

756115

Mc
18.

2

~~105, 228~~

~~2-p.~~

Petra III. 53.

2715

~~Ex Libris Caroli Hungarici~~
1792

PATIKAI LUKÁTSNAK
OKTATÁSAI.

~~Handwritten scribbles in brown ink, possibly a signature or crossed-out text.~~

1871

PATIKAI LUKÁTSNAK
EGY MEG-LETT, PRÓBÁLT ÉS OKOS
SZÁNTÓ-VETŐ EMBERNEK

OKTATÁSAI

A²

LOVAKNAK, SZARVAS - MAR-
HÁKNAK, JUHOKNAK ÉS SERTÉSEK-
NEK BETEGSÉGEIRŐL, 'S AZOKNAK
GYÓGYÍTÁSÁRÓL.

A' Szükségben segéto Könyv' Olvasóinak.

PESTEN és BUDÁN

WEINGAND JÁNOS MIHÁLY Könyvárosnál,

1 7 9 2.

NAGY IVÁN

A' KÖNYVNEK
MUTATÓ-TÁBLÁJA.

Bé-vezetés.

- I. Patikai Lukáts' beszélgetései, a' házi Marhák-
nak egészséges és beteg állapottokban való tar-
tásáról. 3. óld.
- II. Miként bánik Patikai Lukáts az ő Teheneivel
és Ökreivel? 15. óld.
- III. Patikai Lukáts' beszélgetései a' Juhoknak, és
a' Ketskéknek tartásáról. 25. óld.
- IV. Mitsoda tanításokat adott légyen Patikai a'
sertések' neveléséről a' Mészárosnak? és ez azo-
kat miként beszéllette-meg a' többi Gazdáknak?
37. óld.

A' Marhák' Gyógyításáról.

Első Fejezet. Patikai Lukáts arra oktattya a' Gaz-
dákat, miként lehessen a' Lovaknak leg közön-
ségesebb *belső* nyavalyájit ki-ösmérni és leg-
ötsőbban meg-is gyógyítani 43 óld.

1. A' Forró Hideglelésről. 45. óld.
2. A' Mirígy, avvagy a' Torokgyék, Torokfúlás,
melly Gelyvának-is neveztetik 47. óld.
3. A' Lókehről avvagy Lókehegésről. 50. óld.
4. A' Tüdőgyúladásról, és száraz Kórságról. 51. óld.
5. A' Fúladozásról, avvagy Tüdőfúladásról, vagy
Nehezen-lehellésről, melly Kehnek-is nevezte-
tik. 54. óld.
6. A' Hasrágásról avvagy Kólikáról. 55. óld.

Mutató-Tábla.

7. A' Hasmenésről, vagy Hasfolyásról. 57. óld.
 8. A' Húgyrekedésről.
 9. A' Húgymenésről, avvagy Húgyfolyásról. 60. óld.
 10. A' felette nagy Izzadásról. 61. óld.,
 11. A' Lótsömörről. 63. óld.
 12. A' Lódühödésről. 64. óld.
 13. A' Takonyról. 66. óld.
 14. A' Merevedésről avvagy Szarvas-nyavalyáról. 67. óld.
 15. Az előtagoknak Merevedése. 69. óld.
 16. A' Lófenéről. (Wurm. Farcin.) 71. óld.
- Második Fejezet.* Patikai Lukáts' oktatásai, miként lehessen a' Lovaknak külső nyavalyáit leg-könnyebben meg-gyógyítani. 74. óld.
1. A' Tüzesedésről, avvagy tüzes Daganatról 74. óld.
 2. A' Tályogokról, 76. óld.
 3. A. Rákról avvagy Vadhúsról. 79. óld.
 4. A' Rühről. 82. óld.
 5. A' Boka-kelesről, Kofzról, Korpásságról. 83. óld.
 6. A' Szemtüzesedésről, avvagy Hófszemről. 84. óld.
 7. Az Egérről. 86. óld.
 8. A' Nyeregtörésről, avvagy a' Hátgerintznek sérelméről. 89. óld.
 9. A' Tagok' Ki-sitzamodásáról, avvagy a' Ki-menyülésről. 92. óld.
 10. A' Patkókelesekről. 94. óld.
 11. Az Epe-daganatokról. 96. óld.
 12. A' Holtt-tetemről, avvagy Tsontfészekről. 97. óld.
 13. A' Vértészekről, avvagy Érdaganatról, Érgelywáról, és a' Víz-fészekről. 99. óld.
 14. A'

Mutató-Tábla.

14. A' Patkószögtől való sérelemről 99. óld.
15. A' Körömkelésről, avvagy Kékfótokról. 101. óld.
16. A' Körömrothadásról. 102. óld.
17. A' Körömhasadásról, avvagy Körömnyílásról. 103. óld.

Harmadik Fejezet. A' beteg Ökröknek és Teheneknek gyógyításáról.

1. A' Tudögyüladásról és száraz Kórságról a' szarvas Marhában. 105. óld.
2. A' Torokgyékről, avvagy Toroktüzesedésről. 111. óld.
3. A' Nyelvpattanásokról, avvagy Nyevikelésekéről. 113. óld.
4. A' Májtüzesedésről. 116. óld.
5. A' Vérfejésről. 120. óld.
6. A' Vérhuggyozásról. 122. óld.
7. A' Gutaütésről, és a' Farnak bénaságáról. 123. óld.
8. A' Has-pöffedésről, avvagy Dobnyavalyáról. 126. óld.
9. A' Hasmenésről. 128. óld.
10. A' Körömnyavalyáról, Szájfakadékokról, és az ingó Fogakról. 129. óld.
11. A' Rühről, Tályogokról és Tölgydaganatról. 132. óld.
12. Az ifjú Borjúk' nyavalyáiról. 133. óld.

Negyedik Fejezet. Miképpen bánik Patikai Lukáts a' Juhok' nyavalyáival, 's a' t.

1. A' Juhhimlőről. 136. óld.
2. Az erdei Nyavalyáról. 139. óld.
3. A' kerengő Nyavalyáról. 142. óld.
4. A' Juhoknak Forró-nyavalyáiról. 144. óld.

5. A'

Mutató-Tábla.

5. A' Nyakdaganatról a' Juhoknál. 147. óld.
6. A' Hasmenésről a' Juhoknál és a' Vérhasról.
149. óld.
7. A' Sárgaságról, Vízi-betegségről, és a' Ná-
dályról, avvagy a' Métélyről a' Juhoknál.
151. óld.
8. A' Börnyavalyákról a' juhokon, a' Rühről és
a' Tetükről. 152. óld.

Ötödik Fejezet. Patikai Lukáts' tapasztalásai a' Ser-
tések' nyavalyáiról, 's azoknak leg-foganato-
sabb orvoslásáról. 156. óld.

1. A' Torokgyékről a' sertéseknél. 157. óld.

2. A' Farfenéről. 159. óld.

3. A' Szeplőről avvagy Bors. 159. óld.

4. A' Hurutról, Epesárról, és a' száraz Kór-
ságról. 161. óld.

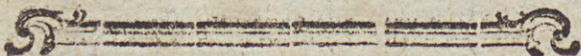
Harodik Fejezet. Patikai Lukátsnak jó tanátssa min-
den Marha-dögnél; és miként lehessen e' szo-
morú tsapások alatt a' házi állatokat a' dögtől
meg-ójjni? 162. óld.

1. A' Marha-dögeknek okairól. 165. óld.

2. Miképp' kellyen a' Marhával a' dög alatt bán-
ni? 169. óld.

3. A' leg-veszedelmesebb és leg-szokottabb Mar-
ha-dögeknek jeleiről. 174. óld.

4. A' Marhadögben való Gyógyításról. 179. óld.
Tóldalék, mellyben a' Marhák' betegségei ellen
való leg-eggyügyűebb és leg-foganatosabb
orvosságok foglaltatnak.

PATIKAI LUKÁTSNAK
O K T A T Á S A I

A' Lovaknak, Szarva-marháknak, Juhoknak
és Sertéseknek betegségeiről 's azoknak
gyógyításáról.

B é - v e z e t é s .

I.

*Patikai Lukáts' beszélgetései, a' házi Mar-
háknak egészséges es beteg állapotjokban - való
tartásáról.*

Adgy, Barátom! adgy Lovadnak,
Leg-jobb házi állatodnak,
Szorgalommal adgy jó-tartást,
'S várhattsz tőlle boldogulást.

Patikai Lukáts az egész Helységnek szinte
tsudája vala. Az ő vagyonya és gazdasága
tsak középszerű jövedelmű volt — sok gaz-
dagabb Föld-mivesek találtattak nállánál a'
Faluban; és senkinek sem volt még-is körül-
belől, a' merre tekintett az ember, szebb
és egészségesebb marhája, mint önékie. Sokszor
történt, hogy a' marhák közé betegségek ér-
keztek, melyek miatt a' szomszédok' mar-
háji

háji rakásra hullottanak: de az övéji mindenkor egészségesek maradtak, vagy leg-alább felette ritkán estek-el. Az ő Lovai mindég jó húsban, frissek és jó kedvűek voltak, 's már messzéről fénylettek; Ökrei kövérek, nagyok, szépek, és erősek lévén, még a' leg-fáradtságosabb munkánál-is meg nem fáradtak. Tehenei tellyes tölgyűek voltak, 's mindenkor egészséges borjakat ellettek; Juhainak pedig leg-szebb gyapjok volt; az egész Faluban ezek voltak a' leg-nagyobbak, és a' leg-tisztábbak: a' Gyapjú-kereskedő az ő gyapjáért egynéhány forinttal mindég többet adott, mint a' Szomszédokéjért. — De még jobban tsudálkozott az egész Helység, a' mint *Patikai* a' sok földeket egymás után meg-vásárlotta, és így az ő vagyonya és józága szemlátomást szaporodott; mert ő az ő ifjú marháját soha nem adta el a' Mészárosnak; messze-földekről jöttek hozzá a' Gazdák, magnak-valót kértek az ő szép marhájából, 's örömet és jól meg fizették. Azt gondolták ezek a' jó emberek, hogy az ő marhái egy különös fajzatból-valók, az ő Teheneit *Svaitzer-teheneknek* nevezték, el-felejtván, hogy azokat a' Faluban vásárlotta légyen. Elment hozzá némellykor az egyik vagy a' másik Szomszéd, 's arra kérte őtet, hogy közölne valamit velle abból az ő mesterségéből, mellyel olly derék marhákat nevelni tud.

Bé-fzöllött hozzá egyszor az ő Szomszédgya *Vas-Ferkó* is, és egész mesterségét megvetette, hogy a' jó *Patikainak* titkait ki,tsalhasda. „Édes Szomszéd Uram! ez volt az

„ ö felelete, sokaknak ki-vallottam már én
 „ ezt a' titkot; de nem akarták hinni; ugyan
 „ adna é Kigyelmed az én beszédemnek hi-
 „ telt, ha azt mondanám: hogy a' jó-tartás,
 „ a' tiszta és szellős istálló, az egészséges és
 „ elegendő táplálék: egy szóval, a' marhák-
 „ nak helyes dajkallása, és betegségeiknek, s
 „ az ezekkel való helyes bánásnak egy kis es-
 „ mérete — hogy ezek, mondam, egész okai
 „ az én marháim' derekasságának és boldo-
 „ gulásomnak? “ — „ Ezt én ugyan alig
 „ hihetem, felele a' Szomszéd; “ azt mond-
 „ gyák Kigyelmedről többnyire, hogy a' szom-
 „ széd városban lakó Hóhérnak titkos mester-
 „ ségeit vásárolta meg légyen.

„ Láttya Kigyelmed, monda néki az
 „ okos Patikai, “ így van ám Kigyelmetek-
 „ nek a' dolga, kik minden állapotokban
 „ titkokat és tsudákat keresni szoktak. So-
 „ ha nem láttják Kentek az igazat; tsak a'
 „ természetén kívül való állapotokról szor-
 „ galmatoskodnak, és így a' természet sze-
 „ rint valókat el-múlattyák. Azt az együ-
 „ gyü mesterséget, mellyel marháimmal bá-
 „ nok, boszorkányságnak tartjátok; és ha
 „ marhájtok meg betegszenek, egy balgatag
 „ füstbe tészitek bizodalmatokat, és a' leg-
 „ természetesebb emberi Segedelmeket meg-
 „ vetitek. “ — A' szomszéd Hóhérnak titkos
 „ mesterségeit! monda tovább mosolyogva Pa-
 „ tikai, „ Jól tudom én, hogy ezek az Em-
 „ berek a' Könnyen-hivőket meg-tsallyák,
 „ és hogy Kenteknek kész pénzért sokszor
 „ olyan orvosságokat adnak-el, mellyek a'

„ Kentek' marhájinak nem tsak semmit nem
 „ használnak, hanem még ártanak-is! Ha azt
 „ hiszik Kigyelmetek, hogy én azt a' mes-
 „ terséget, mellyel házi Barmaimat jó állapot-
 „ ban tartani tudom, ettől a' Szemfényvesztőtől
 „ vettem légyen: hát az ő marhájinak-is szinte
 „ olly szépeknek és jóknak kellene lenni,
 „ mint az enyimek: azt pedig, ha olly-
 „ nak-e? maga tudhattya Szomszéd Uram. “

„ Aha! dehogy olyanok! árnyéka se n
 „ lehet a' Kend' marhájának “ felele amaz.

„ No! lám hát, monda tovább Patikai,
 „ hogy még nállamnál-is kevesebbet tud:
 „ mit tanulhattam volna hát tőlle? Kend a'
 „ minapában, édes Va Ferentz Uram! sze-
 „ rensétlen volt, úgy-e? El beszéllem igazán
 „ azt a' mesterséget, mellyel a' marhát jó hús-
 „ ban és egészségben fenn tartani lehet: meg
 „ akarja-e Kend hallgatni? “

„ Hogy ne? kedves Patikai Uram!
 „ biz' örömet meg hallgatom ám, felele a'
 „ Szomszéd, vállára zökkentvén szürét és
 „ haját meg simitván; mert szinte nem rég'
 „ történt, hogy egyik ökrével, melly meg-
 „ döglött, szerentséden vala. “

El kezdé tehát Patikai a' tanulni akaró
 Vas Ferentzet oktatgatni, s így szólla hozzá:
 „ Vagynak Kennek oda-haza lovai, úgy-e?
 „ vagynak ökrei, és tehenei, juhaji, kets-
 „ kéji és fertéssei: mind ezeket az állatokat,
 „ mikor egészségesek, szorgalmatos kézzel kell
 „ dajkállani, és, ha betegek, még szorgal-
 „ matosabbal. Olly dajkállást kell nékiek oda-
 „ haza a' minémü ezen állatoknak ter-

„ mézfetéhez leg-jobban illik, 's a' minémüt az
 „ ö egészséges, vagy beteg állapottyok meg-
 „ kíván. Érti-e Kend? Szomszéd Uram!“ —
 „ Mondgya-el Kend még egyszer, mondgya!
 „ felele *Vas Ferkó*. — „ Meg-tselekszem
 „ Kennek “ úgy mond *Patikai* tovább; sőt
 még oktatásomat mindenik állatra különösen
 is rá' alkalmaztatom, és így majd egynéhány
 észre-vételeket közlök Kenddel az iránt, mi-
 ként kellyen a' beteg és az egészséges mar-
 hákkal bánni? “

„ A' ló a' többi házi állatok között a'
 dajkállásra és az eledelre nézve leg-nagyobb
 szorgalmatosságot, és ugyan erre nézve tisz-
 tább istállót, és fokkal nagyobb gondvise-
 lést kíván, mint az ökrök és juhok. — A' tisz-
 taságra és a' jó rendre felettéb nagyon kell
 ám, édes Szomszéd Uram! a' ló-istállóban
 vigyázni; az az: a' pók-hállókat, és a'
 nehéz port, melly kiváltképp' Kigyelmed-
 nél felette-sok találtatik, el kell takari-
 tani; Friss levegőt kell az istállóba bo-
 tsátani, és ennek okáért az ablakokat napon-
 ként meg-nyitni. Mert láttya Kend, Ferentz
 Gazda! a' levegő ég szinte az ám a' földi ál-
 latoknak, a' mi a' halaknak a' víz. Ha a'
 halat egy büdös és rothadtt vízbe tesszük,
 kevés idő múlva meg-döglik; úgy szinte a'
 ló-is, ha eggy egészségtelen levegő éggel
 meg-töltt istállóba zárjuk, meg betegszik,
 el szárad, meg-túrosodik, mellyére meg-rom-
 lik. 's el-hull. Nézze meg Kigyelmed az én
 istállómat. Nints ugyan pompásan építve,
 mert ez mitöllünk, szegény Paraszt-emberek-
 től.

től, ki nem telhetik; de szellős, száraz helyen áll, tisztán tartatik, és így lovaim abban egészségesek. Azután, édes Szomszéd Uram! annak a' Fiúnak-is jobban nyomában legyen Kend ezentől, a' ki a' lovakra gondot visel. A' munka után a' lovaknak lábait vagy tsak immel-ámmal tisztította-meg, vagy az ilyen tisztogatást egészen el-múlattya. Szorgalmasan meg kell ám ezeknek az állatoknak az ő lábait mosgatni; mert az ő boka-szöreibek alatt sokszor tályogok támadnak, 's Kigyelmelek ofztán mind tsak azt gondollyák, hogy valami rossz Ember volt legyen, a' ki azokat oda boszorkányozta. Allyon elő valamenyi Tündér vagy Boszorkány; az én lovaimon ugyan tályogot nem támasztanak, mert én őket szorgalmasan meg-tisztogatom. A' vakarást és a' fésülést sem kell a' lovaknál el-múlatni, mert ez, a' mint a' mi boldogútt Tisztartónk szokta volt mondani, nagyon meg-könnyebbíti a' ki-gőzölgest, meg gáttollya a' vérnek fel-ladását, és a' bőr alatt támadni szokott, vagy má' egyéb sok-féle betegségeket meg-előz.

„ Köszönöm Kennek, édes Szomszéd Uram! „ felele Ferentz. De még egyet kérdezek ám Kigyelmedtől. Ugy tetszik, „ hogy Szomszéd Uram az ő lovainak a' széna közé még szalmát-is ad? Pedig már azt „ tsak lehetetlennek vélné az ember, hogy „ ez jó legyen: mi már e' miatt sokszor meg- „ nevettük Kigyelmedet, és még-is olly dol- „ gosak és frissek Patikai Uramnak a' lovai, „ a' mint tsak kell; ez ugyan lehetetlen, „ hogy természet szerint való dolog legyen.

„ Néz-

„Nézze Kend, Szomszéd!“ felele mosolyogva Patikai, „A' széna — a' leg-jobb széna, ha magányosan adgya az ember, a' lovakat idővel tunyákká és röstekké téfzi; fel-pöffed tölle az ő hasok, mivel sokat kell nekik reája inni; el-vesztik e' miatt lassanként azt az erőt és jó kedvet, melly nekik tulajdonnyok, és gyáva tekintetüekké léfznek. A' *búza szalma*, bizonyomra mondom Kennek, Ferentz Gazda, az olyan búza-szalma, melly a' mezön az esső vagy az időnek más vizontagságai által meg nem romlott, jó szénával el-egyittve, a' zab-abrak mellett, a' lovaknak leg-egészségesebb eledel. Tömött húsiak és kövérek, elevenek és könnyűek léfznek tölle, 's azonkívül a' mellynek-is jó. Mennél vékonyabb és fejeőbb ez a' szalma, annál jobb. Attól azonban őrizkedgyen Kigyelmed, hogy ezt a' szalmát ne adgya mindgyárt a' lovak' elejibe, mihe-lyest a' mezőről érkezik; mert a' friss és fél-zöld szalma a' lovakban egy bizonyos has-fajást okoz. — Ha nintsen Kennek elegendő zabja, vágjon Kend öszve búza-vagy zab-szalmát szénával, nedvesítsse meg egy-kevése, tegyen közibe egy marok-zabot, és adgya Kend a' lovaknak; higgye-meg, Szomszéd Uram! hogy ezzel a' közönséges munka mellett mindég meg-elégfszenek. Nem gondolná Kigyelmed, mitsoda jó és egészséges eledel légyen ez a' lovaknak.“

„Úgy de, hogy lehetne a' szalma jó táplálék? hifzen, a' lovak azt meg sem eméfsztik. — A' lovak' ganéjjában ezt a'

„vág-

„vagdalékot avvagy a' mint nevezni szoktak,
 „ezt a' *szetskát* mindenkor egészen és meg
 „nem emészte taláallyuk?“ Így felele Vas Fe-
 rentz: mert a' közönségesen bé-vett rossz szo-
 kást követé, és vékony elméje miatt a' meg-
 emésztesnek módgyát, melly az állatokban a'
 term. izeitől végbe-vitetik, meg nem tudta
 magának magyarázni.

„Ne higgye Kend, édes Szomszéd Uram.“
 monda Patikai, ne higgye Kend, a' mit a'
 régi szokás sok időtől fogva a' Gazdák' fejibe
 helyheztetett. Hiszen az már tsak ugyan
 nagy esztelenség volna, ha az ember az álla-
 toknak hasába naponként emészthetetlen ál-
 lapotokat vetne; ennek bizonyára felette
 rossz következéseinek kellene lenni. A' szak-
 ma egy jó és egészséges eledel; ezt én ta-
 paszaltam; noha nem ad annyi éltető nedves-
 séget, mint a' zab és a' széna. Mert vala-
 mint a' vetemények a' lentse, borsó, és több
 effélék, jó táplálékok a' dolgos Embernek,
 jóllehet a' hivalkodónak és az ülve dolgozó
 embernek ártalmasak légyenek: úgy a' búza-
 szalma-is jó és egészséges eledel a' munkás
 lovaknak. “

„No! már a' biz' igaz“ felele Vas Fe-
 rentz „a' lentse-is egészen jó-ki a' hasból:
 „a' Kókai Lentse, Szomszéd Uram! az ju-
 „tott eszembe. — De már most, mond-
 „gya-meg Kend nékem, édes Patikai Uram!
 „azt-is, miként kell bánni a' lovakkal, mi-
 „kor betegek? mert ebben Kigyelmed ugyan-
 „tsak talpig Mester ám! sokat hallottam
 „erre nézve Kend felől. “

„Ezt-

„Ezt-is meg-tselekszem, sőt még majd helyel-közzel többre-is tanítom Kigyelmedet annak idejében, felele Patikai, és oktatásait azután imígyen folytató. — “ Ha észre-vészi Kend, hogy a’ lova szomorú, hogy fejét és fuleit le-üti, vagy éppen a’ jászol-ra tézsi; ha keveset eszik, sokat iszik, és ha az ő testében az ember hőséget érez; mi-kor a’ munkánál a’ mos és ereje tikkadni kezd; mikor szemei meg homályosodnak, és szőrei a’ fényességet el-vesztik; mikor járása-ban tántorog, és lélekzete rövid lesz: akkor, Szomszéd, a’ Kend’ lova beteg. — Leg ottan el kell tehát az ő szokott eledelét változtat-ni; ell kell hagyni a’ zabot, vagy leg-alább meg kell mértékleni, mert a’ zab a’ ló-ban még nagyobb hőséget okozna. A’ zab helyett *búza korpával* kell őtet étetni, melly egy igen könnyű és hívttó táplálék, és a’ ki-gőzölést-is meg indítja, melly által a’ be-tegséget okozó szerek a’ testből sokszor ki-párolzanak. Italt ugyan kell ilyenkor a’ ló-nak adni, de nem a’ közönséges italt. Eggy árpa-lisztből álló ital az én lovaimnak, mi-kor ilyen állapotban voltak, felettébb-jól szolgált; mert észre-vettem, hogy eza’ liszt-tal hívtt és könnyen táplál. A’ ló azonki-vül ettől az italtól-is, valamint szintén a’ fellyebb említett korpától, mértékletes izzad-ságba hozattatik, melly által a’ Termézet sokszor a’ betegséget okozó rossz szereknek a’ testből való ki vitelére útát talál. — Il-lyenkor én a’ beteg lovakat az én nagy rétem-re-is ki szoktam hajtani, vagy egy más ollya-tén

tén legeltetőre, melly száraz, és elég-magasan fekszik. Itt nyólnék többnyire, a' mint nékem egy okos ember mondotta, azok a' füvek, mellyek a' lovaknak leg-egészségesebbek; és ha itt őket az ember szabadon sétálni hagyja, magok fel-keresik a' lovak azokat a' füveket, mellyek az ő mostani beteg állapottyokhoz-valók, 's mellyek szinte kész orvosságok ama' betegség ellen, melly ezeket a' szegény Parákat gyötri. — Sőt még mikor egészségesek-is, kivált' tavaszkor, zöld fűvet szoktam egynéhány hétig az én lováimnak az istállóban adni; de nem téztek elejekbe többet, egy-pár maroknyinál; mert ha többet adok nékik, akkor a' zöld fű az ő lehellettyektől meg-hervad, kellemetességét, vagy talán még egészségét-is elveszti, és így azt azután a' lovak nem-is örömet eszik. “

„ No, nem héjába, kedves Patikai Uram!
 „ hogy sokat hallottam Kend felől „ mon-
 „ da egy belső meg-elégedéssel Vas Ferentz.,,
 „ Egy illyen okos embert egyGazdában tsak
 „ meg is gondolni! — De fogadom-is Kennek,
 „ hogy helyes tanátssának ugyan tsak hasznát-
 „ is veszem ám; és ha Feleségem ezentúl nékem
 „ a' Hóhérokrol és a' Boszorkányokrol még
 „ valamit fetsegni talál, ő lássa, mit nyer töllem
 „ balgatag tsatsogásával. Most Kennek, Szom-
 „ széd Uram! szépen köszönöm jó akarat-
 „ tyát: holnap estvére, majd mikor a' me-
 „ zőről haza-jövök, ismét meg-látogatom, és
 „ arra fogom kérni Kigyelmedet, hogy nékem
 „ a'mi Teheneinkrol és Ökreinkrol-is olly szép
 „ és

és okos tanítást tsinállyon Kigyelmed, mint
 „ a' minőt ma a' lovakról tsinált. “ — „Ma-
 radgyon Kend még egy-kevése, Ferentz Gaz-
 da, s mondgya-meg Kend nekem : ha tud-e
 Kend a' Lovaknak egészséges italt vá-
 lásztani? Azt gondollya Kend talán, hogy a'
 víz a' lovak' egészségének soha nem árthat? “

„ Én ugyan mindég azt hallottam, fe-
 „ lele Ferentz „ hogy a' Lovak a' zavaros
 „ vizet örömetst ifszák; és ha úfztatni vífzem
 „ őket, magok fel-zavarják előbb a' vizet,
 „ minekelötte belölle igyanak. “

„ A' zavaros vizet tehát “ monda vi-
 szontag Patikai „ egészséges italnak tartya Kend
 úgy-e? — De vaj! mi nagyon meg-tsalatko-
 zik ebben Kigyelmed, Ferentz Gazda. Mert
 a' zavaros víz, melly magában zavaros, min-
 denkor rothadtt, álló, tisztátalan, poshadtt,
 és holt víz, melly soha meg nem újjúl,
 vagy leg-alább tisztátalan forrásokból ered:
 hogyan hiheti Kend tehát, hogy az ilyen
 undorító ital a' Kend' marhájának egészséges
 légyen? — Soha sem biz' az, és még a'
 tiszta és eleven víz-is, melly meg-zavartatik,
 el-egyítve, sőt teli van az olyan finom iszap-
 pal és több efféle állapotokkal, mellyek a'
 Lovak' természetéhez tellyességgel nem al-
 kalmatosak. De még igen kemény vizet
 fe adgyon Kend a' Lovaknak, melly tudni-il-
 lik egyenesen a' kö-sziclából veszi eredetét;
 mert én tapasztaltam már sokszor, hogy az
 illetén kemény ital a' Lovaknak has-rágást
 és egeret okoz. Hó-vizet a' marhának annyi-
 val inkább nem kell adni, mert a' vemhesek
 ettől

ettől el-vetélnek, a' vemhetleneknek pedig és az iffjú marháknak igen sokszor köhögése és egy bizonyos órr-folyást okoz. "

„ Hát mitsoda vizet ad Kigyelmed a' Lovaknak ? “ kérdezi vala nagy szorgalommal Vas Ferentz.

„ Én ugyan “ felele Patikai „ nem átallom ám , Lovaimat napjában kétszer a' folyóba , vagy leg-alább a' patakba vezetni. Itt itatom én meg őket. Mert , higgye-meg Szomszéd Uram ! a' folyó-víz , melly ide és innen lefelé-való folyásával mind-úntalan meg-újjul , leg-egészségesebb ital ám a' mi marháinknak. “

„ Mitsodát ? “ felele Vas Ferentz „ hát „ az én egészséges kútam , mellyből még maga Plébanos Urunk-is iszik ? “

„ A' Kend kúttya “ — monda viszontag Patikai , — „ tsak olyan kút , melly a' forrásból friss vizet vesz ugyan , de a' régi vizet magából sehová el nem botosáthattya ; hogyha tehát szorgalmatosan nem merített Kigyelmed ebből a' kútból a' vizet , a' víz idővel abban szinte úgy meg poshad , 's következendőképpen szinte olly egészségtelen , mint akár-mellyik motsárban. Az én Tselédgyeimnek , ha az engedelmesség ellen valamit véttenek , mindenkor azt szoktam én büntetésül fel-adni , hogy a' kútból , melly udvaromban vagyon , eggy egész óráig vizet meritssenek : Kentek ugyan ezért engemet sokszor ki-nevettek ; de ihol ! most már láttya Kigyelmed , mitsoda haszonra tzelozott legyen az ilyen büntetés ? “

„ No most egybe mindgyárt a' folyó-
 „ vízre hajtom Gyurkámot a' lovakkal, — mon-
 „ da *Ferentz* — “ a' mi ezentúl naponként
 „ kétszer meg-történnyen. Isten áldgya
 „ meg Kigyelmedet, Patikai Gazda! közö-
 „ nöm Kennek barátságos oktatását. “ Több
 ilyen hálák után haza ment, Vas Ferkó,
 erőssen el-tökéllvén magában, hogy ötet hol-
 nap megint meglátogattya.

II.

*Miként bánik Patikai Lukáts az ő tehe-
 neivel és ökreivel.*

Túród, vajad, sajtod, tejed
 Böven vagyon, ha tehened
 Jól tartatik; 's hogy-ha jól bánfz ökröddel
 Bővelkedhetsz mindennel.

Más nap' *Vas Ferentz*, ki-menvén szeke-
 rén a' mezőre, nagy örömmel és
 rendre el-beszéllte Gazda társainak, a' mit
 tegnapi *Patikaitól* tanúlt. „ Az ám az ember, “
 úgy mond, „ az tud a' gazdasághoz szóllani,
 „ és a' szegény Gazdának jó tanátsot adni.
 „ Én eddig estvénként mind-tsak a' keme-
 „ tze mellett gogyorogtam, vagy nyáron a'
 „ Tsaplárosnál töltöttem el drága óráimat,
 „ és soha eszembe nem jutott, hogy *Patikai*
 „ Szomszédomat meglátogatnám! Az én ök-
 „ röm ugyan soha meg nem döglött volna,
 „ ha estvéimet ennél az Embernél töltöttem
 „ volna el. Egy szálíg, Szomszéd Uraim!
 „ mind egy szálíg tudgya biz' ő, mi jó, mi
 „ nem

„nem jó; 's akármelley állapotról olly fze-
 „peu meg-felel, hogy az embernek szíve
 „színte örül belé. “

Ez a' beszéd a' többi Gazdákat-is figyel-
 metesekké tette, 's e t kellették magokban,
 hogy ma estvére Vas Ferentzzel Patikaikoz
 ök-is el-mennek. — Alig alkonyodott le a'
 nap, és az esteli hajnal az Egeket alig kez-
 dette pirosra festeni, leg-ottan haza siettek
 a' mezőről a' tanulni akaró Gazdák, ki-
 fogták marhaikat, meg-étették, 's a' va-
 tsorához ültek. — Öszve-gyülekeztek azután
 Vas Ferentznél, 's el-mentek véle együtt
 Patikaihoz. Vas Ferentz egy korsó-bort
 vitt magával, hogy a' beszélgetést annál ví-
 dámabb szívvel hallgathassák.

„Jó estét! Szomszéd Uram, „mondgya'
 „vala Vas Ferentz. “ Meg-ígértem Kigyel-
 „mednek, hogy ma megint meg-látogatom;
 „de több Vendéget-is hozok ám magammal,
 „a' kik a' Kend' oktatásait hasonlóképpen
 „örömet hallgatnák. “

Erre egymast meg-köszöntötték, 's egy
 nagy padot vévén, ki vivék a' ház' elejébe;
 rá ültek, 's egymás' egegységéért tsendesség-
 gel ittak, mert az estvély meleg és szép
 vala.

Vas Ferentz azután el-kezdi az ő meg-
 döglött ökre felől, mitsoda jó darab marha
 volt légyen, és melly hirtelen kellett még-
 is nékie meg-dögleni. „Nem hiszik Kentek,
 mitsoda ökor volt az. “ — „De tsak fel
 nem haladta még-is a' mi Patikai Szomszéd-
 unknak az ökreit — monda erre Rákos

András — körül-belől nem láttam ezeknél szebb marhákat! „ — Hiszen ugyan azért mondtam én Kenteknek mindég, hogy akarni legyenek, ha Patikai Lukátsnak ördöge nintsen. Senkinek sintsenek olly szép ökrei, mint neki. Noffza, szomszéd Uram! adgyon Kend nekünk-is egy darabkát abból a' Kend' ördögéből, 's motidgya meg nekünk, mit tsinál Kigyelmed hogy ollyan szép ökrei és tehenei vagynak? “

„ Szivesen biz' én “ felele Patikai — ökrei és tehenei szinte ollyanok lehetnek, „ A' Kentek há akariják Kentek!

„ Akarni, akarni, „ — fel-kiáltának mindnyáján — „ ki volna, a' ki nem akarná? “

„ Nő, tsak vegyék bé Kentek tehát jó tanácsomat, mellyet a' szarvas marhákról adandok, 's fogadom, meg látták Kigyelmetek, hogy az egész állapot tsak az akaratyokon áll. „ — Figyelemmel hallgatták ötet mindnyáján; mintha egy szép prédikáziót mondott volna.

„ Kigyelmetek — úgy mond tovább — azt gondollyák, hogy az ökörnek kevesebb dajkállás, és szolgálat, valamint alábbvaló istálló és tsekélyebb eledel-is kell, mint a' lónak; és ez igaz-is. — De tsak ugyan még is az ökröt-is, ha azt akarjuk, hogy egészségben, erőben, jó húsban és szép természetben maradgyon, olly istállóba kell állítani, melly ne ganéjjal bokáig teli, sem a' pók-hállótól egészeu bé-borittva, sem pedig porral szinte bé-hinttve légyen. Ez a' szemét az ökör szőre közé a' bőrre ülepedik, meg-gátollya a'

természet szerint való ki-gőzölgést, vízke-
tést okoz, melly miatt ezek az állatok mind-
úntalan dörgölődzenek; innen azután a' bőr
alatt tályogok, és a' bőrön szöretlen fókák
támadnak; a' levegő ég, mellyet a' marha a'
lélekzet által magába szívogat, rothadt —
és így a' Kentek' szárvas marhája soha, sem
szép, sem egészséges nem lehet, sem jó hús-
ra nem kaphat; sőt innen sokszor még rot-
házható betegségek és egész marha-dögök-is
támadnak. A' Kentek' istállóiban felette-
kísiny ablakotokak vagy nak, és még ezeket
is úgy bé-dugdossák kentek, hogy abba ele-
gendő friss levegő ég bé sem hathat; az a'
hely, a' hol a' marhák állanak, a' fok ganéjjal
— és még pedig rothadt ganéjjal úgy teli
van, hogy az abban-lévő nedvesség az ökrök-
nek körmeit ki-eszi, pöffetegesekké teszi,
és így az ökrök 's a' tehének szüntelen való
gyötrelmet szenvednek, és a' munkára napon-
ként alkalmatlanabbak lesznek. A' tiszta és
szellős istálló, a' ganéjnak gyakortább ki-
hordása, vagy leg alább száraz és friss ally-
vetés, a' fertéseknek és a' tollas állatok-
nak az ökrök istállótól való távoztatása, ez a'
leg-főbb törvény, mellyet kenteknek tellye-
síteni kell, ha azt akarják, hogy egészséges,
kövér és szép szárvas marhájok legyen.

A' helyett azután, hogy a' Lovakat na-
pjában többnyire *háromszor* meg vakarják és
meg-etsetelik higyeimetek, az ökrököt és a'
teheneket-is meg kell leg-alább egyszer napon-
ként vakarni és etsetelni. Meg kell némelly-
kor az ő farkokat-is mosni; körmeiket pedig
esivén-ként a' iartól, homóktól és több efféle

mötskoktól meg kell tisztogatni; ez által az ő lábaikon támadni szokott sokféle betegségek, úgymint a' sérelmek, sebek és tályogok, meg-gátoltatnak, és a' marha mindenkor jó kedvű és szép termetű marad. “

„ Mit beszéll kend, Patikai Gazda, mit? “
 „ — így szól labelé *Nadrág Jankó*. — “ Hi-
 „ szen az ökröket tisztán tartani nem is lehet-
 „ séges, sőt felettébb ártalmas! Az én Isten-
 „ ben boldogult Apám — óh! mintha még
 „ most is hallanám — mind csak azt hajtotta, —
 „ Fiam Jankó, úgy mond, el ne felejtse
 „ nékem, az ökröket ganéjjal jól bé-kenni,
 „ hogy magokat meg ne nyalhassák “ — „
 „ Szinte jól esik, Szomszéd, hogy meg-émlé-
 „ keztet kend engemet egyre “ — felele Pa-
 „ tikai — “ a' mit a' Gazdának az ökrök
 iránt egy másolhatatlan törvény gyanánt el-
 kerülhetetlenül bé kell tellyesíteni. Tudgyák
 kentek mindnyájan, hogy az ökrök és tehe-
 nek, mikor az istállóban hivalkodva állanak,
 önnön-magokat örömet nyallják. 'S mivel-
 igen darabos nyelvök vagyon, erre, kivált
 tavaszkor, mikor szöröket változtatták, fok
 ször szokott fel ragadni, melly azután gyom-
 rokba le-szállván, gömbölyegbe öszve áll, és
 így benne, mikor fel-mészároltatnak, fel-is
 találhatik. Ezek a' ször-gömbölyegek tfelek-
 szik, hogy a' gyomor a' bé-vett eledelt meg
 nem emésztheti, és hogy az illetén ökrök
 soha kövérek nem lehetnek. Azért kenik-bé
 kentek ganéjjal az ökröt, hogy magát ne nyal-
 hassa; és valóban el-is érik kentek ezentzél-
 lyokat, de csak addig, míg a' ganéj az ökr'

hátán meg nem szárad; mihelyest pedig meg szárad, leg-ottan kétféle az indító ok, melly az ökröt a' nyalásra ösztönözi. Az első az; mivel az ő bőrét a' ganéj vizketteti; a' második pedig, mivel ez a' ganéj egy bizonyos savanyúsággal bír, mellyet a' marhák szeretik. — Tisztogassák meg kentek szorgalmasan a szarvas marhat; és így sem nem nyallyák majd magokat, sem szőreiket le nem nyelik; és ha e' mellett még egy nyalni-való kö-sót-is ad kentek nékik, nem lessz nékik okok, savanyú és sós állapotokat keresni, és így magokat soha sem nyallyák. “

Egymásra tekintvén a' Gazdák, egy-két fő-hajtással helybe-hagyák Patikai' mondását; ő pedig beszédgyét így folytatá:

„ Végtére, így mond, minden erősebb munka után meg kell az ökröket szalmával jól dörgölni; kivált, ha erősen izzadtak: hogy a' ki-gőzölgés hirtelen meg ne gátoltásson, és a' vér az ő járásában meg-maradgyon. “

„ De mivel éteti Kigyelmed az ökröket?
 „ kérdezé *Vas Ferentz.*

„ A' szalma és széna, — felele Patikai — a' táplálék, mellyel az én ökreimet étetem. És csak a' környül-álló dolgoktól függ, hogy már az egyikből, már a' másikkól adok nékik többet, vagy hogy némellykor velek a' zabot-is meg-kóstoltatom. Ha ökreim dolgoznak, akkor több szénát adok nékik, mint szalmát, és még egy kis zabot-is; ha pedig nem dolgoznak, zab nélkül és több szalmát vesznek töllem, mint szénát. “

„ Én nékik „ — monda erre Nadrág Jankö — „ sok bikfa — tserfa — és jegenyefa-leveleket adok; ugyan mondgya-meg kend, Patikai Gazda, mit itél felölle ?

„ Ez magában „ — felele Patikai — „ nem ártalmas, ha ökreinek és teheinek ezeket a' faleveleket télen adgya Kigyelmed; mert így kevesebb széna és szalma kell nékik, és általán fogva örömebb-is eszik azokat ezek az állatok, vagy leg-alább olly örömet, mint a' szénát. De még-is, ha *magányosan* adgya nékik az ember a' fa-levelet, vagy igen böven, ez a' szaryas-marhának ártalmára lessz. — Én ezen fa-leveleket mindenkor egy kevés árpa vagy borsó-szalmával vegyítem, és észre vettem már sokszor, hogy az ilyen vegyíték a' marhát fel nem pöffesztí olly igen, mint a fa-levél magányosan. Azt vélik talán kigyelmetek, hogy a' fa-levél a' marhának rossz táplálék legyen; de ebben meg-tsalatkoznak kentek. Mert én nem tudnám okát, miért volna ez rossz táplálék? és ezt énnékem a' természetből senki meg nem mutathattya. — Sőt inkább bizonyos, hogy a' fellyebb megnevezett falevelek magokban sokkal gyengébbek, és finomabb szálúak, mint némelly szálkás, vagy fás füvek; 's kitsoda nem tudgya, hogy a' falevelek a' fának leg gyengébb és leg-tisztább nedvességeiből származnak? — Tsak abban áll egyedül az egész mesterség, hogy a' falevelek, mikor azokat szedi vagy gyűjti az ember, meg ne romollyanak: arra kell kiváltképp' vigyázni, hogy jól-szárázon mennyen a' fódél alá, és hogy itt azután meg

ne rothadgyon, Tsak az egyedül, hogy a' falevelet a marha olly nagyon kívánnya, már elegendő bizonyosága annak, hogy ez nekik jó és kívánatos eledel: örömet eszik, és valóban jobban is táplálja őket, mint a' fás borsó-fzalma, vagy a' hegyes gabona-szárak, mellyekkel Kentek az ökröket többnyire étetni szokták. — Némellykor; kedves szomszéd Uraim, egy kis vendégséget is kell a' marhának tsinálni; kivált télen meg kell őket fokszor egy kevés vagdaltt répával és fel-frissítő itallal vendégelni. Nyáron, tavaszkor, és őszkor, tudgyák Kigyelmetek, hogy én a' szarvas marhat a' legeltetőre hajtom. De tavaszkor, mikor a' fű új, arra vigyázok, hogy tsak kevés ideig légyenek a' mezőn, és hogy oda-ki jól ne lakjanak; és így őket az új táplálékra tsak lassan, lassan — nem pedig hirtelen — szoktatom. Mert az új fű gyenge és levegő-éggel teli van; 's mivel az ökrök és tehének mohon eszik, fokszor meg-történik, hogy attól fel-pöfödnék, sőt meg-is döglenek, ha az ember az ő hasokat legottan fel-nem szúrja, hogy abból a' levegő ég ki-jöhessen. “

„A' biz' igaz; „ — felele Rákos András — „harmadik esztendeje múlik, hogy eggy ilyen szomorú esetet magam-is tapasztaltam. “

„Ugyan azért „ — monda tovább Patikai — „felette-jó volna, ha a' marhat a' Gazdák egész Pünköst havának végéig oda-haza az istállóban étetnék. De azonkívül, szomszéd Uraim, még azt-is kell kenteknek tanátslanom, hogy a' szarvas marháknak száját, ki-vált

vált nyáron, vagy, mikor enni nem akarnak, egy kevés etzettel és sóval meg-mossák és meg-dörgöllyék; leg-főképpen pedig, ha ollykor észre-veszik kentek, hogy szomorúak, hogy fejöket le ütik, hogy szemeik bálgadtak, vagy hogy egyébként erőtlenek, és így re-ájok valaminémü betegséget várhatnak, ilyenkor, minden halasztás nélkül, egy kevés só-t kell az ő táplálékjok közé hinteni, gyengébb eledelt kell nékiek adni, jó korpa-itallal itatni, és szájokat a' fellyebb meg-irtt mód szerint meg kell tisztogatni. A' barom-táplálék-nak vetéséről és neveléséről, valamint az ollyan táplálékról-is, melly a' Tehenekben a' tejet szaporittya, a' mennyire tapasztaltam, ke-veset lehet szólnani, a' mi nekünk, közönséges Gazda-embereknek hasznunkra válna. A' mi földgyeink szűken vagynak ki-mérve, hogysen a' ló-heré-fünek nevelését a' mi száraz-földgyeinken meg-tehessük; 's minden mezei Gazda, a' ki a' gazdaságot maga üzi, könnyen által-láttya, melly nehéz állapot lé-gyen, a' tápláló füveknek jó hasznát venni. De vagynak még-is imitt amott ollyatén vidé-kek és darab földek, mellyeknek bizonyára jobb hasznát lehetne venni, mint-sem vesszük; a' réteket minden kétség kívül jobb állapot-ba lehetne hozni, és a' mirtákban a' tejet ká-pozta avvagy kerti füvekkel-is meg lehetne szaporítani: de akármelly tápláléknak el-ve-tése és nevelése valóban még csak a' költsé-geket sem hozza-bé, ha csak egyszersmindnem olly hasznos, hogy a' földnek, a' hová vet-tetik, *szüntelen-való* jobbittására-is szolgállyon.

A' kerti füveknek vagy a' ló-herének magányos vetése, hogy ezen táplálék által a' tehének teje-
sebbek légyenek, csak az olyan vidékeknek
hozhatnak hasznot, mellyek a' nagy városok-
hoz közelebb fekszenek, és ugyan ezek, meg-
meg az olyan gabonának vetéséből is, mel-
lyekkel magok az emberek táplálkodnak, na-
gyobb hasznot vehetnek. Hogy mi a' mi
ugarainkat némellykor ló-herével vagy más
egyéb táplálék gyanánt szolgáló füvekkel bé-
vethetnénk, az ugyan igaz; de ha ez a' mi
földgyeinket ki nem fárasztja-is: hová haj-
taná azután a' Pásztor a' mi marháinkat?
A' szabad levegő, és a' szabad járás a' mi
barmainknak egészséges, sőt ezt az ő természet-
tyek-is meg-kívánja. Kítsoda várhassa tehát
töllünk, hogy a' földgyeinkbe el-vetett lóhere-
fünek kedvéért a' mi marháinkat a' meleg is-
tállóba zárjuk, és így a' marha-dögnek aítót
és kaput nyissunk? Azt azonban, Szomszéd
Uraim! felettebb ajánlom még is, hogy ha az
ilyen tápláló-füveknek el-vetését és nevelését
meg-tehetik, és így a' Teheneknek kövér zöld-
séget adhatnak kigyelmetek, a' nélkül, hogy
magoknak ez által más részről kárt okozza-
nak; tselekedgyék meg. Ha vagynak Ken-
teknek szántó földgyeik, mellyeket az alatt,
míg nyugszanak, lóherével bévethetik, és ha
a' szomszédtság meg-engedi; tegyék-meg kigyel-
metek. Nevellyenek kentek a' kertekben káposz-
tát, és ennek leveleivel étessék a' Teheneket,
hogy tejjel az ő tölgyeik jobban meg-telleyenek.
Jobbittsák-meg kentek a' réteket, okosan-ke-
szültt viztsatornák, és egészséges palánta-vetések

által; mert mennél jobban kedveznek kentek a' marháknak, annál több tejjel és írósvajjal kedveskednek ök-is, annál egészségesebb, szebb és nagyobb borjakat ellenek, és magok-is az anyák annál tovább élnek. "

" Most már későre jár az idő, kedves szomszéd Uraim! holnap, ha Istennek tetszik, ismét meg láttyuk egymást, és akkor majd tovább folytassuk beszélgetésinket, kivált, mivel úgy is ünnepeünk vagyunk. " — „ Az Úr Isten áldgya meg kigyelmedet, Patikai Gazda, — mondának a' többiek — köszönyünk Kennek mai hozzánk való jó akarattyát: a' mi Gazdasszonyaink úgy-is azt gondollyak, hogy megint a' tsap-széknél andalgottunk illy sokáig. " — Így mentek azután széllyel, örülvén magokban, hogy a' mai napot olly hasznosan töltötték-el légyen.

III.

Patikai Lukáts' beszélgetései a' juhoknak és a' ketskéknék tartásáról.

Tisztasággal, jó szénával,
Szellős, hives istállóval
Száras ráplálékkal
Mértékletes sóval
Kedveskedgyél juhoknak,
E' leg hasznosb állatnak;
Melly a' mellett, hogy testedet
Gyenge köntösbe rejti,
Szomjajozó erfényedet
Arannyal-is meg-tölti.

A mint más nap Patikai Lukáts a' templomban érkezett, szembe-vették őtet mindgyájan a' Gazda-emberek, 's újjal mutattak reá, hogy ihol ám amaza próbáltt és okos gazda ember. Mindgyárt helyt adtak néki a' székben, és szinte láthatta az ember, hogy a' többiek hozzá néminémű különösebb tisztelettel viseltetnek. Alig volt vége az Isteniszolgáltatnak, már egynehányan a' templom ajtajánál reá várakóztak, 's engedelmet kértek tőlle, hogy dél után meg-látogathassák. — „Szívesen látom Kigyelmeteket, kedves szomszéd Uraim „ felele Patikai; erre azután egygyütt haza felé mentenek, el-beszéllék egymásnak a' tegnap tanításról való gondolatyaikat, áldást kívantak egymásnak a' délebedre, 's el-széllyedtenek.

Alig ütött a' falu' órája kettőt, már a' Patikai' háza felé mozgottak a' Gazdák; az egyik bort, a' másik sert, a' többi vaját, sajtot 's több effélét vitt magával — Kenyeret az ozsonnához Patikai adott. Jó kedvek volt: tréfalgattak egy darabég, azután pedig le ültek rendre a' ház előtt való padra, 's Patikai Lukátsot arra kérték, hogy mondand-el, miként bánik az ő juhaival, hogy olyan nagyok, és hogy azoknak gyapjok olly szép, gyenge, hosszú, és vastag? — „Ez a' mesterség, kedves szomszéd Uraim, nem nehéz“ — felele Patikai. — „Mindenek előtt a' szaporításra jó-féle juhokat választok magamnak, és én a' tapasztalásból már tudom, hogy a' nagyobb juhok, 's mellyeknek hátúlsó részén fok gyenge gyapjú található, a' leg jobbak,

bak. Ezeknek azután jó-tartást adok. Mire nézve soha sem-is tartok többet, mint a' mennyinek illendő tartást adhatok. Az ő eledelyek télen zab-lentse-és borsó-szalmából, és bikfa-nyirfa-és jegenye-fa-levelekből áll, adok nekik némellykor egy kevés szénát-is, de ennek a' leg-szárazabb rétről valónak kell lenni, melly nem nedves, és elég-magosan fekszik,

„ Mitsodát Szomszéd! „ — így kottyana belé Vas Ferentz — mit beszéll Kigyel-med! Én az ilyen szénát, melly a' leg-jobbik rétemen terem, szinte különös falat gyanánt, tsak a Lovaimnak adom. — A' juhoknak az-is jó, melly az én vizenyős rétemen nyöl? “

„ Higgye-meg Kigyelmed, Ferentz Gazda, és kentek-is, Szomszéd Uraim, — felele böltsen Patikai Lukáts; — ha én Kigyelmetek helyett a' falu' házánál szállhatnék: jobban megmutatnám én bizonyára a' mí Juh-pásztorunknak a' helyeket, mellyekre juhainkat legeltetni hajtssa. Esztendőt által — ha tsak keveset mondok is — leg-alább tíz juh a' mí Falunkban mindenkor el-vesz; és ennek semmi egyéb nem oka, hanem hogy azokat a' mí Pásztorunk olyan helyekre hajtja, mellyek alatsonyan fekszenek, és ugyan-azért vizenyősek. “

„ De már e' talán fok-is, Szomszéd Uram! „ a' mit Kigyelmed nekünk előnkbe beszéll “ — mondának a' Gazdák.

„ Ne legyen ember, ha fokot mondok. Mert ugyan ezekenn a' nedves motsáros ré-

teken különbféle füvek termenek, mellyek a' juhoknak felettebb ártalmasak. Esmérik Kentek a' réti egér fűt, a' hosszú levelű kistsiny beka-virágot, a' haslágító fűvet és a' felettebb-ártalmas reptsin fűnek különbféle neveit, hogy a' többieket el hallgassam. Mind ezek a' füvek a' nedves és mósáros réteken termenek, és ha talán azokból a' mi juhaink esznek, vagy azonnal meg-döglenek, vagy kiszáradnak leg-alább, húsokat és az ő szép gyapjokat el-vesztik, és a' leg jobb juhokból nyomorútt állatok válnak. Egynéhány esztendő, előtt egy Katona tiszt volt nálam kvartélyban a' ki valaha Svétzia országban-is volt. Ez nékem azt beszéllette, hogy ennek az Ország-nak egyik Tartományában, a' hol sok mósárok, és vápák vagynak, egy bizonyos fű terem, mellynek a' reptsin fűvel egyenlő természetű, s következőképen egyenlő ereje vagyon. Azt mondta ő tehát, hogy itt a' legszebb és leg-jobb juhok, még a' leg-egészségesebb tartományokból való is, sem mire sem mehetnek, mivel nekik ezt az itten-termő ártalmas füveget enni, és ennek okáért el kell veszniük. Szinte így van a' dolog, Szomszéd Uraim, minállunk-is. Ha a' nedves rétekre hajtyuk juhainkat, ezek éhségből a' fellyebb, említett ártalmas füveget-is bé-eszik, és így juhainkat el-vesztjük. Gazd' Uraimék! a' mi juhaink között e' miatt még egész dögleletek-is támadhatnak."

„No hát, Patikai Gazda, el ne hagyja Kend felejtennem „ — mondta Rákos András, a' ki a' Falunak Esküdttyei közül való volt,

„ ezt

— „ ezt ugyan , mihelyt megint öszve-ülünk ,
 meg kell tiltani ! „ — Erre azután Patikai
 így folytatá befzedgyét. Az -- úgy mond
 — ha azt akarjuk , hogy a' juhoknak szép
 gyapjok legyen , leg-főbb és leg-fontosabb
 állapot , hogy nékik tiszta istállót adgyunk.
 Mert hiszen azt magok is meg-gondolhatták
 kigyelmeitek , hogy , ha juhaimat egy porral
 egészen bé-borított istállóba zárom , hogy ez
 a' tisztátalan por a' bőr és a' gyapjú közé
 szükseggéppen és könnyen bé veszi magát.
 Már tsak ez által-is meg romlik már és el-
 fajul a' gyapjú , és a' nevelkedéstől nagyon
 meg-gátoltatik. Azonkívül pedig még víz-
 ketést is okoz , mire nézve magokat a' falhoz ,
 a' sövényhez vagy akármi egyébhez dörgö-
 lik , a' mi által az ő gyapjok rész szerint ki-
 szakad , rész szerint pedig öszve-bomlik. Eb-
 ből a' vigyázatlanságból még veszedelmes be-
 tegségek is támadnak , úgymint a' rüh , a' te-
 tü és több effélék. Én minden negyedik hé-
 ten , a' mint láthatták Kentek , juhaimat
 egyízer a' vízre hajtatom , hogy a' por , melly
 az ő bőreiken fekszik , le mosódgyon , és
 így el g-jó állapotban maradnak. A' víznél
 azonban az ő gyapjokat nem úgy mosatom
 ám , mint a' fejer ruhát szokták ; mert ez a'
 gyapjúnak felette ártalmas “

„ Mire valók vallyon azok a' likak a' Ki-
 „ gyelmed' juh-istállóján , — kérdezi vala
 „ Vas Ferentz — „ mellyek a' kert felé vagy-
 „ nak ? “

„ Ezek „ — felele Patikai — „ arra
 valók , hogy azokonn a' juh-istállóba a' friss
 le-

levegő ég bé, belőlle pedig a' juhoknak gőzelettyei ki-mehessenek; mert ezek az állatok semmit kevésbé el nem viselhetnek, mint a' melegséget, és a' romlott levegőt. “

„ De majd mondok én kennek egyet, Patikai Gazda, mivel a' Pásztorokról és az ő mesterségeikről olly keveset tart kend, — mondgya vala Nadrág Jankó — „ A' Tófalvai Lakosok soha sem szokták juhaikat dél-tájban haza-hajtani, hanem reggel hét órákor a' mezőre vezeti azokat a' Pászor, és tsak estvére vezeti vissza. Volt nekik egy Pásztorjók; ez alatt az ő juhaik majd nem mind megbetegedtek. Vaj! mi nevetni való dolog volt. Egymásután forogtak és forogtak ezek az állatok, míg bádgyadságból el-dőltek, vagy még meg is dögöltek. Senki sem tudta hamarjában, mit-tévők légyenek ezekkel a' kerengő juhokkal: a' szomszéd városban lévő Hóhérra vetettek, hogy ő hozta volna ezt a' betegséget a' juhok közé, mivel éppen akkor a' bárány-bőrök drágák voltak. „ — Itten Patikai elmosolyodott. — „ Imádkoztak, füstöket tsináltak a' juhok alá, már ettől az Anyókától, már amattól orvosságot kértek: de biz' azoknak semmi sem használt: a' juhok elvégre magokat agyon-kerengették. Ihol, azonban egy Pásztor érkezett hozzájuk — a' mostani Tófalvai Pásztor — egy meg-lett és már fokát próbáltt ember. Ez nekik meg-igérte, hogy ha néki a' Tófalvai pásztorságot általadgyák, sokkal kevesebb juhok fognak megdögleni: ez tehát ki hajtotta a' juhokat a' mezőre, és azóta egy juh sem esett ebbe a' be-

betegségbe. Mit mond kend erre, Patikai Gazda ?

„ Kedves Szomszéd Uram — felele amaz — „én Kennek ezt a' titkot töstént megmagyarázom. A' forró nyáron a' juhokat dél-tájban a' szabad mezőn hagyni, bolondság — tudatlanság a' Tófalvai Lakosoktól. Mert az erős nap-fény okozza ám a' juhokban a' kerengő nyavalyát : a' szomszéd Hóhér ártatlan : csak abból áll az egész dolog, hogy a' juhok a' nagy hőséget el nem viselhetik.“

„ Ugy de a' mostani Pásztor sem hajtotta-haza a' juhokat dél-tájban, és még most is a' mezőn marad vellek, a' nélkül, hogy olly bolondúl kerekjjenek ? „ mondá Nadrág Jankó.

„ Ez az Ember, felele ő — jobban tudgya ezen állatoknak természetét, mint az előbbeni Pásztor, főt még mint a' Tófalvai Gazdák-is. Dél-tájban ő a' juhokat, mikor nagy meleg vagyon, vagy árnyékos fák alá, vagy az erdőbe hajtja; vagy pedig úgy állítja-öszve, hogy a' juhoknak fáját testyei az ő fejeiknek árnyékot vessenek, 's ez által ójja-meg azokat a' kerengő nyavalyától : nints ebben, Kedves Szomszéd Uraim ! semmi természetén-kivül való titok, és ha szavaimnak hitelt adni nem akarnak Kigyelmetek, lessék-meg illyenkor magok a' Tófalvai Pásztort.“

„ No, már a' biz' igaz, — mondának a' többiek — „Soha olly vásott embert, mint a' mi Patikaink ! Bujjon Kend-el, Nadrág Gazda, a' Kend pásztori tudományával ! — Így szólíták meg a' Jankó Szomszédot, 's ki.

ki-nevették; ő pedig — — vélek együtt nevetett.

„Lassan Barátim! lassan „ — monda Patikai — Hiszen tudgyák Kigyelmeitek, hogy a' Mesterek nem az Égből pottyannak: volt ám olly idő, mellyben ezeket én sem tudtam.“

„De mit itél Kend. Patikai Gazda „ — monda azután Rákos András: „én mindég azt hallottam, hogy a' só a' juhoknak jó és egészséges: én nékiek annyit adok, a' mennyit akarnak és még is úgy tetszik, hogy az enyimek a' sótól meg-foványodnak.“

„Ugyan-azért — felele Patikai — mivel sokat ad nékik Kigyelmed, el száradnak tölle's meg-foványodnak. Mértékletesen kell élni mindennel a' világon; és a' mi sok, az valóban mindenkör ártalmas-is; valamint az embernek, úgy az oktalan állatoknak. E' mellett a' sónak az a' tulajdonsága, hogy a' testet egy kevesé ki szárittya; 's ugyan e' miatt jó a' lovaknak, az ökröknek és a' juhoknak; de ha mértékletlenül adatik, mértékletlen neki ez az ő foganattya-is. A' minapában, Ferentz Gazda, a' mint egy estvélykor a' Kend' háza mellett el mentem, azt vevém-észre, hogy a' Kigyelmed' Felesége a' sót a' vízbe tenni, és azzal azután a' juhokat *egyszerre* itatni szokta, Messzéről néztem, mit csinál, 's örült a' szívem, látván, mitsoda jó akarattal legyen az ő juhaihoz ez a' dérék Menyetske; de a' juhok csoporton-ként tolódtak a' vízhez, meg fetskendeztek véle egymást, és az egész sós vizet egymásról nyalogatták-le. Ez által a' juhoknak gyapja minden bizonynyal meg fog romlani.

Mond-

Mondgya-meg Kigyelmed, Ferentz Gazda, a' kend' Feleségének, hogy, ha már a' sót a' vízbe akarja tenni, tehát a' juhokat egyenként itassa-meg, hogy egymást bé ne fetskendezzék. “

„ Az én Feleségem tselekszi azt? „ — kérdezi vala Vas Ferentz — „ Én ugyan még eddig észre nem vettem, de nékem ugyan a' mai naptól fogva többé ezt, Szomszéd! meg ne tselekedgye. “

„ Most még, Szomszéd Uraim, tsak azt akarom Kigyelmeteknek meg mondani, — így folytatá beszédgyét Patikai — miképp' kellyen egyy egészséges juhot a' betegtől megkülömböztetni “

„ No, pedig ugyan ezt akartuk ám még Kigyelmedtől meg-hallani „ — felelének a' többiek.

„ Hallyák-meg tehát: szép és egészséges juhnak azt kell tartani, mellynek széles és hosszú teste, rövid lábai, és olyan nyaka van, mint a' lónak; mennél szebb, mennél több, sűrűbb és hosszabb a' gyapja, annál szebb és annál egészségesebb a' juh. Ha ennek az állatnak szemébe néz az ember, észre fogja venni, hogy az ő szemei elevenek, frissek, és szelíd-veresek; ha száját fel-nyittya, nyelve tiszta, és az ínynék felső bőre rósa-színű. — Ha pedig beteg a' juh, azt mindgyárt az ő gyapjából, járásából és testéből észre lehet venni. Szemei legottan halaványok, sárgák, és bádgyadtak: bőre a' gyapjú alatt meg-fejéredik; lélekezete meg-feszültt és nehéz; nyelve tisztátalan; és több

vagy kevesebb fótok látszatnak rajta. Mi helyt ezt észre-veszik Kigyelmetek, Szomszéd Uraim, akkor ezeknek az állatoknak közönséges táplálékjával leg-ottan fel kell hagyni, 's jobbat de egyszersmind kevesebbet-is kell elejekbe vetni. De a' nyá'tól a' juhót soha el nem kell különözni, ha tsak talán ragadó betegsége nintsen; mert ezek az állatok mindég együtt akarnak lenni; szerezik a' társaságos életet, mint mi Emberek, és ha el különözzük, akkor az ilyen beteg juhotskát a' többiek után való sovárgás sokszor hamarább meg-öli, mint maga a' betegség.

„Most már amúgy általlyában el-mondtam volna Kigyelmeteknek a' leg-szükségesebb állapotokat, kedves Szomszéd Uraim, mellyekről hamarjában meg-emlékezhettem. Vegyek bé Kentek, és kövessék tanátsomat szorgalmasan, 's minden bizonnyal azt fogják Kentek nem sokára mondani: „No, ugyan jól mondotta ám nekünk a' mi Patikai Szomszédunk, hogy nekünk-is lehetnek szép juhaink, tsak akarjuk. Minden idő-pertzet, kedves Szomszédgyaim, minden leg-kissebb fáradságunkat, mellyet a' juhokra fordítunk, meg jutalmazza nekünk ezek az állatok a' jobb hús, a' jobb gyapjú és az ő jó báránycáik által. — Ezt nekem bízást el-hihetik Kigyelmetek; mert én ebben példa vagyok.“

„No ez már ugyan szép vólt ám, Szomszéd, a' mit Kend nekünk el-beszélt“ — monda el-végre *Virgontz Pál*, a' ki az egész beszélgetés alatt némán ült, és figyelmetesen hallga-

hallgatott vala. „Kérem Kendet, Patikai Gazda, mondgyon Kend már most nekünk valamit a' Ketskékről is.“ —

„Erről én, kedves Szomszédgyaim, keveset szólhatok, a' mi már Kigyelmeteknél tudva nem volna, — felele Patikai. — „Ezeknek az állatoknak ki-tartása kevés, sőt egész nyáron, tavaszon és őszön által semmi költségbe nem telik; mert ők magok magoknak a' leg-hegyesebb és leg-pusztább vidékekben és tartományokban bő táplálékot találnak; tsak télen kell egyedül az ő tartássokról szorgalmaskodni, mert a' hideget nehezen viselik. Mi őket tsak a' tej, a' bőr, a' hús és az ollótskák miatt nevellyük, mert az ő szőreikkel tudatlanságból nem élünk. Ugyan az a' Katona-tiszt, a' ki nékem Svétziának ama' réfzeiről szóllott, a' hol a' juhok semmire sem mehetnek, azt-is mondá, hogy Anglia-Országban és Hollandiában egy bizonyos nemű Ketskék taláztatnak, és ezeknek oly hosszú és finom szőreik vagynak, hogy azokból a' Lakosok a' leg-szebb Kamelótokat, és szővevény-darabokat szövik. Esztendőt által két-szer nyírik a' ketskéket, mint mi a' juhokat, 's ezekből az állatokból felette nagy hasznokat vesznek. Úgy tetszik, hogy ezt a' mi ketskéinkkel mi-is meg-próbálhatnánk, ha olyan emberek volnánk, mint az Anglusok, a' kik az ilyen próbákhoz fáradhatatlan jó akarattal viseltetnek.

A' mint a' juhokat nevellyük, úgy kell nevelni a' ketskéket-is; itt ugyan kevés külömb-ség taláztatik. Kevesebb betegségek alá vagy-

nak vettve, mint a' juhok, és a' míg ezek a' Napnak felette nagy hőségétől kerengő nyavalyába esnek, addig a' ketskék a' leg-magosabb tőkön és hegyeken minden kár és nyughatatlanság nélkül alszanak. Táplálék gyanánt télen falevelet ad nekik az ember, és egy kevés répát; de a' *bolsa-fü* és a' *ketske-rágó* fának levelei ezeket az állatokat sokszor meg-ölik. Esznek makkot-is; de ha sokat esznek, has-fájás jön rájuk, és ha vemhesek, el vetélnek. A' sót és a' salitromot örömeft nyallyák, mint a' juhok. Tsak az kár, Szomszéd Uraim, hogy nállunk ennek az állatnak több hasznát venni nem tudgyuk, vagy talán nem akarjuk. A' ketske-bakokat, tudgyák Kigyelmetek, hogy sokan a' Lovakhoz tézik és azt tartják: hogy ez őket sok betegségtől meg ójja: én ez iránt semmi tapasztalást nem tettem. Azt tudom egyedül, hogy ötöt a' Lovak örömeft látják, és hogy a' bakok abból az abrakból, mellyet a' lovak el-hintenek, jól meg-kövérrednek.“

„Most, Szomszéd Uraim, majd-nem az egész dél-utáni időt el-papoltuk. Örömeft meg-maradnék Kigyelmeteknél, de a' Testvérem' Feleségének neve napja van holnap; ehhez még ma el kell mennem.“ —

„No, hát köszönnyük Kennek, — mondának a' Gazdák — 's úgy meg-szorították jó kedvekből a' kezét, hogy szinte könnyübe lábbadtak szemei. „Ma ugyan sokat tanúltunk Kigyelmedtől, Patikai Gazda; soha olly ritka Embert, mint Kigyelmed! — De ugyan mondgya meg Kend, az Egekre! — kér.

— kérdezi vala Nadrág Jankó — „ honnan tanulta-ki ezeket a' szép dolgokat? „ — Jó Könyvekből, — felele Patikai : — azoknak, a' miket olvasgattam, meg-fontolásából és hosszas próbálgatásokból. „ — Tán biz az *I* M*** ből olvasta-ki Kend ezeket a' bo-
szorkányságokat? „ monda Rákos András, kit a' többi Gazdák azután az ő könyvével együtt egy darabég meg-nevettek, 's egymástól el-végre barátságosan el-váltak. — „ Hólnap estvére, ha ideje leszén Kigyelme-
teknek, — felele Patikai — majd többet is mondok még: ihol! a' Feleségem már az ün-
neplő mentéjét öjti; Isten áldgya-meg Kigyel-
meteket. „ — Kendet-is, kedves Patikai Gaz-
da. Ezzel tovább mentenek, és Rákos An-
drást az ő könyve miatt az úton tréfából jól elő-vették.

IV.

*Mitsoda tanításokat adott légyen Patikai a'
sertések' neveléséről a' Mészárosnak? és ez
azokat miként beszéltette-meg a'
többi Gazdáknak?*

Sódar, kolbász, zsír, szalonna,
'S ezekkel főtt kápufta,
Hogy-ha jó bor jött utánna,
Kedved' hányszor meg-hozta?
Kedvezz tehát sertésednek;
Add-meg néki az övét;
O-is majdan jó kedvednek
Meg-meg keni szekerét.

A⁹ Gazdák még az' nap' el' mentek a' tsap-
székbe, hogy ott együtt még egy
pohár-borotska mellett jó kedvöket meg új-
jítanak. Elö-kerültt meg-meg Patikai Lukáts-
ról-is a' beszéd, 's hála-ados ditsireteket
mondának felöle: „No már mitsoda derék
egy Férjfi ez, egy szegény Földmives-Gazda-
emberben!„ Voltak itt Idegenek-is, a' kik
örömmel vették söt tsudálták-is, a' miket az
ö tanításiból a' Gazdák darabon-ként elő-
hoztanak. A' mint így beszéllgetének, bé-
jöve a' Mészáros, és alig-hogy meg-hallot-
ta, hogy Patikairól van a' beszéd, vevé pa-
laszkját, és oda-üle ö is a' többi Gazdák kö-
zé. — „Patikai?„ — úgy mond hozzájok
— „de heted hét Országban sem találni ol-
lyan okos Gazdát, mint az; akármi legyen,
ha többet nem tud annál, a' ki a' kétszer-
kettöt meg-számollya, vagy még annál-is, a'
ki a' szénvonót meg-üli.„ — „De azt ugyan
„bizony, Mészáros Gazda, ki kérem magam-
„nak.„ — monda egy Idegen — „hogy a'
„mi Páfztorunknak a' Kentek' Patikaija tsak
„árnyéka sem lehet: ez tudgya ám mind egy
„szálig, hol van a' kutya el temetve, mi-
„kor a' tehenek a' tej helyett vért adnak.„
— „Lassan, Öreg, lassan a' mi Patikaink-
„ról.„ — mondának a' többi Gazdák — „Ki-
„gyelmed még ötöt nem esméri.„ — „No,
„tsak hallyák-meg Kentek.„ — kiálta tovább
a' Mészáros — „tsudát mondok én Kentek-
„nek erről az emberről; mert én soha nem
„hiszem, hogy a' mi Patikaink a' tizen-har-
„madik oskolát ki nem tanulta volna.„ Egy-
fzerre

szerre el-enyészett a' Mészáros' szavára minden zsibogás, kiki hátra takarította haját, és bajúszokot meg-pödörvén, le könyököltek az asztalra, hogy beszédgyét egész figyelmetességgel hallgassák. A' Kortsmárosnak meg-kellett előre tölteni a' palafzkokat, és a' kik dohányozni akartak, dohányt vágtak magoknak előre, hogy a' Mészároft a' beszéd alatt ne háborgassák. Ez tehát így kezdé:

„Taval, úgy mond, egy sereg-sertést hajtottam egyszer haza, valami harminztigvaló darabot: 's alig, hogy haza érkeztek, leg-ottan száraz hurutba estek mindnyájan, soványodni kezdettek, 's egy-kettő közüllök meg-is döglött. Erre nékem bezzeg szük lett ám a' nadrágom! én, a' Hajtóm, Feleségem, Szomszédom, soha tsak egy Lélek sem tudta, mi érte légyen sertéseimet? Már ide, már amoda szaladtam jó tanátsért; fűhöz, fához kaptam, mint a' vízbe-haló Ember; végtére azután Patikai akada előmbe. Ő mindigárt ki-nézte belöllem háborodásomat, és én az egész történetet el-beszéllém néki. Hozzám adgya tehát magát, a' nélkül, hogy egy szót mondott volna, 's meg-nézi a' sertéseket — 's alig ment vala. bé az iftállóba, a' hol voltak, már meg-meg vissza is jött. Ama' kérdésemre, miként volna a' dolog? azt monda el-végre bizodalmasan, hogy a' Hajtó, a' gaz ember, a' sertéseket erősen meg-hajtotta, és innok semmit nem adott; a' miből az következik, úgy mond, hogy a' sertések huru.

hurutolnak és húsokat vesztek. Tsak hamar adgyon Kend nekik savót, még valamennyi mind meg-élhet. Én tehát leg-ottan savót hozaték; harmad napra el állott a' hurut; sertéseim megint jó húst vettek magokra, és az egész vezedelem el enyészett."

„No láttya Kend, Öreg, — monda egyik a' Gazdák közül — „mit akar Kend tovább a' Kend' Páfztorával és az ő egész mesterségével, — Az idegen Öreg erre el hallgatott.

„Hallyák tsak Kentek tovább, — folytatá beszédgyét a' Mészáros — „Bé-ült azután véllem a' házba, és a' sertésekről olly szépen és olly okosan beszéllgetett, hogy tsak számot tátottam belé. „Víz nélkül — mondgya vala a' többi között — „a' sertéseket soha ne haggya Kend szükölködni, mert a' szomjúság miatt száraz hurutba esnek. De ha már egyszer hurutolnak, könnyü rajtok a' savóval, a' mint mondám, segíteni. Az iftállót, a' hol fekszenek, tisztán-tartani, és napon-ként friss szalmával bé kell hinteni: mert bár-melly tisztátalan állatnak tessen-is a' sertés, de szereti ám még-is a' tisztaságot. Még az is, hogy a' motsarban heverésznek, a' végre történik, hogy magokat meg-tisztogassák."

„Ha, ha, ha! fel-nevetének a' Gazdák — „Ha valaha, Mészáros Gazda, most ugyan mészé-vetette Kend a' balta' nyelét."

„Eb legyen, ha nem igaz, — felele rántzós homlokkal a' Mészáros — ha nekem nem hiszik Kentek, kérdezzék-meg magát Patikai

tikai Lukátsot. Ő nékem azt mondá, hogy a' sertések egy bizonyos zsírt, avvagy olajos nedvességet izzadnak. Hogy tehát ezt a' motskos izzadságot az ő testeikről le-vehesék, a' motsárokba fekszenek, 's bé-kenik minden tagjajkat sárral: ez a' sár azután a' zsírt magába veszi, 's meg-szárad. A' sertések tovább ezt a' száraz sárt magokról le-dörgölik, 's meg-tisztúlnak. Mert, tudgyák Kentek, hogy a' zsírt, vagy az olajos nedvességet a' börről vagy a' szörről a' tiszta víz le nem mossá.“

„ Ah! már a' más „ — mondának végre a' Gazdák, 's meg-kövezték a' Mézfárost, a' kit előbb ki-nevettek.

„ Azt mondá nékem azután, hogy a' sertések húsz ezrtendeig-is él-élnek, ha nekik az ember jó tartást ad, és hogy tizen-öt ezrtendeig malatzozhatnak is. De nyári időben, úgy mond, soha nem kell a' sertéseket a' mezőre hajtani, míg a' füveken harmat fekszik; mert ez nekik, valamint a' juhoknak, felet-tébb ártalmas. Arra is meg tanított egyfzermind, miként lehessen a' sertéseket leg-ótsóbban hizlalni: napjában tudniillik az első táplálék gyanánt egy kevés búzával és makkal, vagy vad gesztenyével, a' második és harmadik táplálék gyanánt pedig répával vagy földi almával. Ez, úgy mond, derék zsírt ad, és a' sertések hamar meg-híznak. Ember ám ő, Szomszéd Uraim, a' talpán. Még azokból a' parányi tsetsekből-is, mellyek némelly sertések' nyakáról le-függeni szoktak, tsuda dolgo-

dolgokat tud ő ki-nézni: az ilyenek, úgy mond, minden egyébbféle sertések között leg-jobbak. Azt-is mondotta, hogy az ősz a' sertés' hizlalására leg-alkalmasabb idő szokott lenni.“

„Az ő sertés-óllya „ — monda Nadrág Jankó — „mellyben a' hizókat tartya, olly kitsiny, hogy abban ezek az állatok csak egyedül állhatnak és mozoghatnak; és vizet felette-bőven ad nékiek.“

„Azt bizonygattya ő „ — folytató a' beszédet Vas Ferentz — „hogy elegendő víz nélkül a' sertés soha meg nem hizhatik.“

„De tsak még az-is tsudálatos, hogy mitso-
„da igazán ki-tudgya ő előre, mikor az ő ser-
„téssei meg betegedni akarnak! Már a' rőfö-
„gésekből-is ki-talállya, mi bajok légyen?“

„Ihol! megint veti ám a' balta' nyelét
„a' Mészáros! „, mondának a' Gazdák 's édes-
„den nevetének.

„Mikor az ő sertéssein a' *far-fene* van,
— monda tovább hunyorgó komolysággal a'
Mészáros — „egy sem döglik-meg, és én
„ugyan még soha nem hallottam, hogy az ő
„dísznain szeplő lett volna.“

Ezzel a' Gazdák meg-itták a' bort, melly előttök vala, 's őszve kezdék szedni magokat, hogy haza menyenek. De minekelötte el-indultak volna, őszve beszéllettek, hogy Patikai Szomszédot kérni fogják; beszélленé el nékik lassanként, mi módokkal kellyen a' marhák' betegségeit meg-gyógyítani? — „azután még azt-is „ — monda Vas Ferentz — „mitsoda könyvből tanúlta-ki ezeket a' mesterségeket? —

PATIKAI LUKÁTS' OKTATÁSAI

A'

Marhák' gyógyíttásáról.

Első Fejezet.

Patikai Lukáts arra oktattya a' Gazdákat, miként lehessen a' Lovaknak leg-közönségsőbb belső nyavalyájit ki esmérni, és leg-ótsóbban meg-is gyógyíttani?

Az a' bizodalom, mellyet magának Patikai a' többi Gazdáknál az ő oktatásaival kevés idő alatt szerzett, hihetetlen vala. Minden háznál tsak arról az okos Gazda-emberről vala a' beszéd, a' ki a' szükségnek idején, melly talán a' marhák közt támadna, az egész Helységnek szabadítója leend.

A' tanulni-akaró Gazdák más nap' Patikainál ismét meg-jelentek. És mivel a' Hallgatóknak száma nagy lett, ki mentek ama' két alma-fa alá, mellyek Patikai' Házának kapuja előtt állottanak. — Ide egy pár lótzára le-ültek körülötte, 's el-beszéllették néki a' vetekedést, melly ő miatta tegnap közöttök támadott. Ő viifzontag oktatásokat adott nékik ezen állapotok iránt, mellyekkel magokat egész késő estig mulatgatták.

„Nagyon örvendek, Szomszéd Uraim, — monda Patikai — hogy olly barátságosan hozzám

hozzám tolódnak Kigyelmetek: de fogadom, hogy ugyan tsak sok jót és hasznost-is mondok majd Kenteknek a' marhák' betegségeiről 's azoknak gyógyíttásáról. Tegnap Kentek azt kérdezék tőlem, honnan tanúltam legyen mind azokat, a' miket már eddig előbeszéllettem? Ihol — és itt egy írott könyvet vont vala ki hóna alól — ebből tanúltam. Esmérik Kigyelmetek a' Bátyám' Fiát Ignáztot, a' ki Pesten oskolába jár. Ez magát az Orvosi tudományra adta, 's az oda-való Marha-ispitályban a' marha gyógyítást-is tanulta. A' mit tenát az oskolában hallott, látott és tapasztalt, azt ő szépen fel-írta, 's rendbeszedte. En azután magamnak ötölle le-íratam, 's hosszas tapasztalásim által igaznak 's felette-hasznosnak találtam. Ha akarják Kigyelmetek, együtt ezt az Írást egészen elolvashattjuk, sőt, a' kinek tetszik, ebből magának le is írathattya.“

„No tsak olvassuk hát, — mondának a' Gazdák. — „Mi ugyan örömet hallgatjuk az ilyen dolgokat; tsak győzze Kigyelmet az olvasást.“

„Ám de előre azt kell még Kenteknek, — monda Patikai — „rudtokra adnom, hogy a' marha-betegségek, kivált' a' Lovakon, felette számosak, és hogy én itt tsak a' legközönségesebbekről és a' legártalmasabbakról akarok egyedül oktatásokat adni. Ebben az írott könyvetskében tehát olvasom:
Ertekezés a' Lovaknak belső nyavalyairól.

A' Forró Hideglelésről.

A' Lovaknak leg-közönségesebb nyavalyája a' hideglelés, mellynél egymást a' hideg és a' forróság fel-váltani szokták.

Az *okok*, mellyek ezt a' hideglelést okozni szokták, többnyire a' következendők: A' lovaknak felettébb-való meg-hajtása, melly által erejük felett szaladnak, és azután hirtelen meg-állani kéntelenítettnek: az időnek rendetlen változása, vagy ha meleg napokra hirtelen hidegek következnek; gözös, meleg istállók téli időben, vagy a' ki-gőzölgésnek vissza-veretése, mikor ezek az állatok a' melegből a' hidegre hajtattak; a' hideg ital, ha a' lovak előre meg hajtattak és meghevültek; a' romlott nedvességek-is el-végre, vagy ha ezen marháknak vere éles és romlott.

Az *esmértető jelek*, hogy a' Lónak forró hideglelése van, ezek; a' borzadozás, mellyre forróság következik; az ételtől való undorodás; a' fel-domborodott, fél-hínytt és tsipás szemek; a' komorság és a' főnek leütése; az ajakoknak és az órra' bőrének halványsága; a' meleg lélekzet; az erősen mozgó oldalak, a' ízív dobogás, és a' vere-sellő húgy.

A' *rosszak*, mellyek ebből a' nyavalyából következnek: a' meg-átalkodott has-re-
kedés,

kedés, az erő-fzakadás, a' felette nagy hő-
ség, és az ételnek rossz emésztése.

Jóllehet a' hideglelés magában nem ve-
szedelmes, de a' belőlle következni szokott
rosszak még-is olyanok, hogy miattok a'
marha el-is veszhet.

Hogy ebből a' lovak ki-gyógyúllyanak

1-ször Meg-kell a' közönséges eledelt
változtatni. Kevés, vagy éppen semmi ab-
rakot nem kell az ilyen lovaknak adni; mert
ez még több forróságot okoz: ellenben pedig
a' liszt-italból annyit ihának, a' mennyit akar-
nak. Miképp' kellyen ezt a' liszt italt el-ké-
szíteni, meg-van írva ennek a' könyvnek a'
végén az *Orvosságokról való Toldalékban a'
4 Szám alatt.*

2-ször Jó almot kell nékiek vetni, hogy
le-fekhessenek, és ki-nyúgodhassanak; kön-
nyü borétékkal be-is kell őket takarni; az
istállóban pedig a' levegő eget az ablakok-
nak ki-nyitása, vagy egy kevés fenyő fának
el-égetése által naponként meg kell tisztítani.

3-ször Ször-zsineget kell a' Lónak mel-
lyére tenni, a' mint a' Toldalékban az 1.
szám alatt taníttatik, és ha ez által a' hideg-
lelés és a' hőség meg-nem erőtlenedik, ak-
kor rajta eret kell vágni.

4 szer A' marhának has-rekedésén klisz-
tírozás által kell segíteni, mellynek módgyát
a' 2 szám alatt fel-találhatod. E' mellett pe-
dig a' 63 szám alatt való nyaladékot-is két-
szer napjában bé kell nékie adni.

Az ilyen eggyügyü gyógyításra el-múlik
lassanként a' hideglelés, és a' beteg ló nap-
rúl

ról napra jobban meg-erössödik, és ha e' mellett, mikor gyógyúlni kezd, még savanyú almát, répát és több effélét ad neki az ember, egészsége nem sokára egéfzen vissza tér.

„ Rövideden de fontosan „ — mondának a' Gazdák.

„ Most jön egy nyavalya, kedves Szomfédgyaim „ — monda tovább Patikai — „ melly miatt majd nem valamennyi Lovaink általán-fogva szenvednek. Ez a' nyavalya

2.

A' Mirígy, avvagy a' Torok-gyék, a' Torokfúlas, melly némelley Helyeken Gelyvának-is neveztetik.

Mirígynek, avvagy Torok-gyéknek az a' betegség neveztetik, mellynél a' torók' járásában lévő makkotskák (glandulæ, Drüsen) megdagadnak, meg-tüzesednek, 's mellynél végtére a' lónak az órrán egy bizonyos nedveség ki-folyni tapasztaltatik.

Ez a' nyavalya a' lovak közt olly közönséges, mint a' himlő az emberek között: majd nem valamennyi tsikók szenvednek benne, és éltökben nem tsak egyszer: mert akár mellyik élet-idejekben vissza-kerülhet reájok.

Oka ennek a' nyavalyának egy bizonyos rossz folyadék, melly a' lovak' természettyének tulajdona, és az ő vérökben mind-addig el-rejttve fekszik, míg azt elegendő mellék-állapotok meg nem indíttják, melly alkalmatossá-

tössággal azt azután a' természet a' testből ki-takarítani iparkodik. Többnyire öszkor és távaöszkor támad, a' mire talán alkalmatosságot a' hirtelen meg-változtatott táplálék adhat.

Meg lehet ezt a' nyavalyát a' lovonn esmérni: ha szomorkodni kezd, ha az evés-re-való kedvét el-veszti, és egyfzersmind az áll kaptzája alatt egy daganat látszik, melly a' nyál-makkotskáknak fel-dagadásától támad.

Mennél eggyügyüebben bánik az ember ezzel a' közönséges ló-nyavalyával; miennél kevesebbet akadályoztattya a' természetet a' nyavalya-fzernek meg-érlelésétől; annál egészségesebb léfzen a' ló, és az ő vére annál jobban ki-tisztul.

Ennek a' nyavalyának meg-gyógyíttására tehát, szükséges

1-szor Hogy igen kevés kemény táplálékot adgyunk az ilyen Lovaknak; és hogy azokat többnyire tsak valamivel-sűrűbb liszt-itallal tartsuk, mellyekben egy vagy két lóh salítrom légyen el-olvasztva. Hideg vizet ebben a' nyavalyában tellyességgel nem kell nékiek adni.

2-szor Hogy a' tüzesedés le-tsillapíttassék, és az órr-folyás elő-mozdítassék. korpát kell vízben fel-főzetni, egy zsatskóba tenni, 's a' lónak fejébe akasztani, hogy ez által a' mirígynek edénnyei meg-tágúllyanak, és ki-folyása szabadabb légyen; azonkívül minden negyedik nap' a' Toldalékban a' 7. szám alatt meg-írtt orvossággal kell élni.

3-szor Hogy-ha pedig a' daganatnak tso-
móji el nem akarnának olzani: akkor azonn
kell lenni, hogy gennyetséggé vályyanak és
önnként meg-nyílyanak. A' 6. szám alatt
meg-írtt orvossággal tehát a' kemény daga-
natot bé-kenni, és a' lónak nyakát egy bá-
rány.bőrrel kell bé-kötni, hogy a' melegség
a' részeket a' meg-nyílásra hajlandóbbakká
tegye.

4-szer Hogy-ha tovább kevés idő alatt
még ez sem látzana használni: akkor azt kell
gyanítni, hogy a' betegséget okozó szer
talán a' lónak valamelyik belére veti magát,
a' mi által a' lónak élete veszedelembe esne.
Ingerlő eszközökkel kell tehát élni, mellyek
ezt a' rosz nedvességet azokra a' részekre von-
nyák, és ott meg-is tartóztassák, mellyek an-
nak le-telepedésére leg-alkalmasabbak. A'
10. szám alatt lévő orvossággal vastagon bé
kell kenni a' beteg helyeket, mellyek ez ál-
tal kevés idő múlva meg-nyílnak; és ha már
egyszer a' rosz nedv mind ki-folyt, akkor a'
11. szám alatt lévő orvossággal kell a' sebet
bé gyógyítani.

„Értik-e Kigyelmetek elegendőképpen,
Szomszéd Uraim?, — kérdezi vala Patikai —
's minekutánna a' Gazdák azt felelték volna,
hogy értik, így szólla tovább: — „Erről a'
betegségről, mellyben valamennyi Lovaink
sz szenvedni szoktak, tsak azt kell még Kentek-
nek tudtokra adnom, hogy a' lovakat, mi-
kor gyógyúltni kezdenek, a' mezőre hajtsák;
a' hol azután a' rosz nedvesség a' fel oldo-
zó és könnyű zöld táplálék és a' lónak a' fü-
D
höz

höz való le-hajolása által a' testből egészen ki-vitetik.

Erre a' Gazdák meg-örültek, hogy azt a' közönséges betegséget, mellyben az ő lovaik egy-általlyában mind szenvednek, illy rövideden meg-esmérni tanúlták; beszéllgettek egy darabég, 's el-mondották egymásnak, a' miket ez iránt az ő lovaikban tapasztaltak.

E' rövid beszéllgetés után Patikai meg-meg kezébe vette az ő írott könyvetskéjét, 's tovább olvasta.

3.

A' Ló-kehről, avvagy a' Ló-kehegésről.

A' közönséges Kehegés a' lovaknál, valamint az embereknél, a' meg-hivüléstől támad. Elejéntén száraz; de későbbre azután órrán és száján takony kezd folyni.

Magában ez a' nyavalya nem veszedelmes; de a' gondatlanság által száraz kórság támadhat belőle.

Szokás ugyan, az illyen kehegésnél a' lovon eret vágni; de ez által sokszor a' takonynak ki-vetése meg-gátoltatik, sőt egészen el-nyomattatik.

A' kehegésnek meg-gyógyítására az érvágás nem szükséges; hanem, ha a' kehegés száraz, akkor a' lónak nem kell szénát adni, kivált porosat; hanem e' helyett sóval meghintett korpát, és közönséges ital gyanánt is korpafőzeléket, mellyel mályva levelet lehet

het egyelíteni, és minden másod' nap a' 8. szám alatt való orvosságot. Ezt folytatni kell mindaddig, míg a' kehegés folyni nem kezd. Akkor a' lóval meg-meg úgy kell bánni, mint eddig, ki vévén, hogy a' 8. szám alatt való orvosság helyett naponként a' 9. szám alatt lévővel kell élni.

Illy eggyügyü orvoslásra a' kehegés, ha a' meg-hivüléstől támadt, nem sokára el-múlik. De sokszor a' száraz kórságtól, az éles vértől, és idegen testektől, mellyek a' lélekzet-gégebe hatnak, 's más egyéb okokból is támad. Mind ezekben az esetekben legottan el-múlik a' kehegés, mihelyt az a' betegség meg-gyógyítatik, melly a' kehegést okozza. — „Most jön egy veszedelmes nyavalya, — monda Patikai — 's tovább olvasásá vala írott Könyvét :

4.

A' Tüdő-gyúladásról, és a' száraz Kórságról.

A' Tüdő-gyúladás egy forró nyavalya, melly többnyire a' meg-hevüléstől és a' hirtelen reá következő meg-hivüléstől, vagy a' meg-hevülés alatt való hideg italtól támad. A' Tüdő-tüzesedés, és az utánna következő száraz kórság némellykor eggy előbbeni nyavalyának maradékai-is lehetnek: ha példának okáért a' mérges mirigynél, vagy a' tsirás betegségnél a' méreg a' tüdőre telepedik, azt meg ragadgya, tüzesedésbe hozza, és gennyet-séggé változtattya.

Míg a' tüdő csak meg-gyúladva van, és még gennyetséggé nem változott, addig ezt a' nyavalyát abból lehet meg-esmérni; hogy a' ló egy felette-hathatós hideg-lelésbe esik, fejét le-üti, nem eszik, nehezen lehell, 's mind-úntalan félre néz, a' hol a' fájdalmat érzi.

A' *Tüdő-gyúladás* három-féleképpen végződik. Vagy tudniillik *el-ozlik*; vagy *gennyetséggé* válik, az az *meg évesedik*, vagy *pedig fene* támad belőlle. A' két elsőt meg lehet gyógyítani; de a' fene mindenkor a' dögleletet vonnya maga után.

Az ilyen betegségnek gyógyításánál legelőször azonn kell lenni, hogy a' tüzesedés el-ozzollyék. Hogy ez meg történnyen, így kell kezdeni a' gyógyítást.

1-ször A' lónak mellyére ször-zsinórt kell tenni, a' mint a' Toldalékban az 1. szám alatt taníttatik, és ezt a' sebben naponként fel 's alá kell vonni; hogy az ilyen ingerlés által a' tüzesedés a' tüdőről el, és a' külső bőrre ki-vonattassék.

2-szor Eret kell nyitni (a' 3. szám szerint), hogy a' vér meg-kevesedgyék, 's meggyengültt járása miatt a' tüdőnek tüzesedése tovább ne terjedgyen.

3-szor A' lovat mértékletesen kell étetni; nem kell nékie abrakot adni, hanem e' helyett csak korpát, liszt-italt, mellyben megtisztultt salitromot kell fel-olvasztani. Lásd a' 4. számot a' Toldalékban.

4-szer A' 12. szám alatt való italt add-bé a' lónak többször; és ha talán has-rekedése van,

van, adgy néki klisztirt (a' 2. szám alatt) és gőz-fördőt (az 5. szám alatt). Jó a' lónak ebben az állapotban a' savanyú alma, a' répa, a' káposzta-levél-is.

Ha erre a' gyógyításra a' tüzesedés a' hatodik és a' kilentzedik nap között el-nem oszik, akkor többnyire meg-szokott évesedni; a' mit onnan lehet meg-esmérni, ha a' lélekzet felette meg-nehezedik, és a' ló kehegni kezd; ha a' lehellete бүдös, és ha órrán és száján gennyetség folyik. — Ebben az állapotban a' lóval így kell bánni:

1-ször Az ér-vágást el kell hagyni; de a' mellyén-való ször zsineget tartsd-meg továbbá-is; tsinálly néki többször, mint ez előtt, gőz-fördőt az 5. szám szerint; 's eledelel korpát adgy néki és liszt-italt.

2-szor Add néki minden reggel a' 13. szám alatt meg-írt italt, és minekutánna ezt öt vagy hat napig meg-tselekedted, és a' kehegés nem olly nehéz, mint elejénten volt, akkor add néki minden reggel a' most említett ital helyett a' 15. szám alatt meg-írt pilulát. Ezt egy ideig folytatni kell, és ha az idő meg-engedi, vezesd a' lovat egy magasán fekvő száraz legeltetőre.

Erre Patikai önnön emlékezetéből az ő lovain történt esetek által mind ezeket még jobban meg magyarázta, és a' kérdésekre, mellyeket nékie a' Gazdák tettek, rendre meg felelt. „Hát a' füladozásról, — kérdezi vala Rákos András — „van-e valami abban a' könyvben: örömeft segítenék az én szé-
gény

gény szürke lovamon, ha lehetne., — „Eppen arról következik a' beszéd., — felele Patikai — „'s tovább olvasa.

5.

A Füladozásról, avagy a' Tüdő-füladásról, vagy nehezen-lehellésről, melly Kehnek-is neveztetik.

A' Füladozás nem egyéb a' nehéz lehellésnél, 's vagy a' tüdőnek megkeményedéséből, és meg-tsomósodásából, vagy a' sűrű vértől, vagy pedig abból támad, hogy a' tüdő a' melly-hártyához, vagy has-rágáshoz nyöl. Az első ok a' legközönségesebb.

Ezt a' nyavalyát könnyű meg-esmérni, ha az ember a' lónak lehellésére vigyáz; a' lehellete tudniillik felette nehéz, és többnyire egy bizonyos hörögéssel vagy süvöltéssel szokott megtörténni; azután pedig az oldalbordájának mozgása-is a' lélekzet-vételnél felette rendetlen.

A' füladozást nehéz meg-gyógyítani, és ha mindgyárt elejénten hozzá nem fogsz, haszontalan-is minden igyekezeted. Az egész gyógyítás abból áll egyedül, hogy az ember a' lónak szalmából és korpából álló gyenge eledelt, kevés szénát, abrakot pedig tellyességgel ne adgyon, és kivált, hogy jó mezőre vezesse, a' hol az ilyen füladozó avvagy keheslovak gyengén sétálhassanak, és magoknak olly eledelt keressenek, melly nekik ebben az állapot-

lapotban leg-jobb, 's mellyet ők már a' vélek-született indulatból jól esmérvén, természetesen fel-is talállyák. Bé lehet nekik adni minden másod' nap a' 14. szám alatt megírt porotskát-is.

„A' friss és gyenge táplálék tehát a' leg-jobbik orvosság, András Gazda, mellyet Kigyelmed szürke lovának adhat, — monda Patikai — „és ha talán az ő lélekzettye nagyon meg-nehezedne, segíthet Kend rajta az 5 szám alatt megírt gőz-fördővel-is. Így néki a' szántásnál, vagy más egyéb mértékletes munkánál még sokáig hasznát veheti Kigyelmed; de ha ki-gyógyúl-e belőlle, arról ugyan nagyon kételkedem, — Rákos megörültt, hogy szürkéjének leg-alább enyhítő orvosságot adhat. — Patikai azonban folytatá az olvasást.

6.

A' Has-rágásról avvagy a' Kólikáról.

A' *Has-rágás* egy felette hathatós bél-fájdalom. *Okai* ennek a' nyavalyának külömbfélék: már a' has-rekedés tudniillik, már a' geliszták, már a' bélekben való tüzesedés; már a' szelek, vagy még idegen testek-is, mellyek talán a' gyomor-bélekbe behatottak, úgymint a' szőr-szálak és több effélék.

A' has-rágás, melly a' has-rekedésből támad, leg-közönségesebb, és onnan lehet meg-esmérni: hogy a' ló ide'stova görnyedezik, nyughatatlankodik, nem eszik, mind úntalan
félre

félre tekénget, és még onnan-is, ha a' ló vagy éppen nem, vagy pedig felette nehezen ganéjozhatik, és a' ganéj nagyon száraznak és égettnek tetszik.

A' gyógyítással így kell bánni:

Adgy a' lónak leg-ottan klisztírt (a' 2. szám alatt), vagy ha hozzá-való eszközeid nincsenek, tsinálly néki a' 16. szám szerínt tsapot, hogy a' hasa meg-nyíllyon, 's tölts szájába sok lágy meleg vizet.

Ha pedig a' has-rágásnak oka a' *szelek* volnának, a' mit onnan lehet meg-esmérni; hogy a' hasa sokszor meg-feszül, és hogy farkát szinte úgy fel-emeli, mint akkor szokta, mikor ganéjozni akar, szinte azonn erőlköd-ven, hogy testéből a' szeleket ki-nyomhas-sa: akkor a' 16. szám alatt meg-írtt tsapot dugd-bé a' lónak vég-hurkájába mélyen, 's vezesd ide'stova sétálgatni: ha erre has-nyilás, szelek, vagy könnyebbedés nem következik, adgy néki szappan-klisztírt; és a' 17. szám alatt meg írtt orvofságot.

Ha tovább a' has-rágás a' gelisztáktól támad, akkor ezt ugyan ezekből a' geliszták-ból lehet meg-esmérni, mellyek a' ganéj-ban találtattnak; ebben a' nyavalyában a' lo-vak sokszor a' földre-is vetik magokat, 's hempelygenek.

A' geliszták ellen minden keserű füvek annyi, mint orvosság; de a' leg bizonyosabb még-is, a' melly a' 18. szám alatt a' Tolda-lékban vagyon.

„Mivel már későre jár az idő, még csak egy keveset olvasok, — monda Patikai.

7.

A' Has-menésről, vagy Has-folyásról.

A' *Has-menés* eggy olyan nyavalya, mellyben a' lovak sok ideig vékonyodnak, 's némellykor felette-híg ganéjt erefztenek. Ezt a' nyavalyát ugyan ebből könnyen meg lehet esmérni.

Sokszor ez a' has-menés egészséges, és így nem jól tselefkzik az ember, ha hirtelen megállítja; mert ha a' lovat meg-nem erőtlentíti, és ha a' ganéj között sem nyirok sem vér nem találtatik, hanem tsupán csak a' vékonyabb ganéj vitetik ki a' testből; akkor ez által a' gyomor-bélek kiüresednek és az egész has-menés a' lónak egészségére válik.

De némellykor a' has-menésnél a' ganéjjal egy bizonyos nyúlós nyirok-is szokott a' lóból ki menni; és ezt a' has-menést a' Kovátsok *zsír-olvadásnak* nevezik. Ha pedig a' ganéjjal vér-is megy, ezt *vér-hasnak* szoktuk mondani.

Az olyan has-menésnél, mikor a' ganéj sem nyirokkal sem vérrel nintsen el-egyítve, az orvosságok ritkán szükségesek: a' nyavalya magától el-múlik. De ha még-is sokáig tartana, a' ló meg-gyengülne és erejét vesztené: akkor néki a' 19. szám alatt lévő orvosságot lehet bé-adni.

Az úgy neveztetett *Zsir-olvadásnál* ellenben már nagyobb vigyázással kell az embernek lenni. — Illyenkor

Adgy a' lónak klifztírt a' 20. szám szerint; tartsd mértékletesen az eledelre nézve korpával; de liszt-italt adgy nékie sokszor; és minden reggel és estve a' 21. szám alatt meg-írtt orvossággal is élly. Ha erre a' fájdalom egy kevesé alább hágy; add néki minden reggel öt vagy hat napig egymás után a' 23. szám alatt meg-írtt orvosságot.

A' *vér-használ* pedig sokszor egy kis érvágás szükséges; noha ezzel vigyázva kell az embernek bánni, hogy a' ló a' vérnek vesztesége által két részről ne gyengitessék. Klifztírt-is adgy néki a' 2. szám szerínt; és minden reggel a' 22. szám alatt meg-írtt orvosságot. Ha erre a' has-menés tsillapodni kezd, akkor egynéhány napig jó be-adni azt, a' mi a' 24. szám alatt van, mellyre a' lónak egészsége meg fog térni.

Itt Rákos András fel-kelt, 's bé kukkantott egy kevesé Patikai' könyvébe. „Már, úgy mond, régen vártam, ha jön-e valami arról, mikor a' lovak nem huggyozhatnak. Szegény Sárgám szenved olly nagyon e' miatt, — Patikai tehát fel-kereste a' könyvben ezt a' nyavalyát, és ezt olvasta-ki belőlle.

8.

A' Húgy-rekedésről.

Ebben az állapotban a' ló ki nem ereszt-heti húgyát, jóllehet erre sokszor fel-készül, és magát szinte erőlteti.

Ennek oka többnyire a' felette nagyon ki-feszültt húgy-hólyag; a' mi onnan támad, ha a' lovak a' szaladásban, vagy a' munkánál a' huggyozástól meg-gátoltatnak. Illyenkor tehát a' húgy a' hólyagban felette meg-szaporodik, és azt olly igen fel-fújja és ki-feszíti, hogy többé magát öszve nem vonhattya, és így magából a' húgyot ki sem eresztethi.

Sokan ennek a' nyavalyának el távoztására bé-dugják kezöket a' lónak vég-hurkájába, hogy ott a' húgy-hólyagnak meg-nyomása által a' húgyot ki-nyomják: de ez által semmit nem nyernek, söt a' vég-hurkában többnyire még tüzesedést-is okoznak. Mások az illyen lovat egy juh-istállóba vezetik, azt gondolván, hogy a' juh-ganéjnak gözzei által a' húgy-hólyag öszve-vonódgyék, és így a' lónak hüggya meg-indúllyon. Meg-meg mások olajjal kenik-meg a' lónak a' hátát.

Mind ezek semmit nem használnak, söt a' nyavalyának természetével egyenesen ellenkeznek. Mert az bizonyos, hogy, mivel a' húgy-hólyagnak hibája egy igen-nagy tágulástól van, el-kell kerülni mindent, a' mi ezt a' tágulást elő-mozdittya: a' meleg gözök pedig a' juh-istállóban és az olaj a' húgy-hólyagot még jobban meg-tágíttják.

A' leg-bátorságosabb orvosság ezen nyavalya ellen az: hogy a' lovat több ízben sétálni vezesd, hogy gyenge mozogásba jöj-jön; adgy azután neki klisztírt lágy-melegen a' mezei szekfünek főzelékéből, mellybe egy-néhány tsöpp boroštyán-olajt tehetesz. Jó az-

is, ha a' lovat az ilyen sétálás között többször meg-állítod, és hasát egy posztó darabbal gyengén meg-dörgölöd. —

„Most az ellenkező nyavalya következik,, monda Patikai, és tovább olvasa.

9.

A' Húgy-menésről, avvagy Húgy-folyásról.

Ez annak a' muskulusnak avvagy hús-ínak meg tágulásából származik, mellynek a' húgy-hólyagot bé-zárni kellene.

Ezt a' hibát kivált az öreg tzödöröknél találni fel, mellyek sok tsikókat nemzettek.

Ritkán lehet ezt a' nyavalyát gyökerestől ki-gyógyítani. De ha még-is a' tsatorna és a' nemző tagnak egész vidéke friss hideg vízzel naponként meg mosattatik; belső-képpen pedig három vagy négy hétig a' lónak a' 25. szám. alatt meg-irtt orvosság minden reggel bé-adatik; sokszor a' ló ebből-a' nyavalyából egészen ki-gyógyúl.

„Ez jó,, — monda Vas Ferentz — „de még semmit nem mondott nekünk Szomszéd Uram a' lovaknak felette-nagy izzadása ellen, valamint a' szájok' tisztításáról-is.,

„Mind a' kettőről tsak könyv nélkül és rövideden szóllok,, — felele Patikai — „és azután ideje lészen, úgy tetszik, hogy le-feküdjünk.,

A' felette nagy Izzadásról.

Ha a' ló sokat dolgozik; izzadni kell néki: ezt az ő természete hozza magával, és nem betegség. De ha az iftállóban vagy egy mértékletes munkánál is tsurog rólla az izzadás, akkor ez olly nyavalya, melly a' lovat meg-erőtleníti, az ételhez való kedvét meg-rontya, és a' munkára alkalmatlanná téfzi.

A' kövér lovak többnyire, mellyek ezen nyavalya alá vetve vagynak: mire nézve ket-tős okból ártalmas az ollyan lovakat, mellyek a' munkára vagynak rendelve, úgy hizlalni, mint a' sertéseket. Soha sem kell a' lónak húsából ki-fogyni; de nem is kell ötet kövérnek hizlalni. Az igen kövér ló több nyavalyák alá vagyon vetve, 's nem olly könnyen végezheti munkáját, mint a' fél-sóvány állat.

A' felette nagy izzadás tehát onnan van: hogy a' ki gőzölgésnek edényei a' lónak testében meg-tágulva vagynak: mire nézve mi-helyt észre-vefzi az ember, hogy ez a' bőv-séges izzadás a' lónak ártalmára van, meg kell azt minden reggel és estve hideg vízzel mosni, de ollyankor, mikor nem izzad. És ha ez elegendőképpen nem segítene rajta, akkor a' 26. szám alatt meg írtt orvossággal a' lovat egy spongyiával szorgalmasan meg kell mosogatni.

A' mit pedig Kenteknek az úgy nevezetett *száj-tisztításról* mondhatok, monda tovább

vább Patikai, azt a' következendőből leg-
ottan meg-érthetik Kigyelmetek.

II.

A' Ló-tsömörről.

Mikor a' ló az elejébe-tett ételt nem
eszi, akkor azt szoktuk mondani, hogy meg-
tsömörlött.

A' Kovátsok ennek a' nyavalyának az
okát a' lónak fogaiban keresik, 's esztelen-
ségből azt hiszik, hogy a' ló az igen hosszú
fogai miatt nem eszik. Mire nézve ki-tisztít-
tyák néki a' száját, az-az: *le-vésik* fogait és
meg-rövidítik. Az erőszakos véső-ütések azt
okozzák, hogy a' lónak fogai meg-tágúlnak;
a' ló tehát a' kemény ételt azután meg nem
rághattya, és így még nehezebben eszik.

Az ilyen száj-tisztítás tehát, Szomszéd
Uraim, az ételhez való kedvnek helyre-ál-
lítására a' leg-esztelenebb orvosság.

A' tsömörnek, avvagy az ételhez való ked-
vetlenségnek oka leg-többnyire nem egyéb,
a' ló' szájában lévő tisztátalanságnál. Végy
tehát étztet és sót, dörgöld-meg és tisztítsd-
meg azzal az állatnak száját jól: és az étel-
hez való kedv megint meg-érkezik. Sokszor
pedig maga a' rossz táplálék egyedül ennek a'
nyavalyának az oka, ha példának okáért az éte-
le bűdös, vagy ha a' ló poshadtt vizet ivott.
— Ebben az esetben leg-jobb, a' rossz táp-
lálékot jóval fel-váltani. A' gyomor-bélben
lévő tisztátalanság-is el veheti a' lónak az étel-
hez

hez való kedvét: és ilyenkor olyan orvosságokat kell néki adni, mellyek a' lónak a' gyomrát ki-üresítsék, és a' tisztátalanságot abból ki-vezessék.

Erre Patikai fel-kelt, 's meg-követte a' Gazdákat, a' további maradás iránt, mivel már késő vala, és ő, úgymint egy Gazda ember, úgy szoktatta volna magát, hogy idején lefeküdjék, és idején kellyen.

„Mi ugyan egész éjjel meg nem üntük volna Kendet hallgatni. — mondának a' Gazdák — Meg-köszönték néki az oktatást; megígérték, hogy holnap megint meg-látogatják, és haza mentek.

F O L Y T A T Á S.

Patikai a' Lovaknak többi betegségeiről ad oktatást.

„Senki nem érzi úgy, mi légyen nekünk a' mi Patikaink, — mondának egymás között a' Gazdák, a' mint más nap' az ő háza felé mentenek, — „mint mi, a' kik őbenne a' szükségnek idején, ha marháink betegeskednének, valójában egygy okos és hatalmas szabadítót találnánk. Senki nem látta úgy által, mint mi Gazda emberek, azt az igazságot, hogy a' magányos gazdaságnak sőt egy egész Tartománynak is jó állapottya a' helyes barom-neveléstől, és azoknak

nak egészes gyarapíttásától függ; és hogy oda van leg-ottan mindenünk, mihelyt a' mi aklainkban és iftállóinkban nyavalyák dühösködnek, és mi tudatlanságból a' mi marháinkat oda dögleni hagyjuk, sőt hagyni kintelenítettünk,

Ez alatt el-érkeztek lassanként Patikaihoz, a' ki már őket az ő könyvetskéjével az almafák alatt várta. Minekutánna egymásnak jó estvét mondottak volna, melléje le-telepedtek. Kiki örömet közel ült volna hozzá. Egynéhány kérdések után, mellyeket Patikainak tettek, ismét el kezdé az olvasást.

II.

A' Ló-dühödésről.

A' *Ló dühödés* egy olyan nyavalya, mellytől a' ló meg-kábúl, és szinte meg-vesz, meg bomlik.

Ez a' nyavalya két-féle: a' *tsendes* tudniillik és a' *bóditó*. A' *tsendest* onnan lehet meg-esmérni; ha a' ló a' fejét le üttve hordozza, és így egyenest mindenek vaktában néki megy, semmi állapot elől ki nem tér, mintha vak volna. Az étel többnyire még az alatt, hogy rágja, szájából ki-esik, 's a' két első lábait közönségesen vagy egymásra téfzi, vagy keresztül rakja.

Ezt a' nyavalyát gyökeréből ki gyógyítani ritkán lehet: de leg-alább a' lovat úgy helyre-hozni, hogy szolgálattját az alatt, míg a' nya-

a' nyavalya ismét reá jön, meg-tehesse, nem lehetetlen. A' gyógyítást így kell meg-tenni.

1-szor Adgy a' lónak táplálék gyanánt liszt-italt és korpát, mellyre sót-is kell hinteni. Kemény táplálékot tellyességgel nem kell néki adni. Illyen állapotban felette keményen tartsd, úgy hogy magát derekasan ki éhezze.

2-szor Tégy nyakára leg ottan evesítő avvagy ször-zsineget az 1. szám szerint; 's nyiss rajta eret, hogy a' vér a' fejtől elvezetessék.

3-szor Add bé néki a' 27. szám alatt meg-írtt orvosságot; tisztítsd-meg klisztírozással a' gyomrát, és hideg vízzel mosogasd-meg szorgalmatosan a' fejét.

Így sokszor a' ló a' tsendes dühödésből szerentsésen ki-gyógyúl.

A' *bódítottó* dühösködést ellenben még nehezebb meg-gyógyítani. Ez onnan esmérte-tik-meg: hogy a' ló felette nyughatatlan, és háborgó, hogy fejét a' falhoz veri, és hogy, ha ki-szabadúl, mind addig szalad, míg lélekzetet vehet.

Az éhségből, a' homlokára tett ször-zsinegből, a' 2. szám alatt lévő klisztírből, és a' fejének hideg vízzel való mosogatásából áll minden, a' mit az ember ebben a' nyavalyában a' lónak ártalma nélkül és sokszor hafznosan meg-tehet.

„Most a' lovaknak valamennyi nyavalyái között a' leg-roffzabbakra jövünk „ — monda Patikai, és tovább olvasa:

A' Takonyról.

A' Takony egy olyan betegség, melly-nél a' lónak az órrán mind-úntalan egy bizonyos gennyetség folyik.

Ezt meg-esmérni, és a' mirígytől meg-kü-lömböztetni az által lehet: hogy a' takony-nál a' gége-járásában mindenkor két dió-for-ma tsomó taláztatik, mellyet kézbe fogni és mozgatni lehet: — a' mirígy-nél ellenben jól lehet hasonlóképpen daganat taláztatik, de ez még-is nem olly annyira terjedt, nem göm-bölyü, sem a' tapogatásnál nem olly kemény, mint a' takony nyavalyában. — A' mirígy-tso-mó sokszor meg-nyílik; a' takony-tsomó pe-dig soha sem. — A' takonynál elejénten több-nyire tsak az eggyik órra-lyuka folyik a' ló-nak; a' mirígy-nél pedig, ha egyszor folyini kezd, mind a' kettő. — A' mirígy-nél a' ló szomorú, nintsen az ételhez kedve, keheg, és húsát el veszti; a' takonynál pedig friss és eleven, eszik és iszik, mint másszor, nem ke-heg, és húsa el nem esik. Ha a' lónak órra már ki van sebesedve: akkor jele, hogy a' takony már rajta régi nyavalya; e' mellett a' folyadék-is nem gennyetséges már, hanem zöldes, vagy vérrel vegyültt, — a' mi a' mirígy-nél meg nem történik.

Ezt a' nyavalyát, ha már egyszor a' ló-ban meg-van, mindedig még a' leg-próbált-tabb Orvos sem gyógyíthatta meg; a' többi Orvosoknak próbáji tehát annál inkább haszon-tala.

talánabbak lesznek. De a' taknyot meg-es-mérni, és a' mirigyétől meg-külömböztetni valamint nem olly nehéz, úgy szükséges-is. Mert a' taknyos ragadó nyavalya, és egy ló azzal száaz és még több más lovakat-is meg-ronthat; a' taknyos lovat el sem lehet adni, és így semmi nem jobb sem tanátsosabb, mintsem az így meg-romlott állatot legottán agyon-ütni.

A' Gazdák erre külömbféle szerentsétlen eseteket hoztak-elő, mellyek a' taknyos lovak által okoztattak, és miként tselekédett légyen a' minapában Ruta-falván egy Kérkedő azzal, hogy ő a' taknyot meg tudgya gyógyítani. Ugyan ez a' Kérkedő, mondának tovább, kifetskendezte egy ilyen lónak az órrát, bédngta kenderrel, a' tsumókat fel-mettzette, és a' lónak Gazdájával el hitette, hogy az ő lova már meg gyógyult légyen. A' Gazda tehát ezzel a' taknyos lóval a' vásárra ment, bé-kötötte más két lova közé az istállóba, és imé! mind a' kettő leg-ottán meg-taknyosodott.

„ Mitsoda szerentsétlenséget okozhat, „
— mondának azután a' Gazdák „ — egy sze-gény Embernek egy ilyen kérkedő Bolond! „
— Patikai tovább olvasa:

13.

A' Merevedésről, avvagy a' Szarvas-nyavalyáról.

Ez a' nyavalya abból áll, hogy a' lónak vagy egész teste, vagy annak némelly részei

E s

meg-

meg merevednek. *Szarvas-nyavalyának* azért neveztetik, mivel a' Szarvasok, ha mind addig hajtatnak, míg bádgyadttságból le-döllenek, úgy meg szoktak merevedni, hogy a' földön egy érzéketlen törzsök gyanánt fekszenek.

Mindenkor veszedelmes nyavalya ez, akár a' lónak egész testén, akár pedig csak egy-néhány tagjain légyen.

Többnyire más nyavalyákból szokott támadni, úgymint a' gyomor-béleknek tüzesedéséből, veszedelmes sebekből, mellyek által a' hús-inak öszve vonódnak, a' tagok egy állandó merevedésbe esnek, és a' lovat az életnek veszedelmébe ejtik; szerentsére ez a' nyavalya igen ritka.

Leg-többször történik azonbann, hogy a' lónak a' szájába téfzi magát. Illyenkor az ő szája egészen zárva marad. úgy, hogy azt semmiféle erő ki nem nyithattya. Ez a' nyavalya *száj rekkenésnek* neveztetik, és a' ló e' miatt sem nem ehetik, sem alkalmasan nem ihatik.

Ebben az esetben semmit egyebet nem tehet az ember, hanem hogy a' klisztírozás által a' lovat rész szerint az éhen-való megdögléstől meg-ójjá; rész szerint pedig béleit ki-üresíti, és ha talán azokban tüzesedes támadt volna, ennek további terjedését meggátollya. Az ér-vágásoknak, mellyek ezen nyavalya ellen tétettek, nem nagy hasznát érzettem; de a' szőr-zsinegből, melly a' lónak mellére és nyakára tétetik, egynéhány napokig

pokig folyni hagyattatik, és erre nézve a' 30. szám alatt a' Toldalékban meg-irtt kenettel naponként bé-kenettetik, többet lehet reményleni. E' mellett a' 27. szám alatt lévő orvosságot is bé kell a' lónak sokszor adni, avvagy inkább szájába bé-fetskendeni.

„Többet én, kedves Szomszéd Uraim, erről a' nyavalyáról, — monda Patikai — „nem szólhatok. Elég, hogy esmérik Kigyelmetek, és hogy az okát tudgyák, mellyből támadni szokott; elég, ha a' leg-szükségesebb 's legártatlanabb orvoslását ebből a' könyvetskéből akármikor meg-láthattják, és ha azzal a' balgatag vélekedéssel ezentől fel-hagynak, hogy az ilyen nyavalyát a' gonosz emberek okozzák,„

„Most egy olyan nyavalya következik, — monda Patikai tovább — „mellyben a' Gazda-emberek' lovai leg-többször szenvednek, 's melly ellen a' Gazdák szinte leg-kevesebb, és leg-tehetetlenebb orvosságokat is tudnak. Erről én itt a' következőt olvasom:

14.

Az elő tagok' Merevedése.

Ez a' nyavalya, avvagy Merevedés némellykor és többnyire a' lónak csak elő-tagjain találtatik.

A' hirtelen-való meg-hivüléstől szokott támadni, ha példának okaért a' ló meg-hajtatik,

tatik, 's legottan a' vízbe vezetetik. A' sokáig való állástól-is támadhat, ha illetén hivalkodó állapotjában egyszer'smind sokat-is eszik.

A' lónak ollykor több tagjai szoktak ebben a' merevedésben szenvedni; de legtöbbször még-is elő-tzombjai — Megtörténik némellykor, hogy, mikor ez a' nyavalya támad, hőséggel és hideg-leléssel kezdi; és ha a' lónak meg merevedett tagjait gyengén simogattya az ember, hamarabb meg-érzi a' ló, és hamarabb szenved fájdalmat, mintsem ha azokat az ember erősen meg tapintya; ennél a' nyavalyánál azonkívül a' megmerevedett tagok hidegek-is szoktak lenni.

Az elő tagoknak megmerevedése a' lovat nem rontya-meg mindgyárt egyszerre olly annyira, hogy szolgálattját meg ne tehesse. Vagynak ezen nyavalyának-is, valamint a' többieknek, bizonyos garaditssai. De mihelyt észre vészi az ember, hogy a' lónak tagjaira néminémű merevedés telepedni kezd: meg kell azt a' következő orvoslások által előzni.

1-ször Azonn légy, hogy a' lovat a' sétálás által mindenkor mértékletes mozgásban fenn-tarthassd; adgy neki táplálék gyanánt korpát és liszt italt. Mind ezek a' ki-gőzöl-gést mozdítyák elő.

2-ször Dörgöld-meg szorgalmatosan a' megmerevedett tagokat szalmával, napjában leg-alább négyszer, hogy a' meg-rekedett nedvességek ismét járásba hozattassanak. Meg-lehet dörgölni estve és reggel a' lónak tzombjait égett borral is, mellyben egy kevés kámför legyen fel-olvasztva; de úgy, hogy a'

dörgölés után a' lónak lábai lágy-meleg vízzel meg-förösztessenek.

3-szor Takarj a' nyavalyás tagokra minden estve agyagot, vagy földet, és minek-utánna a' lónak a' 29. szám alatt meg-írtt gyomor-tisztítót bé adod, és béleit klisztírok által egyszer'smind ki-üresíted, add-bé néki egy-néhány napokig idein reggel a' 28. szám alatt meg-írtt órvosságot, és a' 31. szám alatt lé-vönél dörgöld-meg néki nyavalyás tagjait.

Ha így bánsz véle, a' merevedés, ha már felette nagyon meg nem rögzött, ismét — leg-alább érezhetőképpen — el-enyészik.

15.

A' Ló-fenéről. (Wurm. Farcin.)

A' *Ló-fene* a' takony után a' lovaknak leg-veszedelmesebb nyavalyájok. — Még azt is mondgyák rólla, hogy ragadó betegség.

Meg lehet azt több tsumókból esmérni, mellyek a' lónak nyakán vagy lábain ki-ütnek. A' tsumók olly nagyok, mint egy mo-gyóró, 's egy újnvi vastagságú zsinór gyanánt foztak, kivált a' lónak nyakán, le-telepedni. Ezek a' tsumók idővel fel-fakadnak, 's egy nyirkos gennyetség folyik ki belőlök.

A' rossz táplálék, az egészségtelen istállók, mellyekbe a' lovak sokáig bé-zárva állanak, és a' nyavalyának ragadóssága, a' mi-ből ez a' betegség támadhat.

El nem kell mulatni ennek a' betegségnek mindgyárt támadásánál való ki-irtását: mert

ha egyszer bizonyos gráditsig megy, gyógyíthatatlanná lészén.

Vagynak, a' kik azt tsupa külső orvosságokkal akarják meg-gyógyítani; de mivel az egész vér, és az abból el-különözött nedvességek mind meg-vagynak rontva; magányosan a' külső orvosságok nem elegendők, hanem azonkívül belsőekkel is kell élni. A' sokszor meg-újjítatott ér-vágások-is haszontalanok ebben a' nyavalyában; és itt leg-kevesebb jelenségek vagynak, mellyek a' vérnek tsapra vevését szükségesnek tennék. Az orvoslást tehát következendőképpen kell megtenni.

1-ször Adgy a' lónak egészséges istállót, jó táplálékot; de mértékletesen tartsd, és vezesd naponként egy lassú sétálásra.

2-ször Adgy néki belső orvosságokat, naponként tudniillik azt, melly a' 32. szám alatt meg-írva van, és a' 27. szám alatt való italt.

3-szor Tégy nyakára vagy tzombjaira ször-zsineget, hogy a' rossz gennyetségnek útát mutathass. Ha véle eggy ideig így bánfsz, és gondolod, hogy vére már elegendőképpen meg tisztult légyen, akkor azután

4-szer Meg lehet a' meg-nyíltt tsomókat, mellyek némellykor útálatos fekélyeket okoznak, a' 33. szám alatt való orvossággal mosni; mert a' meg-nevezett belső orvosságok nélkül a' mosogatás semmit nem használna, A' fekélyek mind-úntalan megint fel-fakadnának. De ha előre a' fellyebb meg-írtt orvossá-

vosságokkal élsz, akkor ez a' mosogatás a' fekélyeket hamar bé-gyógyítja.

„ És ezzel a' nyavalyával végződnek könyvemben,, — monda Patikai,, — a' lovaknak belső nyavalyáiról való oktatások.,,

„ Sok dolgokat hallottak Kigyelmetek, kedves Szomszéd Uraim — monda tovább — mellyek Kenteknek nagy hasznot hozhatnak, és minden bizomnyal hoznak is, ha elő-ítéleteikkel fel-mondanak Kigyelmetek, és az orvoslást egyedül tsak a' meg-írt módokra építtendik.,,

„ Holnap majd valamit a' lovaknak külső nyavalyáikról-is olvasok, és így végtére a' szarvas-marhákra és a' juhokra jövendünk. Most még egy kevesé más állapotokról papolhatunk, még az idő el-érkezik, hogy lenyúgodgyunk., — Még valami keveset tehát a' hadakozásról szólottak együütt, azután pedig el-széllyedtek.

MÁSODIK FEJEZET

Patikai Lukáts' Oktatásai, miként lehessen a' Lovaknak külső nyavalyáit leg-könnyebben meg-gyógyítani.

I.

A' Tüzesedésről, avagy a' tüzes Daganatról.

Minden sérelem, mellyel a' ló vagy verés, vagy taszítás, vagy pedig nyomás által illetetik, tüzesedést, avagy tüzes daganatot okoz, monda Patikai a' tanítani egybe-gyűlt Gazdaemberekhez. A' *Tüzesedés* tehát nem egyéb, hanem egy *tüzes, meg-feszült, és fájdalmas daganat*, melly a' kitsiny vér-edényeknek meg-rekedéséből támad. — Az éles, és felettesűrű vér-is okozhat ilyen tüzesedést minden külső sérelem nélkül; mivel mind a' kettő meg-fzokta a' vérnek kerengését gátolni, és az edényekben mind a' kettő rekedést okoz, mellyből azután a' tüzesedés következik.

Ha a' tüzesedés az utóbb meg-nevezett első okokból, úgymint az éles, és sűrű vérből támad: akkor az orvoslás többnyire az *el-oszoltatás*, vagy az *evesítés* által történik-meg, vagy pedig a' daganat *fenévé* változik.

Az *el-oszoltatás* leg-jobb ki-menetele a' tüzesedésnek: mire nézve azonn kell lenni, hogy

hogy ez mennél hamarább a' következendő mód szerínt vegbe-vitessék. 1-ször) Ha a' lónak a' daganatnál hathatós hideg-lelése, és szokatlan hősege van: akkor eret lehet rajta vágni. Ezt az ér-vágást azonban vigyázva kell meg-tenni; mert mikor a' hideg lelés már múlni kezd, vagy mikor a' természet a' nyavalyát okozó szernek meg-emésztésében foglalatoskodik, akkor az ér-vágás mindég ártalmas; mivel a' természetet az ő munkálkodásában meg-háborítja, és meg-téveszti.

2-ször) Hogy a' hús-szálatskáknak meg-feszülése meg-foggyon, *lagyító* de nem *el-osztató* vagy *heves* orvosságokkal kell élni; mivel ezen utólsók a' szálatskákat meg-keményítik, és így valamint a' feszülést úgy a' tüzesedést is még jobban elő-mozdítják. A' 34. szám alatt meg-írt orvosságot, mellyel a' nyavalyás tagokat szorgalmasan meg kell fő-rősíteni, leg jobbnak, leg ótsóbbnak, és leg-foganatosabbnak tartom, monda Patikai.

3-ször) Ha erre a' meg-feszülés és a' hőség alább hágy: akkor azután a' 35. szám alatt lévő gyengén el-osztató orvossággal kell élni. És ekképpen a' tüzes daganatok többnyire szerentsésen meg-gyógyúlnak.

Ha pedig a' tüzesedés nem belső, hanem csak külső okokból támad, úgymint a' tiporástól vagy a' verésektől: akkor hevenyében a' nyavalyás tagokra tett *el-osztató* és a' 35 's a' 36. számok alatt meg-írt orvosságok felettébb hasznosak, és magán elegendők arra, hogy az így támadott tüzesedéseket, avagy daganatokat meg-gyógyítsák. Még az
olyan

ollyan daganatoknál-is, a' hol semmi hőség nem éreztetik, ezek az orvosságok a' mennél-hamarább való el-ofzoltatásra és gyógyításra igen-jó szolgálatokat tésznek. — „Ezek a' hideg daganatok; kedves Szomszéd Uraim!, — monda Patikai, és félre-tevé a' Könyvet., — Mert tudni kell ám, hogy a' daganatok két-félék: *hidegek* tudniillik és *tűzesek*. A' *hideg* daganatot onnan lehet meg-esmérni, hogy nem jár hőséggel, hogy fájdalmat nem okoz, és hogy magában többnyire vizet vagy vért foglal. A' *tűzesek* pedig hőséggel járnak, felszüléseket és fájdalmat okoznak, többnyire meg évesednek, és fekélyekké avvagy tályogokká válnak. Most a' tályogokról jön az oktatás, — monda Patikai, 's megint ke-zébe vevé a' könyvetskét,

2.

A' Tályogokról.

A' tömött részeknek az évesedés által való fel-bontakozását *Tályognak* szoktuk nevezni.

Okai ezeknek a' Tályogoknak a' tűzes daganatok, mellyek meg-évesedtek, és a' sebesedések.

Magok a' Tályogok *jó-félék* és *rossz-félék* lehetnek. *Jó-félék*, ha benne fejer gennyetség van, melly nem bűdös; és ha a' körülöttök lévő hús el nem fajul, az az: ha veres és tömött. *Rossz-féle* tályogok pedig, ha gennyetség helyett víz, és ritka 's bűdös vér

van benne, és ha környöskörül fejér a' hús, és vad.

A' Tályogok ama' tagokra nézve is, mellyeken támadnak, már nagyobb már kisebb veszedelemmel járnak. Példának okáért, ha közel a' tsont foglalatokhoz telepednek-le: akkor a' gennyetség sokszor a' tsont-foglalatba hat, és az állatot mindenféle szolgálatra alkalmatlanná teszi. Olyanok szintén a' portzogókra, a' tsontokra 's a' t. le-telepedett tályogok is, mellyek veszedelmesek, 's nehezen gyógyúlnak. Azok a' rossz-féle tályogok, mellyek a' fene-méregtől, a' kósztól és más belső okokból támadnak, hasonlóképpen veszedelmesek és nem egy könnyen lehet azokat meg-gyógyítani.

Gyógyítása a' jó-féle tályogoknak, kivált ha veszedelmetlen tagokon vagynak, egygyügyü és könnyü.

1-szor Azonn kell lenni, hogy a' tályog egy mértékletes évesedésben mind addig fenn-tartassék, míg az mind el emésztetik, a' mi meg-tüzesedve van. A' 11. szám alatt való orvosság erre leg jobb és leg ótsóbb-is.

2-szor Ha illy móddal az évesedés közönségessé tétetett; akkor a' tályog tisztátalan, és vad hússal szinte bé-borítva lészén. Ebben az idő-pontban tehát tisztító orvosságokkal kell élni, mellyek egyszer'smind a' tályognak öfzve-forrását-is elő-mozdítssák. A' 37. szám alatt meg-írtt egygyügyü orvosság a' tályogot a' gennyetségtől felettebb-jól kitisztítja, és e' mellett az egész gyógyulást egyedül a' Természetre lehet hagyni.

3-szor Hogy pedig a' természetnek több ereje légyen, az évesedés által elveszett húsnak helyre-hozására, tsak egyedül a' Kopajva balsamommal kell élni; mert ennek öszve-vonó és erősítő tehetsége vagyon, a' nélkül, hogy általa az évesedés hirtelen elnyomattassék.

„ Illy könnyü, alkalmas és a' természet-hez szabott móddal kell a' Lovaknak és a' többi házi állatoknak jó-féle tályogjait meggyógyítani „ — monda Patikai — „ nem pedig azokkal a' flajstromokkal és írakkal, mellyekkel a' tudatlanok a' Gazdáktól tsak a' pénzt szokták minden haszon nélkül ki-tsalni.

„ A' rossz-féle avvagy rohadó tályogokat pedig „ — monda tovább — „ mellyekben vad hús, bűdös gennyetség, vagy éppen vérrel együtt víz vagyon, 's mellyek öszveforrani nem akarnak, sokkal másképpen kell gyógyítani.

1-szor Belső orvosságokkal kell élni; mert valamint a' belső úgy a' külső nyavalyákban is azt az okot kell, a' mennyire lehet, mindenek előtt el-távolztatni, mellyből a' nyavalya támad. A' rossz féle tályogoknak oka pedig többnyire a' romlott vér; példának okáért, ha a' fenének a' mérge a' vérbe veszi magát. Etre nézve mindenek előtt olyan orvosságokkal is kell élni, mellyek a' vért meg-jobbittják, és meg-tisztogattják; egyébránt a' külső orvosságok semmit nem használnak: és a' tályogok mind-úntalan megint fel-fakadoznak. Add tehát bé szorgalmatosan a' 38. szám alatt meg-írtt orvosságot; és külsővel

sövel mással ne-is élly, hanem tsak azzal egyedül, melly a' 37. szám alatt vagon, hogy ez által a' tályog mindenkor tisztán maradjon. Ez az első, a' mit a' rosz féle tályogoknál próbálni kell.

2-szor Ha ezt egy darabég folytatod, és már gondolod, hogy a' vér meg tisztult legyen: akkor élly külsőképpen a' 39. szám alatt lévő orvossággal, a' rothadásnak el-távoztatására. De egyfzer'smind a' 38 szám alatt meg irtt belső orvosságot-is szorgalmatossan folytasd.

3-szor Az illyetén gyógyítás után a' tályognak két-féle ki-menetele lehet: vagy meg tisztul tudniillik, a' hús egészséges lesz, és a' seb bé-gyógyul; — vagy pedig a' tályog rákká avvagy vad hússá válik. Az első esetben a' 19. szám alatt lévő orvosság mellett a' természetet magán kell hagyni munkállani; a' rákkal pedig következendőképpen kell bánni.

3.

A' Rákról, avvagy a' Vad-húsról.

A' Rák nem egyéb, hanem a' sikeres részeknek el halása, avvagy az érzékenységek és a' mozdulásnak tellyes vesztesége.

A' Rák két-féle: a' hideg tudniillik és a' forró. A' hideg veszedelmes, és abból lehet meg-esmérni, hogy egy erős bűdösséget ad magától, hogy a' húsnak szálatskáji az ő kaptsolattyokat el-veszük, és hogy a' ször-
szálak

szálak, valamint a' bőrnek egész darabjai, kihullanak. A' forró ellenben gyógyítható, van még nékie egy kis melegsége és érzékenysége; és azoknak a' részeknek elhalása, mellyeket meg-ragadott, csak tökéletlen el-halás.

Meg-lehet azonban, valamint a' meleget, úgy a' hideg rákot-is gyógyítani.

A' Gazdák, a' mint a' gyógyítást hallani kezdék, szájokat tátották; mert az volt nállok az elő-ítélet, hogy mihelyt valamelyik embernek vagy marhának rákja, avvagy vad húsa, vagy fenéje van, annak már minden bizonnyal oda kell lenni. Patikai ezt észre vevé, és beszédgyét imígyen folytatá:

„A' lovakba, a' szarvas marháknak, a' juhokba és a' sertésekbe, nem csak a' rossz-féle tályogoknál szokott a' vad-hús avvagy a' rák esni; hanem némellykor egyébaránt is néminémű kelések támadnak hirtelen rajtok, mellyek *tüzes keléseknek* vagy *pestis* avvagy *dögletes keléseknek* neveztetnek. Ezek nem egyebek, hanem bizonyos tsumók, mellyek hamar támadnak, mellyeket évesedésbe hozni semmiképpen nem lehet, mellyek legottan vad-hússá válnak, 's mellyeknél egyszerre egy egész darab-bőr el esik. Mihelyt az ilyen keléseket észre-veszed, legottan vágd-fel, és kend-bé a' 40. szám alatt meg írt orvos-sággal. Így azután közönséges tályogokká lesznek, mellyekkel úgy kell bánni, a' mint már oda-fel a' tályogokról hallottuk.

De ha a' rossz-féle kelésekből vagy a' rüzesedésből támad a' vad hús, avvagy a' rák:

rák: akkor azzal úgy kell bánni, a' mint következik.

1-ször Mindenek előtt gyenge és a' rothadást meg gátoló orvosságokat kell külsőkép-
pen a' sebre rakni. A' 41. szám alatt lévő
erre leg-jobb. Belsőképpen-is erősítő, rothadást akadályoztató, és gyengén tisztító or-
vosságokkal kell élni. Illyen az, melly a'
42. szám alatt vagyon.

2-ször Táplálék gyanánt semmit nem kell
a' beteg marhának adni, hanem csak korpát
és liszt-italt; mert ezen eledel a' ki-gőzölést
elő-mozdította, melly által a' sok nedvessé-
gek a' testből ki-vitetnek.

3-ször Ha mind ezekre, a' rák még sem
távoznék, akkor már egyéb mód nintsen hát-
ra, leg-főképp' a' hideg ráknál, hanem hogy
a' ráktól meg-ragadtatott részek ki-vágattassa-
nak, vagy hogy leg-alább egész' az eleven
húsig vágások tétessenek, hogy a' meg-reke-
dett nedvesség ki-folyhassék. A' vágásokra
égett tim-sóval meg-hintett vászony-foszladé-
kot avvagy szálakat kell rakni, és az egész
sebre a' 41. szám alatt meg-írtt főzelékbe már-
tott ruha-darabokat. Ez által a' még eleven
húsban tüzesedés támasztatik, melly által a'
vad hús az eleventől el-válik, és az egész
seb egy közönséges tályoggá változik, melly-
nek gyógyítását oda-fel, a' tályogokról érte-
kezvén, már meg-mondottuk.

A' Gazdák felette tsudálkoztak, hogy
Patikai még a' rákot-is meg tudgya gyógyí-
tani, 's kevés idő múlva azt kezdék egymás'

fülbe suttogni, hogy az ő Patikai Lukátsok még az Orvosnál is többet tud.

4.

A' Rühröl.

Egy szegény Gazdának a' Faluban egy rühös lova vala; ez, mihelyt Patikainak orvosi tudományát meg-hallotta, vevé leg-ot-tan az ő beteg és fáradtt lovát, 's oda kulloga véle Patikaihoz. Éppen estve felé és ünnepe vala, és sok Gazdák ülének Patikai-nál, a' ki nékik a' marhákról külömbféle oktatásokat ada.

Jö vala tehát a' szegény Ember, 's a' kötő-féken maga után hartzolván beteges lo-vát, meg szólítá Patikait: „Kedves Patikai Uram!, — úgy mond — „soha annyi bajoskodást, mint nékem ezzel az állattal vagyon. Napról napra bádgyadttabb és gyengébb lesz a' munkára. Az úton azonkívül senki sem akarja lovát melléje állítani, sőt a' Kortszárosok még az istállóba sem hagynak véle bé-menni. Azt mondgyák, hogy véle még a' többi lovakat-is meg-rontanám. Hallottam, hogy ért Kigyelmed az ilyen dolgokhoz; kérem Kigyelmedet, adgyon nékem jó tanátsot, mit-tévő légyek?„

Patikai meg-tekénté a' Lovat, 's meg-ígéré a' szegény Embernek, hogy meg-gyógyítja. „Ám de, Barátom, — ezt mondgya vala ígéretéhez — tudni kell ám Kennek, hogy ennek a' lónak a' rühe tsupán és egyedül a'
rossz

rossz táplálékból és az egészségtelen istállótól eredett; hogy-ha tehát jobb eledelt nem ad Kend néki, és az Istállót tisztábban nem tartja; úgy a' rüh nem sokára megint vissza-tér. „Erre azután a' 43. szám alatt meg írt kenetet adá Patikai a' szegény Embernek, hogy azzal a' lovat meg-kenegesse. Hogy pedig a' rüh a' testbe vissza ne veretessék: az okos Patikai ezen kenet előtt és utána egy gyenge gyomor-tisztító orvosságot adott-bé a' lónak, melly a' 29. szám alatt vagyon, és a' lovat egy könnyü borétékkal bé-takartatta.

5.

A' Boka-kelésről, a' Koszról, és a' Korpásságról.

„Ezzel az alkalmatossággal, — monda tovább Patikai — mindgyárt a' többi bőrnyavalyákról is mondok Kigyelmeteknek valamit,„

A' *Boka-kelés*. is olyan nyavalya, mellyben a' bőr szenved. A' rossz táplálékból, a' tisztátalan és nedves istállótól szokott támadni: és többnyire a' lónak lábaira telepedik. A' hátrúlsó lábaknak bokájin többnyire daganattal kezdődik, melly majd-majd fel-fakad, tályogot okoz, a' füzött ki-hüllattya, és magától egygy éles nedvességet botsát.

Ezt a' nyavalyát így kell meg gyógyítani:

1-fzör Adgy a' Lónak, a' mennyire lehet, zöld táplálékot, vagy hajtsd-ki szaba-

don a' mezőre, hogy ott magának azt választ-
hassa, a' mi nékie tetszik. Egyébaránt min-
den kemény eledel közé vegyíts néki tenge-
ri retket, adgy néki többször liszt-italt, 's
vezesd-ki száraz időben a' szabad levegőre sé-
tálgatni.

2.szor Tégy a' tzombjára egy szőr-zsi-
neget, 's add-bé néki minden harmad nap' a'
29. szám alatt meg írtt orvosságot.

3.szor Mivel a' daganat némellykor még
kemény: azonn légy leg-először is, hogy azt
meg-lágyíthasd. Ezt pedig meg-lágyíthatod,
ha a' daganatra *savanyú kovászt* tészel. Ez ál-
tal a' daganat nem sokára folyni kezd, és
akkor azután mosd meg méz-vízzel, száro-
gasd-ki, és kösd-bé végtére a' 44. szám alatt
lévő orvossággal, 's egésszen meg-gyógyúl.

Helyt talál ezen gyógyítás a' *kosznál* és
a' *korpásságnál* is, sőt élhetfz velle valamen-
nyi bőr-nyavalyákban.

8.

A Szem-tüzesedésről avvagy a' Hó-szemről.

„ De ugyan mondgya-meg Kend nékem,
Patikai Gazda! „ — mondgya vala Rákos An-
drás — „mit gondol Kigyelmed az én Test-
vérem' lováról? Ezen állatnak szemei majd
nem minden negyedik hétben folynak 's fel-
dagadnak, úgy, hogy e' mellett mindég meg-
vakúl. „

„ Azt a' szem-nyavalyát „ — felele Pati-
kai — „ mikor a' lónak folyó, zavaros és
veres

veres szemei vagynak, *szem-tüzesevésnek* nevezziük. A' szem-héjak mellette fel-dagadnak, a' szemek el-vesztik részént az ő világosság-jokat 's fájnak. *Hó-szemnek*-is neveztetik némellyektől ez a' nyavalya, mivel némelly lovaknál minden negyedik hétben vissza-tér.

Ez a' nyavalya akkor támad, ha a' vi-zenyős nedvességek, mellyek a' szemnek bőrei között el zárva vagynak, meg-rekednek. A' nedves vidékekben, az úton, az egészség-telen és gőzös istállóknban, ki-keletkor és őszkor leg-inkább szokta ez a' nyavalya a' lovakat meg-lepni.

A' *Hó-szemet* könnyű meg-esmérni tsak onnan-is, ha az ember a' lónak szemébe néz. Gyógyítása pedig következendőképpen történik:

1 ször Mindenek előtt tégy a' lónak a' nyakára egy ször-zsineget, 's vonogasd azt a' sebben fel 's alá naponként, hogy így a' nyavalya a' szemtől el-vonattassék. Adgy azonkívül nékie gyenge táplálékot és zöldségeket.

2-szor Üresítsd-ki a' gyomrát a' 29. szám alatt meg-írt gyomor-tisztító orvossággal, hogy a' vérnek hathatósbb kerengése le-felé vitesék, 's mosd-meg szorgalmasan a' lónak nyavalyás szemét hideg vízzel. Végtére élly a' 45. szám alatt lévő orvossággal, hogy a' meg-rekedtt nedvességek még a' leg-parányibb edényekben-is fel-oldattassanak.

Igy ez a' nyavalya leg-szerentsébben szokott gyógyítani; de még-is meg-történik sokszor, hogy a' nedvességek a' szem-
ben

ben úgy meg rekednek, hogy azokat el o-
 latni semmiképpen ne lehessen. Ebben az
 esetben a' bőroket egy hegyes eszközzel ál-
 tal kell szúrni, hogy a' nedvességek ki-foly-
 hassanak; de már erre, hogy serelem nél-
 kül meg-történyék, több tudomány kell,
 monda Patikai; mire nézve javasolom Kigyel-
 meteknek, hogy az illyetén esetben a' szem-
 nek meg-szúrását inkább egygy okos és eb-
 ben már gyakorolt emberre bízzák.,,

7.

Az Egérről.

„Ugyan mondgya-meg Kend, Patikai
 Gazda,, — meg-szóllala tovább Nadrág Jan-
 kó — „tudgya-e Kend, mitsoda nyavalya
 az, mikor a' lónak egere van? A' minapá-
 ban a' mi Kovátsunkat találm e' felől meg-
 kérdeni, és ő nékem azt mondgya vala: hogy
 ez a' betegség nem egyéb, egygy igen-erős
 has-rágásnál. És, jóllehet a' fájdalom, a' mint
 maga monda, a' lónak a' hasában volt légyen,
 végtére tsak ugyan még-is a' füle körül nyo-
 mott valamit öfzve vas-fogójával?,,

„A' Lónak az egere, kedves Szomszéd
 Uraim,, — felele Patikai — „nem egyéb,
 hanem egy kemény és forró daganat a' főnek
 az egygyik vagy mind a' két oldalán a' lónak
 füle alatt. Ez a' daganat az itt fekvő nyál-
 makkotskákknak meg keménykedéséből támad.

„Azt hallottam én e' nyavalya felől,
 Szomszéd Uraim, — monda tovább — „hogy
 Fran-

Frantzia-Országban egyszer egy Marha-orvos ezt a' nyavalyát azzal akará meg-gyógyítani, hogy egy fogóval a' lónak füle alatt ezeket a' makkotskákat öfzve-törte, 's egyszer'smind meg-bizonyítá: hogy ülö-széke ennek a' fájdalomnak, mellyet a' lovak ebben a' nyavalyában érzenek, a' hasban légyen, és hogy ezeknek a' makkotskáknak öfzve-törése által el-enyészik. A' mint pedig semmi a' világon könnyebben el nem terjed, mint az elő-ítéletek; úgy ez a' helytelen vélekedés is a' Frantziáktól Német-Országba, és innen mi-hozzánk származott. És ezenn az útonn vette az illetén veszedelmes gyógyításnak mód-gyát a' mi Kovátsunk-is.

Sokszor meg-történik ám, hogy ezen esztelen gyógyítás miatt a' daganatnak helyén fene vagy rák támad, és így a' lónak el kell veszni. Mások ezt a' daganatot fel-vágják, és így majd mindenkor meg-sértik a' nyálnak járását-is, a' hol azután egy gyógyíthatatlan és a' testben magát el-fűró avvagy tső-seb (fistula) támad, mellyből a' nyál mindúntalan folyik, és a' lónak végtére a' senyvedésben kell meg-dögleni.

Ez a' nyavalya a' lovaknak minden bizonnyal nagy terhökre van. Hatható fájdalmakat éreznek, táplálékjokat meg nem rág-hatják, és így e' mellett még nagy éhséget is kell szenvedniök. Alig képes azonban az ember, ezt a' nyavalyát igazán meg-gyógyítani.

„De jó tanátsot tsak adhat még-is Kigyelmed ez iránt? „mondának a' Gazdák.

„Az

„Az egész jó tanács, mélyet adhatok, a' következendöböl áll, felele Patikai.

1-fzör Azonn kell lenni, hogy a' daganatot, mihelyest támad, leg-ottan el-ofszoltassuk. A' 46. szám alatt meg-írtt orvosságot napjában kétszer a' daganatra lenni, a' 36. szám alatt valóval a' beteg tagot párolni és melegíteni, végre pedig a' daganatot báránybörrel kell bé-takarni, hogy a' melegség az el-ofszoltatást elő-mozdítssa.

2-fzör Tégy a' lónak nyakára egy fzörzsineget, 's add néki táplálék gyanánt egyszerűre a' 7. szám alatt való orvosságot. Erre a' daganatnak négy vagy öt nap alatt el kell ofzlani. Ha pedig el nem ofzlik, legjobb, az egész gyógyítást a' természetre hagyni. A' ki pedig ezt nem akarja, hanem a' lóván egyáltallyában segíteni akar, próbállyamag a' következendö orvoslásnak leg-bátorságosabb és leg-ártatlanabb módgyát.

Azonn légy tudniillik, hogy a' 6. szám alatt meg-írtt mód szerint a' daganatot meg-évesíthesd, az az, meg-értethesd, 's mihelyt érzed, hogy közepében a' kemény daganat meg-lágyúltt; nyissd-meg a' tsomót vígyázva egy késsel; de tsak olly mélyen, hogy a' gennyettségek ki-folyhassék; és a' nyálnak járása meg-ne sértessék. Söt soha mélyebben bé nem kell a' kést eresztetni, hanem tsak a' gennyettségekig. A' bőrt fel-hasítani úntig elegendö. Rakd azután a' daganatra a' 34. szám alatt meg-írtt borétéket, és ha így egészen el ofzlik, gyógyítssd-bé a' sebet a' 31. szám alatt lévö orvossággal.

*A Nyereg-törésről, avvagy a' Hát-gerintznek
sérleméről.*

Valamennyi sételmek, mellyek a' hát-gerintzen támadnak, mind veszedelmesek. Mert ennek hegyes tsontyait, mivel hegyeikben többnyire portzogósak, a' gennyettségek könnyen ki-eszi.

Am de sokszor tsupán tsak a' nyeregtől szokott egy gennyettségek nélkül való daganat támadni, mellyet, mihelyest meg-jelenik, minden halasztás nélkül el kell osztatni. Meg-történik ez, ha sós-vízzel szorgalmasan meg-mosogatod. A' vízben tudniillik annyi sót kell fel-olvasztani, a' mennyit lehet; ezzel azután meg kell a' nyavalyás tagot szorgalmasan füröszteni. El-oszlik így többnyire a' daganat, és sok rossz következtések megelőzhetnek.

Hogy ha pedig a' daganatban gennyettséget veszel-élszre: akkor azt töstént meg kell nyitni; mivel egyébaránt a' gennyettségek a' hát-gerintznek tsontyai közé bé-ereszkedik, a' nyak-tsatot valamint a' tsontokat ki eszi, 's nem ritkán egy gyógyíthatatlan kárt okoz. A' vágást a' daganatnak leg-alsó részén kell meg-tenni, hogy a' gennyettségek le-felé jobban ki-folyhassék. A' sebbe terpetin-olajba mártott lent kell dugni, és a' lovat száraz időben a' szabad levegőre vezetni: mert a' levegő ég a' gennyettséget és a' sebet jobban ki-szárittya, mint akármelly orvosság.

A' zsiros kenegetésektől — iroktól, vagy az emésztő orvosságoktól (*Aetzmittel, caustica*) szorgalmasan kell őrizkedni, mert ezek a' roszat meg öregbítik. Igaz ugyan, hogy sokszor az ilyen alkalmatossággal a' törésben vad hús is támad, melly ellen emésztő orvosságokkal, réz-rosdával avvagy grispánnyal, és timsóval 's a' t. szoktunk élni; de itt sokkal jobb a' meg-romlott húst késsel ki vágni.,,

„No, Szomszéd Uram,, — mondának a' Gazdák — „ma ugyan sokra tanított minket Kigyelmed. — Én ugyan „ — fel-kiálta a' többi között Vas Ferentz „ — mennél tovább hallom, annál tsudálatosabb Embernek találom Patikai Uramat. Ihol, itt a' Falunkban egynéhány efsztendőktől fogva tsendességben, 's úgy élt Kigyelmed, mintha közinkbe jönni nem is bátorkodott volna; pedig akármilyen legyek, az egész Helységben nints Kennek párja. Tartsa meg Kendet nekünk a' jó Isten; én ugyan nem adnám sokért, hogy Kigyelmeddel komaságban vagyok. Kend nekünk abban valóban leg-jobb példát ad, mi-tsodásnak kellyen a' Mezei Gazdának lenni, hogy méltó légyen, ne tsak tsupa Földmivesnek, hanem okos Gazda-embernek is neveztetni. Ha meg-gondolom, kedves Szomszéd Uraim,, — monda tovább — hogy még a' leg alább való kitsinységekben-is, mellyek marháinkon történnek, soha nem tudtunk magunkon segíteni, és hogy mindent eb-adóra és tudatlan emberekre kellett hagynunk;

söt

sőt hogy marháinkat, mellyeken a' mi egész javunk és boldogságunk nyugszik, még jól nem is esmérjük, ez engem felette nagyon meg-fzomorít., — „Az Oskolában,, — így szólala-meg Rákos András — „a' prédiká-tziókban, és a' Tisztartótúl úntig hallottuk és még most is halljuk, mitsoda kötelessé-geink légyenek a' mi Földes-urainkhoz; de arra, miként bánnyunk a' mi marháinkkal, soha minket senki sem tanít; pedig azt ugyan kiki által-láthattya ám, hogy mi az Urasság-hoz való kötelességinket tsak akkor tellye-síthettyük bé, és az adókat tsak akkor fizet-hettyük-meg, ha a' mi marháinkat jól táplál-ni és nevelni, ha egészségben fenn-tartani, és ha azok által a' Földmivelést nagyobb tökél-letességre vinni tudgyuk., — Így beszéllge-tének együtt a' Gazdák, 's panaszkodá-nak, hogy a' nálloknál tudósabb Emberek az ő boldogodássokról olly keveset szorgal-matoskodnak; meg-köszönék Patikainak az oktatást, háladatos szók között kezét adá-nak néki, 's meg-ígérék, hogy holnap ismét meg-jelennek.

FOLYTATÁSA

Patikai' Oktatásinak a' Lábak' nya-
valyáiról.

Mihelyt a' Gazdák megint öfzve-gyültek, így kezdé Patikai az ő oktatásait leg-ottan foly.

folytatni. „Mindeddig, úgy mond, az olyan nyavalyákat esmértem-meg Kentekkel, melyek a' lovaknak életét, vagy leg-alább a' munkára szükséges erejeket veszedelembe ejtik: most már azok a' nyavalyák következnek, Szomszéd Uraim, melyek reánk nézve a' leg-nyomósabbak, úgymint a' Láb-nyavalyák.

Tudgyák Kentek azt a' köz-mondást: hogy a' lónak tsak egy jó lába van; és ez igaz-is. Mert ha tsak az egyik lábában van is a' hiba, a' ló a' munkára legottan alkalmatlan, ha mindgyárt a' többi három lábai a' világon a' leg-egészségesebb lábak volnának-is. Vigyázzanak tehát Kentek, 's figyelmetesek légyenek szavaimra: én majd a' láboknak leg-esméretesebb és leg-közönségesebb nyavalyájit elő-számlálom.

I.

A' Tagok' Ki-fitzamodásáról, avvagy a' Ki-menyülésről.

A' Lovak az ő tagjaikat a' helytelen lépés által sokszor ki-fitzamittyák. Észre lehet ezt venni, ha a' ló *sántít*, és ha az a' tag, a' hol a' ki-menyülés meg-történt, *fel-dagad*.

Mihelyt ezt a' szorgalmatos és jó Mezei-Gazda az ő lovában észre veszi; legottan ki kell nékie azt tudni, ha a' ló, mikor jár, érez-e nagy fájdalmat, és ha hőségben vagon-e? Ha úgy van a' dolog; vegye legottan

ottan elő a' 46. szám alatt meg-írt orvosságot, hogy az által a' daganatot el. ofzlassa, és a' hőséget el. nyomhassa; a' daganatot azonkivül mosogassa-meg hideg vízzel szorgalmasan. Két vagy három nap múlva vegye a' 46. szám alatt való orvosság helyett a' 31. szám alatt lévő, dörgöllye-meg többször véle a' ki. menyültt részeket, és a' nyavalya el fog enyészni.,,

„Ezzel az alkalmatossággal „ — monda tovább Patikai — „ valami keveset a' lapotzkák' ki-menyüléséről-is kell szóllanom. Szokás Kenteknél, hogy, mihelyest a' ló az első lábára sántít, és ennek okát a' lónak körmében, vagy más egyéb tagján külsöképpen észre nem vehetik, többnyire mindgyárt a' lapotzkában keresik. Ez, kedves Szomszédgyaim! tsupa elő-ítélet! Ha a' lapotzka' forgó-tsontyainak épülettyét, a' kötelékeknek erősségét, és ezeknek a' részeknek jó és erős tsatolattyát esmérnék Kentek, hamar által-láthatnák, hogy a' lapotzkának ki-menyülése a' kötelékeknek el-szakadása nélkül soha meg nem történhetik; ha pedig ezek meg.szakadnának, azt a' felette nagy daganatból, melly töstént támadna, nem volna nehéz meg esmérni. Imitt amott még az a' rossz szokás-is meg.van, hogy illyenkor a' lónak a' lapotzkáját erős írokkal úgy bé-kenik, hogy bőren egész darabok szór. nélkül maradnak és a' lovat felette meg-tsúfittyák.

A' lapotzkák azonban meg-merevedhetnek, ha a' lovak sokat dolgoztak, és a' munkánál nagy

gyon meg-hajtottak. Ezt a' hibát legottan meg-lehet esmérni, ha az Ember a' lovakat egy hosszas nyúgodalom után az istállóból ki-erelzi. Lépéseik akkor rövidek; az egész mozgás a' lapotzkától fogva egész' a' bokáig akadályos; és szinte merevedve járnak. Egy kevés sétálás után pedig ez a' merevedettség alább hágy, és a' lónak járása meg-meg szabadabb. Orvosság az ilyen merevedettség ellen nintsen; a' lovat erős munkára nem kell hajtani, hanem csak mértékletessel kémélni, soha pedig sétálás nélkül sokáig az istállóban nem kell hagyni.

2.

A' Patkó-kelésekről.

A' *Patkó-kelések* kitsiny daganatok, melyeknek a' patkó' nyomásától kellene támadni; mivel némelly lovak hibás szokásból úgy fekszenek le, hogy az ő boka-tsonyok a' patkó' hajlásira essék; a' miből azután daganat támad. Én ugyan el nem hitethetem egészen magammal, hogy egyedül csak ebből az okból származzanak; sőt úgy vélekedem, hogy az ilyen keléseknek oka a' lovaknak *nemében* fekszik. Az mindazáltal bizonyos, hogy azoknak támadását nagyon előmozdíthattya amaz ingerlés, melyet a' patkó' hajlásai okoznak.

A' *Patkó-kelések* külömbféle garáditsonként nyölnek. Elejénten nem egyebek, fel-domborodott pöfetes daganatnál. Ez a' daganat

ganat sokszor magától el-múlik; de jobb mégis, hogy minden rossz következtések megelőztesse, ha azt az ember legottan, mikor támad, a' 31. szám alatt való orvossággal megmossa, mellyre közönségesen el-öfzlani szokott.

Am de sokszor vizenyös gennyetséget foglalnak magokban ezek a' daganatok, sokszor egészen kemények, sokszor meg-tüzesednek és meg-érnek. — Itt a' kelést meg nem kell nyitni; maga meg-nyitja azt a' természet. A' ki okosan akar ezzel a' nyavalyával bánni, semmit egyebet ne tselkedgyék, hanem előzze-meg a' meg-tüzesedést, hogy tovább ne terjedgyen. A' 34. szám alatt lévő orvosság erre leg-foganatosabb. Ha a' kelés magától meg-nyílt, ély a' 37. szám alatt meg-írtt tisztító orvossággal; minekutána pedig a' gennyettséget egészen ki-folyt, kössd bé a' sebet a' 11. szám alatt lévő szerrel; s bé-gyógyúl.

A' *Patkó-kelések* úgy meg-keménykedhetnek, hogy azokat el-öfzlani semmiképpen ne lehessen; akkor tehát a' daganatot ki kell vágni. Erről azonban Kenteknek nem szóllok többet, mivel az ilyen vágást csak az olyan teheti-meg leg-jobban, a' ki ebben tanultt és gyakoroltt; kivált, mivel az által a' nélkül-is nem sokat nyer az ember ennél a' nyavalyánál.

Az Epe-daganatokról.

Minekutánna Patikai egy-kevesé ki pi-hegte magát, így folytatá tovább a' Lábak' nyavalyáinak magyarázását.

„Esmérik Kigyelmetek, úgy mond, az én Fetske lovamat? Ennek a' minapában a' térgyén egy daganat támadt, melly epe-daganatnak neveztetik. Ebben a' daganatban egy vizenyős nedvesség vala. Mivel ez az én lovamat nem csak meg-tsúfította, hanem az ő ágyékjának szabad mozdításában-is akadályoztatta; tehát következendőképpen gyógyítám vala meg.

1-ször A' daganatot a' 26. szám alatt lévő orvossággal szorgalmatosan meg-mostam. De mivel ennek foganattyát kevés idő alatt nem láthattam: egy meg-tüzesedett kést vevék kezembe, és ezt a' daganaton fel-olított kistsiny vonásokban által meg' által-vontam. Ez által a' test-edények öszve-vonódtak, a' kiszivárgó nedvességek ki-száradtak, vagy pedig el-olzlottak, és így az én Fetském a' térgykeléstől meg-szabadult. Most már megint egés-séges. Az égetés után meg-dörgöltem a' kelést borostyán olajjal, hogy a' var könnyebben le-húllhasson, és a' bőr elvégre szőr nélkül ne maradjon. A' Kováts nékem azt javasolta, hogy ezt a' daganatot vágjam-fel: de hát adok az egeknek, hogy meg nem tselekedtem. Mert két nap múlva eggy Idegen, jő vala hozzám, a' kivel ez iránt szóllék, s
a' ki

a' ki nekem azt mondá; hogy ő-is egyfzer olly esztelenül hirtelen volt, és a' daganatot fel vágta légyen. De jóllehet a' daganat legottan el-múltt, lova mindazáltal egynéhány napok múlva a' lábára meg-merevedett, úgy, hogy végtére semmi hasznát nem vehette.,,

„Hogyhogy lehetett ez meg?,, kérdezik a' Gazdák.

„Ő nekem azt mondá: hogy ennek a' nyavalyának a' széke többnyire a' forgó tsont mellett van, és így, mihelyt az ember a' daganatot meg nyittya, legottan 's egyfzer'smind azt a' szekrény hártját is meg-séríti, melly minden forgó-tsontot bé-borít, 's mellyben az a' nedvesség tartatik, melly a' forgó-tsontoknak a' mozoghatóságot adgya. Ez a' nedvesség tehát ki-folyik, a' lónak járása a' meg nehezedik, a' lába meg-mered, 's végtére a' ló még meg-is döglik.,,

„Boldog Isten! mennyit kell még az embernek a' világon tanulni,, mondának a' Gazdák:

4.

A' Holtt-tetemről, avvagy Tsont-fészkekről.

„A' Holtt-tetek, mellyek között a' Tsont-fészek is értetik, nem egyebek, ollyatén tsont-növötenyeknél, mellyek magokból a' tetemekből ki-nyölnek, és többnyire döfésektől, vagy más egyéb külső okokból támadnak.

Három-

Háromféle nemekre szoktak fel-osztani, mellyek természettyekre és mivolttyokra nézve ugyan mind eggyenlők; de még-is a' helyre nézve, a' hol vagynak, valamint szintén formájokra és kerülettyekre nézve-is külömbfélék. A' holt-tetemek tehát *eggyügyűek*, *duplák* és *öszve-folyottak*.

Eggyügyűek, ha a' tsontnak az eggyik oldalán támadnak: *duplák*, ha mind a' két oldalán taláztatnak: *öszve-folyottak*, ha hát-ról egybe-kaptsolva vagynak.

A' Ló' járásának sem az *eggyügyűek*, sem a' *duplák* nem ártanak, ha a' forgó-tsonthoz közel nintsenek: ezek a' lovat tsak meg-tsúfittyák; de az *öszve-folyottak* sántittást okoznak, mivel a' bokának hajlató ina, melly azokonn által-megy, nyomattatik, dörgölte-tik, és mozgásában meg-akadályoztatik.

„A' mi ennek a' hibának meg-gyógyít-tására mindedig javasoltatott vagy próbáltatott, monda tovább Patikai, mind haszontalan, sőt némellykor még ártalmas-is. Sütik, égetik, vágják némellyek, a' nélkül, hogy mindezeknek foganattyát, bár ha tsak egy-szer-is, tapasztalják. Az eggyetlen eggy orvos-ság ebben az esetben azokból a' *dörgölések-ből* áll, mellyek a' 31. szám alatt meg-írva vagynak.

*A' Vér-fészkekről avvagy az Er-daganatról,
Er-gelyvaról, és a' Víz-fészkekről.*

„ Van még más féle Fészek-is, Szom-
széd Uraim! melly *Vér fészkeknek* neveztetik.
— Ez nem egyéb, az ágyek-ér' hártájának
egy szokatlan tágulásánál, és a' ló-járásának
ritkán árt. De a' lónak betsét tsak ugyan
még-is felettebb alá-szállíttya. Ritkán halla-
tott, hogy ezek a' hárták fel-szakadtak, és
a' ló magát ágyon-vérzette volna; ez mindaz-
által még-is külső sérelem által némellykor
meg-történik. A' dagánat ollykor fájdalmas-
is, és így a' szabad mozgást meg-akadá-
lyoztattya. Az ilyen dagánatot meg nem kell
nyitni: mert a' lónak vére ki-folyna, és
a' ló meg-döglene. Tsak a' 47. szám alatt
meg-írtt dörgölésekkel lehet leg-bizonyosab-
ban élni.

A' *Víz-fészek* hasonlóképpen a' térgy-
forgón szokott támadni, a' forgó-tsont' vizé-
nek egybe-tsoportozásától. Hideg vízzel va-
ló füröztések, és a' 40. szám alatt meg-írtt
dörgölések meg-gyógyíthatják ezt a' hibát,
ha legottan, mihelyest támad, meg-tétetnek.

A' Patkó-szügtől való sérelemről.

„ Semmit sem mondott még nekünk Ki-
gyelmed, Patikai Gazda! azokról a' sérések-
ről,

ről, mellyeket a' patkó-szögek okoznak „ — monda Virgontz Palkó — Ugyan tud-e Kend valamit rólla? „ — Egybe mindgyárt szóllok e' felől „ felele Patikai.

„ Ez abból támad, ha a' patkólásnál a' szög a' húsba verettetik, és benne hagyattik. Onnan lehet ezt meg esmérni: hogy ha az ember a' lónak lábát fel emeli, 's a' patkó-szögekre környöskörül a' kalapátssal lassatskán reájok vereget. Mert így, mihelyt arra a' szögre jö az ember, melly a' húsba ment, a' ló legottan meg-rántya a' lábát.

Valahányszor lovat patkoltatnak Kigyelmetek: annyiszor meg kell a' Kovátsnak parantsolni, hogy a' patkólás után ezt a' próbát még egyfzer meg-tegye; hogy így, 'ha valamelyik szög a' húsba ment volna, azt legottan ki-húzhassa. Mert ha a' szög benne marad, gennyetséget okoz, melly miatt sokszor a' lónak az egész körme el-hull.

Az ilyen sérelemnek a' gyógyítása így megy végbe.

1.ször A' patkót mindjárt le kell venni; a' szögeket halkkal ki-vonni, és a' lovat a' munkával meg kell kémelleni.

2.ször Hogy a' gennyettségek, melly egyéb-képp' hamar el-terjed, 's magának üregek járásokat tsinál, ki-folyhassék, tsinálly a' talpa és a' köröm' oldala között egy mély nyílást, és ezt azután tömd-ki terpetinbe mártott lennel.

Jöllehet az ilyen nyílás meg-téetett, és a' gennyettségek a' ki-folyásra út mutattatott légyen; ez mindazáltal még-is némellykor a' koro-

korona avvagy a' körömnek felső része felé szokott ki-ütni. Ez felette rossz állapot, és szorgalmatos vigyázást, és véle-való bánást kíván: de azért még sem kell ám a' gennyettségnak ki-folyását meg-gátolni, sem öszve-vonó orvosságokkal élni. Sőt inkább a' seben olly szerekkel kell segíteni, mellyek gennyettséget tsinálnak, a' minémü a' 11. szám alatt lévő. Két vagy három hét múlva aztán a' seb, ha egyfzer belölte a' gennyetség ki-folyt, és ha terpetinnel bé-köttetik, önként bé-gyógyúl.,,

7.

A' Köröm kelésről avvagy a' Kék-fótokról.

„Hát a' Köröm-kelésekről avvagy a' kék fótokról mit tart Kigyelmed, Patikai Gazda, — kérdezi vala Vas Ferentz.

„A' kék fótok avvagy a' Köröm-kelések által, — felele Patikai — „azok a' vereses-kék vagy fekete fótok értetődnek, mellyek a' lónak köröm-húsában vagynak, magokban némellykor vért, némellykor gennyettséget foglalnak, és a' lovat sautításra kényszerítik.,,

„A' Köröm-kelések több félek, de mind valamennyit a' következő mód szerint kell gyógyítani.

1-ször A' véső-vassal nyílást kell tsinálni egész' addig a' helyig, a' hol a' kelés vagon, hogy a' benne foglalt gennyetség ki-folyhassék.

2-ször

2-szor Meg kell azután a' sebet a' 35. szám alatt lévő orvossággal tisztogatni, váz-fony-fofzladékot a' 31. szám alatt meg-írtt szerbe mártani, és ezt a' sebre tenni.

3-szor Ezt tselekedd naponként mind addig, míg a' gennyettségek folyani meg-szünik, és a' seb gyógyulni kezd; ély azután a' 44. szám alatt meg-írtt orvoslással, hogy a' lónak a' körme meg ne hátsodgyék, 's hajtssd ki a' lovat egy darabég patkólatlan egygy mezőre, vagy más lágy földű legeltetőre.

8.

A' Köröm-rothadásról.

„Ha a' lovak nedves istállóban, a' hol a' húgy le nem folyhat, és a' ganéj ki nem tisztittatik, sokáig állanak, — monda tovább Patikai — „meg-történik sokszor, hogy a' körömnek a' bütkője (hátrúlsó része) meg-rothad.,,

Sokszor ennek maga egyedül a' patkolás az oka. Ez akkor történik-meg, mikor a' patkó' hajlásai olly magosak, hogy a' bütkő a' földet nem érheti, és így a' haszontalan nedves-séget a' nyomás által, mellyet egyébaránt a' földre tészzen, 's melly a' ló' egészségének sokat használ, el nem takaríthattya. A' leg-bizonyosabb orvoslás ez ellen a' következő.

1-ször A' patkót leg-ottan vedd-le, akár miből támadott légyen a' bütkőnek rothadása; mert a' nyomás által, mellyet a' járásban a' föld-

a' földtől vészén, több erősséget és egésséget nyer a' köröm, mint akármely egyéb orvosságok által. Vagy legalább olyan patkókkal kell az ilyen lovakat megpatkólni, melyeknek a' végein hajlások nintsenek.

2.szor Végy terpetint, és öntsd a' lónak bütkőjére naponként kétszer. A' lovat azonban a' nedves és tisztátalan helyről más szárazra kell állítani. Ugyan erre nézve, kedves Szomszéd Uraim, — monda tovább Patikai — „mindenkor jobb ám, azt a' helyet, a' hol a' ló áll, kövekkel, vagy égett téglákkal ki padolni: ez a' köröm' egésségének felettebb használ; és ha egyszer a' ló meggyógyul, arra kell vigyázni, hogy ennek a' szegény párának lábaira ne üttessenek többé olytán patkók, melyeknek felette magas hajlásai vagynak.,,

Erre egy Gazda el-beszéllé, a' mit az ő minapi úttyában egy lovon látott, melynek hasadt körme volt, mint az ökörnek. — „Erről a' leg-szükségesebbet tőstént el-mondom., — felele nékie Patikai Lukáts.

9.

A' Köröm-hasadásról avvagy a' Köröm-nyíltásról.

„ A' rossz patkolás által, kedves Szomszéd Uraim, szintúgy járhatnak Kéntek, mint az a' szegény Jámbor, a' kinek a' lova hasadt körmű volt. Sokszor meg nyílnak, meg hasadnak a' lónak körmei; és ennek nem egyéb az oka, hanem a' Kováts. Ez a' lónak

nak körmét némellykor olly nagyon ki-vé-
si, külső részét sokszor olly ezfelenül le-
ráspollya, hogy a' köröm majd nem egésszen
ki-szárad, öfzve-vonódik és meg hasad. A'
patkók-is némellykor szükek, a' mi végtére
azt okozza, hogy a' ló erőltetett körmü lessz,
sőt hogy körme azután még meg-is nyílik.

Ennek a' hibának orvoslásáról keveset
mondhatok, jóllehet nem gyógyíthatatlan.
Illyenkor a' lónak a' körmét azonn az olda-
lon, a' hol a' hasadás vagyon, él lehet vág-
ni, hogy a' ló, mikor a' földre lép, az il-
lyen hasadást többé meg ne nyitogassa. Eggy
okos Kovátssal kell azután a' dolgot köz-
leni, a' ki az illyen romlott körömrre alkal-
mas patkót ütni tudgyon; az alatt pedig a'
hasadékot terpetinnel szorgalmasan bé kell
kötözgetni.

Ez az eggy, a' mit ennek a' rossz nya-
valyának meg-gyógyíttására Kenteknek java-
solhatok; és ezzel meg magyaráztam egyfzer-
'smind a' lovaknak valamennyi külső és bel-
ső nyavalyáit, mellyeknek gyógyítását Ki-
gyelmetek magok végbe vihetik. Mert vagy-
nak ám még, kedves Szomszéd Uraim, több
külső és belső ló-nyavalyák, mintsem a'
mellyeket én elő-számláltam; de mi haszua
volna, róllok szóllanom, mikor tudom, hogy
azokonn Kentek magok, más ollyan Ember
nélkül, a' ki ezt az orvoslást tanúlta, nem
segíthetnének. — Ha majd engemet megint
meg látogatnak Kigyelmetek, szóllok majd
akkor valamit a' szarvas marháknak nyava-
lyáiról

lyáiról. Mára elég légyen az oskola. Felkeltek tehát a' Gazdák, 's haza érkezvén elbeszéllették Feleségeiknek és Gyermeküknek, mennyit tanultak légyen ezekben a' napokban Patikai Lukátstól.

HARMADIK FEJEZET.

Patikai Lukás' Oktatásai a' beteg ökröknek és tehéneknek gyógyításáról.

I.

A' Tüdő-gyúladásról és a' száraz Kórságról a' szarvas marhában.

Más nap a' Gazdák Patikaihoz jövének, elbeszéllették néki teli ijedéssel, félelemmel és belső szorongatással, hogy az eggy órányi járásra fekvő szomszéd faluban a' tehének és az ökrök seregenként döglenek.

„Hallottam már felölle valamit, — felele Patikai, eggy olyan Férjfiúnak képvonásával, a' kit semmiféle szerentséltenség eszéből ki nem mozdít. — „Ki tudakoztam egyszer'smind ennek a' betegségnek természetét is, 's felette-nagyon sajnálom azokat a' Gazda-embereket, a' kiket ez a' szerentséltenség illet.

„Ez a' betegség, — monda tovább — mellyben a' marhák ebben a' vidékben olly számo-

számosan döglenek, *Tüdő-gyúladásnak*, *Száraz kórságnak* neveztetik.

Meg lehet ezt a betegséget a marhában egy elejénten száraz köhögésből esmérni, melly már hathatós, már meg-meg alább hágy. A marha hamar vészén lélekzetet, a lélekzet forró; az ételhez való kedve egészen elenyészik; nem rágódik; erős hideglelése van; a forróság és a hideg hirtelen fel váltogatya egymást; az ereje fogy; szája és nyelve száraz, utóbbra pedig tisztátalan; az órra' bőre és a fog húsa avvagy ínye meghalaványodik; lélekzete meg-büdösödik; egy nyirkos gennyettségek folyik ki az órrán; rövideden: ez a betegség egyike a leg-veszedelmesebbeknek, és a marhát felette-hirtelen meg-öli.

Okai ennek a betegségnek, mikor majdnem közönségessé lesz, és nem tsupán-tsak egyes darabokat veszteget, többnyire ezek: a levegőnek hirtelen változása, avvagy ha hideg napokra hirtelen meleg következik; ha a marha őszkor vagy tavaszkor olyan mezőkre hajtatik, mellyek dérral, vagy hideg harmattal bé vonva vagynak; a hosszasan tartó nedves idő, és az igen-meleg istállók, mellyek ritkán szellőztetnek. — Ezek közül egyik mindenkor a tüdő-gyúladásnak az oka, ha valamelyik faluban, mint most Asszonyfalván, közönségessé lesz. — Sokszor pedig tsak egyes darabokat támad-meg a tüdő gyúladás, és akkor ennek a nyavalyának az okai a következők: vagy tudni illik az egészségtelen táplálék, az iszapos széna, vagy az esső által a mezőn meg-romlott

lott szalma. Vagy a' len-törköltől is támadhat, melly. imitt amott a' marhának eledelül mértékletlenül adatik; mert a' len-törkölt az ő olajos részei miatt a' vért felette nagyon megsűrösíti, és a' tüdő-gyúladásnak sokszor a' sűrű vér az oka, kivált, ha magában egy kevés élességet-is foglal. Mikor az ökrök a' munkánál meg-hajtatnak, nagyon meg-hevesednek, és ebben az állapotban hirtelen isznak, a' tüdő-gyúladást azonképpen el-kaphatják; de még külső okokból is támadhat ez a' nyavalya, úgy mint a' marha' mellyére tett ütésekből.

Mivel a' tüdő-gyúladás igen-hirtelen elterjed, és sokszor már harmad vagy negyed napra száraz kórsággá változik: tehát minden halasztás nélkül azonn kell lenni, hogy ez a' rossz a' következő mód szerint megelőztessék.

1) Jónak mondgyák ugyan mindgyárt elejénten a' vér-eresztést, úgy hogy a' marhán négyyszer vagy ötször egymás után eret vágjunk. De sokszor a' vérnek illy mértékletlen meg-tapolása a' marhának el-döglését felette nagyon elő-mozdította. Mert ez a' betegség természetete szerint olyan lévén, hogy sebesen el-terjedgyék: az ér-vágásnak leg-jobbik ideje, mellyben hasznos lehetne, többnyire el-mulattatik, és így — önnön bizonyos tapasztalásom szerint — a' sok érvágás által a' marhának úgy el-vészti az ember az erejét, hogy a' nyavalyát az ő eseteivel együtt azután el nem viselheti: ha mindgyárt a' vérnek ártalmas meg-ritkulását és a' többi károkat

kat el-hallgatom-is, mellyek az ér-vágásból támadni szoktak. Azt tehát fő regulának kell tenni: hogy a' gyúladásbéli nyavalyák, kivált a' bélnek gyúladásai érvágást kívánnak; de a' vért mindgyárt elejénten szorgalmasan meg kell vizsgálni, ha *sűrű-e*, és ha vagyone néki egy *erős, sárga, barna* hártája, vagy sem? ha nintsen: akkor az ér-vágás egyáltalában ártalmas. Sokkal jobban tselekszél, és a' meg-gyógyulásra el-kerülhetetlenül szükséges-is, ha egy tüzes vasat, a' mint az 1 szám alatt meg-írva van, a' marhának mellére leg-ottan fel-sütssz, vagy arra egy *szőr zsinórt* téfssz, hogy ezen ingerlés által a' gyúladást a' tüdőtől és a' belső részek-től el-tsallyad, és a' külső bőr alá vonnyad.

2) A' beteg marhának tartása az ő nyavalyás állapottyához légyen szabva. Se szénát, se abrakot, se szalmát, se más egyéb kemény táplálékot nem kell néki illyenkor adni. Mivel az evésre való kedvét a' nélkül is el-veszti: az első napokban a' marhát tsak itallal kell táplálni, mellybe egy marok korpát tégy, elegyítve egy lóth fel-olvasztott salitrommal és egy kevés mézzel. El nem kell azonkívül múlasztani a' gőz-fördőt az 5 szám alatt, reggel, estve és dél-tájban, mindgyárt a' nyavalya' elején: valamint szintén a' 2 szám alatt meg-írtt klisztirozást is.

3) Az orvosságoknak-is, mellyekkel azután az illyetén szorgalmas meg-előzés után hasznosan élni lehet, hasonlóképpen együgyűeknek kell lenni. A' 48. szám alatt meg-írtt orvosságot az első három napokban,
 mikor

mikor a' nyavalya kezdődik, reggel és estve a' marha' nyelvére kell kenni. Három nap múlva pedig a' 8. szám alatt meg írt orvos-ságot kell néki az előbbeni helyett reggel és estve bé-adni. Ezt mindaddig kell folytatni, míg a' nyavalyás marhának az orrából egy gyenge folyadék kezd ki-ütni; ekkor van az ideje, hogy a' 19. szám alatt lévő orvossággal éllyünk egész' addig, míg a' marha meg nem gyógyul. Ha az idő arra-való, ki kell a' beteg marhát egy száraz mezőre hajtani, hogy a' friss füvek által ismét felserdülhessen. Az istállóban, mikor az evésre való kedv meg-tér, egy kevés répat és savanyú almát is lehet néki adni és elejébe nyalni való sót adni.

Azt kell még Kenteknek meg mondanom, kedves Szomszéd Uraim! hogy ebben a' szükségben ne légyenek Kentek könnyen-hivők, és nyavalyás marhájoknak testébe ne öntsenek-bé minden gizgaz orvosságot, a' mit tudatlan emberek javasolni szoktak. Kivált intem Kenteket, hogy semmiféle olajos orvosságokat ne adgyanak nékik, mert ezek a' marhát minden bizonnyal meg-ölik. Azután, hogy ha talán a' szomszédságban kezdene az ilyen nyavalya uralkodni: akkor jobb tartást adgyanak Kentek ökreiknek és tehéneiknek, hogy a' marhának a' természete erőt nyerhessen és így a' rofznak ellent-állhasson. Ha pedig a' nyavalya igen közelít, akkor, ha a' marha jó erőben és jó húsban van, megelőzés gyanánt eret kell rajta vágni és a' 21. szám alatt lévő italt kell néki bé-adni. Ve-
gyék

gyék Kentek bé végtére még azt a tanátso-
mat-is; hogy, minekutánna a' marha, melly
már egyszer igazán a' tüdő-gyulladásba esett
volt, a' döglelettől szerentsésen meg-szaba-
dúlt, hogy, mondám, az ilyen ki-gyógyúltt
marhával ne sokat múlassanak Kentek; hanem
hizlallyák meg jól és adgyák-el a' Mészáros-
nak; mert húsa ugyan egészséges, de nem le-
het tudni, ha vallyon tüdejében nem marad-
tak-e vissza némelly keménységek, mellyek
az ilyen marhát a' hevesebb munkánál ismét
a' dögleletnek azon veszedelmébe vissza ejt-
hetik, mellyből már egyszer szerentsésen ki-
szabadúlt. Az ilyen ki gyógyúltt marhának
lélekezete-is nehezebb; és nem olly könnyü
néki, mint az előtt volt, szolgálattját 's mun-
káját végezni.

E' szerint bánnyanak tehát Kigyelmetek,
kedves Szomszéd Uraim, ha talán a' mi mar-
háink között a' tüdő-gyulladás dühösködne.
En bizonyos vagyok benne, hogy, ha a'
gyógyításnak ezen módgya mellett híven meg-
maradunk, nem döglenek-el annyi marhák,
a' mennyien az ilyen nyavalyában egyébként
el dögleni szoktak.

A' Gazdák tátott szájjal és nagy figyel-
metésséggel hallgatták beszédgyét; mert a'
szerentsétlenség közel volt hozzájok, és
mezei vagyonkájoknak jó állapottyát felet-
te hatalmasan meg-rontsolta volna. Pati-
kait kétszerte jobban szerették, mint az előtt,
mivel őket meg-vigasztalta, és módot muta-
tott, miként lehessen ezzel a' nyavalyával
szerentsésen bánni.

A' Torok-gyékről, avvagy a' Torok-tüzesedésről.

„ Mivel a' szarvas marháknak még több más nyavalyáik-is vagynak, most a' leg-vezedelmesebbeket meg-esmértetem Kentekkel, — monda Patikai.

A' *Torok-gyék* egy olyan nyavalya, melly-nél a' marhának torka, ínye, sokszor még nyelve és fog-húsa-is fel dagad és meg-versedik; mire nézve ezt a' nyavalyát *Torok-tüzesedésnek*-is szoktuk mondani.

Következései ennek a' nyavalyának a' marhát felette nagyon nyomorgattyák. Tsak már a' fájdalom-is nagy, mellyet a' marha' szájában és torkában támadott tüzesedés okoz: e' mellett pedig kívülről a' marha' nyakán a' makkotskák-is meg-dagadnak, és a' leg-kisebb mozdulást-is fájdalmassá tészik; a' nyel-deklőnek erei végtére öszve-vonattatnak, a' mi a' vérnek folyását akadályoztattya, a' fő-nek rend kívül való daganatot okoz, és a' marhát egy erős hideg-lelésbe ejti.

Tavaszkor a' marhán ez a' nyavalya leg-inkább uralkodik, és onnan látszik eredni, hogy a' marhát a' mezőre igen-korán ki-hajtyuk, a' hol azt a' füvet, melly a' télen által a' hó alatt állott, és néminémüképpen meg-rothadt, meg-eszi, és így magának *torok-gyékot* szerez. Az éles harmat, a meg-romlott nedves széna és az egésségtelen levegő, ezek-is okozhatták a' torok-gyékot az esztendőnek akármellyik részeiben.

Ez

Ez a' nyavalya ollykor igen veszedelmes lefz, és a' marhát sokszor hirtelen, és számosan meg-öli. Nem ragadós, és ha némelly vidékekben majd-nem közönségesen elterjed-is, nem attól van, mintha ragadós volna, hanem a' levegőtől, a' tápláléktól a' harmattól és a' ködtől.

Ezt a' betegséget így kell meg-gyógyítani:

1) Takard-bé a' nyavalyás marhát egy könnyü borétékkal, dörgöld-meg többször testét szalmával gyengén, tartsd egy mértékletesen meleg istállóban, hogy így a' ki-gö-zölgés, avvagy az izzadság elő mozdíttassék. De az istállóban a' levegőt naponként meg kell tisztítani etzettel, egy tüzes vasra öntvén azt, hogy füstbe mennyen.

2) Nyiss rajta eret, 's tégy a' nyakára egy főr-zsinórt, és ha talán a' beteg marhának has-rekedése-is volna, add néki a' 2 szám alatt lévő klifztírt, vagy e' helyett a' 16. szám alatt meg-írtt tsappal indítsd-meg hasát. — Míg a' tüzesedés meg nem szünik, addig a' marhának enni egyebet ne adgy, egy ritka és lágymeleg liszt italnál, mellyben egy löt meg-tisztúltt salitrom fel-olvasztva és egy kevés méz elegyítve légyen.

3) Az orvosságok, mellyekkel még enél a' nyavalyánál élni lehet, ebből állanak: Az első napokban fetskendézz bé gyengén a' marha' szájába bodza-virágból főtt vizet, 's élly e' mellett a' 37 szám alatt meg-írtt orvosságai-is. (A' fetskendőnek, mellyel ez meg-tétetik, elől sok lyukú gombjának kell lenni,

lenni, hogy a' bé-fetskendett főzelék a' marhának egész szájában el-terjedhessék.) Reggel és estve kend nyelvére a' 48. szám alatt lévő orvosságot, és ezt a' liszt itallal és a' kliztírral együtt folytassd mindaddig, míg a' tüzesedés meg-szűnik, a' marha' fejről a' daganat el-enyészik, és a' hideglelés meg-enyhül. A' fetskendést pedig még azután is lehet egy darabig folytatni.

Ha a' nyavalya nem mérges, ez a' gyógyításnak eggyügyü módgya elegendő ar, ra, hogy a' marhának egészsége meg-térjen. De a' torok-gyék sokszor olly mérges, hogy hamar vad-hússá válik. Ha észre-vészik Kentek, hogy ebben a' nyavalyában egynéhány marhák hirtelen el-döglenek: akkor a' 49. szám alatt meg-írtt orvossággal élni, és ezt a' marhának minden negyedik órában bé kell adni.

3.

A' Nyelv-pattanásokról vagy Nyelv-kelésekről.

A' szarvas marhának nyelvén sokszor igen hirtelen bizonyos hólyagok támadnak, melly nyavalya nyelv-pattanásnak neveztetik. A' hólyagok elejénten veresek vagy fejekek, kevés idő múlva meg-feketednek, és vad-hússá válnak; a' minek következése az, hogy a' marhának nyelve ki-szakad, vagy hogy az első 24 óra alatt meg döglik.

Nem ragadós, és jóllehet némelly vidékben valamennyi marhákat mind elő vészli,

H

el nem

el nem terjed még-is tovább, hanem csak a' mennyire azon ok uralkodik, mellyből a' nyavalya elejénten támadott. Az okok, mellyek ezt a' nyavalyát szerezhetik, nem esméretesek: azt gyaníttják többnyire, hogy a' mérges füvektől, a' poshadtt víztől, 's némellykor a' kukatzoktól-is származik.

A' nyavalyát meg esmérni nehéz. Mert kivált a' szarvas marhának a' száját tisztogatni, és belső állapotját meg-tekénteni ritkán szoktuk: mire nézve a' marhák leg-főképp ebben a' nyavalyában hamarabb el-döglenek, hogy sem a' betegséget észre vesszük.

De ugyan e' miatt felette szükséges-is, hogy a' szorgalmatos Gazda, mihelyt marhájában az ételtől való undorodást, a' bádgyadságot, és a' lankadt szemeket észre vészi, vagy ezt a' nyavalyát a' szomszéd helységekben uralkodni hallja — felette szükséges, mondám, hogy marháinak száját leg ottan megvisgálja, ha nintsenek-e abban pattanások. Ha vagynak, és ha idején-korán észre veszi az ember, nints könnyebb; mint ezt a' nyavalyát meg-gyógyítani, noha egyébaránt a' marhát olly hirtelen meg-döglefzti.

1) A' hólyagotskákat leg-ottan nyisd-meg, bőreit ezeknek a' hólyagoknak vedd-el, és a' helyeket, a' hol ültek, az 50. szám alatt meg-írtt orvossággal szorgalmatosan mosd-meg. Visgáld-meg azonkívül a' marha' száját mindennap kétfzer, ha vallyon új hólyagokat nem találz-e; és mihelyt újjakat látsz, ezekkel is szinte azonképpen bánny, a' mint fellyebb meg-írva van.

2) Adggy

2) Adggy a' marhának gyenge táplálékot, és kivált az első napokban tartóztasd-meg minden kemény és aszott eledeltől. Jó ellenben néki ebben az állapotban káposzta-levelet, öszve-törtt répát és savanyú almát adni. Reggel azonkívül olly italt-is kell nékie adni, melly a' rothadásnak ellent áll, és a' vérnek fel-oldozását meg-akadályoztattya: erre leg-jobb az 51. szám alatt meg-írt orvos-ság. Ezen eggyügyü gyógyításra el-enyészik ezen egyébaránt dögleletes nyavalya.

Arra-is meg-kell még Kenteket emlékeztetnem: kedves Szomszéd Uraim! hogy vagy on eggy bizonyos meg-előző orvoslás, melly által a' marhák ettől a' nyavalyától szabadon maradgyanak. Ez abból áll: hogy a' szarvas marhán eret nyitnak, és néki eggy etzetből, kánforból, és más egyébféle öszve-hordott szerekből álló italt adnak. En erre semmit egyebet nem szóllok, hanem hogy az ér-vágás ezen nyavalya alatt *mindég* ártalmas; mert a' vérnek fel-oldozását mozdította-elő, és a' testet a' rothadásra még hajlandóbbá teszi. Még mint meg-előző orvosság-is haszontalan, ha nem ártalmas, az ér-vágás. Mert ez a' betegség olly hatalmasan veszi-elő a' marhát, hogy 24 óra alatt egészséges-is, és meg-is döglik: szükséges tehát azonn lenni, hogy a' testnek ereje, a' mennyire lehet, fenn-tartassék, és erre nézve a' vérnek minden meg-tsapolása el-távoztassék. Az etzetből és ruta-főzelékből készült italt inkább jónak hagyom. A' leg-bátorságosabb meg-

előző orvoslás az, hogy a' marhának a' száját egészséges állapotban tartsd, és hogy kivált, ha hallod, hogy egynéhányan ezekben a' pattanásokban megdöglöttek, etzettel és sóval szorgalmasan meg-tisztogassd. A' jó Gazda azonban ezt még az említett veszedelmen kívül is minden héten leg-alább egyszer meg tselekedgye, hogy a' marhának a' szája bizonyos enyves tisztátalanságokból ki-tisztúllyon, és az evésre való kedve meg ne rommolyék. Leg-főképp' akkor tanátslom Kenteknek ezt a' tisztogatást, mikor a' szükség-től arra kényszerítetünk, hogy a' marhának rossz táplálékot adgyunk, vagy mikor egy szarvas marhát hizlalni akarunk.

4.

A' Máj-tüzesedésről.

Most én Kenteknek, kedves Szomszéd Uraim!, monda Patikai, egy olyan nyavalyáról szóllandok, melyet kevés Marha-orvos esmér, és meg-gyógyítani még kevesebb tudggya. És annál nagyobb-is ez a' rossz; mert a' pufztító marha-dögöt ki-vévén, egyik nyavalyában sem döglenek-el a' marhák olly folyvást, és egyikben sem lehet olly kevés bizonyos segítséget reményleni, mint ebben. Ezen nyavalya a' *Máj-tüzesedés*.

Elejénten nehéz meg-esmérni, mivel abban magok a' marhák nem igen nagy fájdalmat éreznek, és így ennek jeleit sem adgyák. Mert az inak, avvagy az érzésnek tulajdonképpen

képpen való szerzőszámai, a' májban nem találtnak olly számosan, mint a' többi belső részekben; és ezért a' fájdalom a' májnak tüzesedésénél kissébb-is; mire nézve ezt a' nyavalyát, mikor támad, vagy nehezen, vagy semmiképpen nem lehet meg esmérni. Azért is olly nehéz ezt a' nyavalyát meggyógyítani, mivel azt többnyire csak akkor veszi észre az ember, mikor már elhatalmasodott.

A' *jelenségek*, mellyeket az ember ennek a' nyavalyának folyamattjában észre vesz, a' következők: a' főnek szomorú tsüggedése, a' tápláléktól való undorodás, a' nehéz lélekzet, a' száraz hurut, melly estvéként hathatósb; eggy sárga nedvességnek az órron való ki-folyása; sárga szemek, száraz nyelv, melly némellykor máj színű, vagy éppen fekete szokott lenni: és mikor a' beteg marha lefekszik, mindenkor a' jobbik oldalára fekszik, 's ha bal oldalát az ember a' rövid avvagy az utolsó oldal bordája alatt megtapintja, fájdalmat mutat.

Az *okok*, mellyek ezt a' nyavalyát okozhatják, külömbfélék. Támadhat ez eggy erős meghevülés után való meg-hűvülésből az ital, az úsztatás 's több effélék által. Az epe-is, ha igen éles lesz, támaszthat a' marhában máj-tüzesedést; vagy a' *küvetsek*, mellyek némellykor a' májban vagy az epe' járásában találtnak, ingerléssek által tüzesedést hasonlóképpen okozhatnak.

Az egész orvoslás, mellyet ennek a' nyavalyának el-távoztatására javasolhatok, a' következendőből áll.

1) Ha a' nyavalyát legottan, mikor támad, észre veszed: nyiss eret a' marha' nyakának jobbik oldalán. Ezen ér-vágás, ha későbbben történne, a' marhának el-döglését többnyire elő mozdítaná. De tanátsos ellenben mindenkor a' marha' mellyén egy szörzsinórt húzni, és ezt a' sebben naponként mozgatni.

2) Még a' nyavalya tart, (melly többnyire télen az igen száraz tápláléktól támad) addig a' marhának eledelül salátát, káposztalevelet, répát vagy almát, italul pedig a' 4. szám alatt meg írtt liszt-italt, mellyben egy lóth meg-tisztultt salitromat kell fel-olvasztani, lágy melegen kell adni.

3) Az orvosság, mellyet ebben a' nyavalyában a' marháknak haszonnal lehet nyújtani, a' 48. szám alatt valóból áll, mellyet reggel és estve a' nyelvére kell tenni: és mivel a' lágyító borétékokkal kívülről egész a' májig bé hatni nem lehet; azonn kell lenni, hogy a' klisztír által, melly tsupán csak a' 34. szám alatt lévő szernek főzelékjéből állyon, mellyhez egy kevés mézet-is kell tenni, belőlről a' tüzesedés meg-enyhíttessék. A' feszülés miatt, melly a' rövid ál oldal-borda alatt a' marhának húsában vagy hús-inaiban támad, csak ugyan kívülről-is meg kell a' testnek ezt a' részét a' 34. szám alatt meg-írtt főzelékkal szorgalmasan gőzölni, avvagy

avvagy pállítani, 's végtére még a' füveket is reá borítani. A' marha' száját-is szorgalmatosan meg kell sóval és etzettel tisztogatni, valamint szintén az 5. szám alatt meg-írt gőz-fördővel az órra' folyását elő-mozdítani és könnyebbíteni. — Így a' máj-tüzesedés elfog oszlani, vagy pedig meg-evesedik, megkeménykedik; vagy végtére vad hússá válik, a' miből többnyire a' marhának el-döglése szokott következni; mellyről mi Gazda-emberek nem segíhetünk.

De még egyszer kell azt mondanom, és arra Kenteket kedves Szomszédgyaim! még egyszer figyelmetesekké kell tennem; hogy ez a' nyavalya a' szarvas marhákban többnyire télen, és közönségesen a' kemény és száraz tápláléktól támad. Mert tudni kell ám azt, Gazda Uraimék! hogy a' sok száraz kemény táplálékból a' májban, és az epe' járásában követskék támadnak; ezek a' követskék, mikor a' marhák a' füre kaphatnak, tavaszkor és nyáron ismét fel-oszlanak ugyan; de ha csak egy kis részetske marad-is belőlök, ezek a' maradékok a' következő télen ismét olly szokatlan nagyra nyölnek, hogy a' májt ingerlik, meg-tüzesítik, és a' marhát meg-ölik. Azért tanátslom Kenteknek, hogy a' répa-nevelést el ne mulassák, hogy a' marhának télen egy kevés friss táplálékot adhasanak, a' mi a' követskék' támadásának el-lent áll. Káposztát és salátát-is jó plántálni és fenn-tartani, a' kinek benne módgya vágyon, hogy a' szarvas marhának ebből az egészséges zöldségből ollykor-ollykor télen-is adhasso.

— Így

— Így a' veszedelmes és dögleletes máj-tüzesedés, higgyék-meg Kigyelmetek! ritkábban ragadgya majd meg a' marhát, mint most; és sokan tovább szánthatnak majd ökreikkel, 's végtére a' Mészárosnak adhatták el a' helyett, hogy most sokszor ki-vitetéssekért a' Petzérnek kell fizetniök.

5.

A' Vér-fejésről.

A' tanulni akaró Gazdák azt is kívánták vala Patikaitól hallani, miképp' történne az meg tulajdonképpen, hogy az ember a' teheneiktől némellykor tej helyett vért fej, vagy hogy még ollykor töllök a' húggyal-is vér folyik?

„Az ugyan tagadni nem lehet, — felele Patikai — „hogy a' tehenek némellykor tej helyett vért adnak; de az ellenben babona és ostobaság, kedves Atyámfiak! ha azt hisszük, hogy a' tejfejes a' patkány' vagy a' béka' harapásától és boszorkányságokból támad.

A' tehénnek tölgye némellykor meg-tüzesedik, meg-veresedik, és fájdalmat okoz, mikor a' vér a' tölgynek edényeiben meg-reked, meg-alszik, és a' tölgyön egy bizonyos tsumós daganatot okoz; ha ilyenkor ez a' nyavalya észre nem vétetik, vagy rosszúl gyógyíttatik, akkor az említett edényekben meg-aludtt vér a' tej-edényekbe megy által, a' tejet veresre festi, és mi akkor azt szoktuk

szoktuk mondani: hogy a' tehen tej helyett vért ad.

A' tej-fejés, avvagy a' tölgynek meg-tüzesedése akkor támadhat, mikor a' tehenek egy nagy meg-hevülés után vízbe hajtattnak és hirtelen meg-hüvülnek. Külső sérelmek, verések, döfések és több effélék-is okozhatják azt; sőt az ilyen tej-fejés tsak abból-is eredhet, ha a' tölgynek tisztogatása el-mulattatik.

Hogy-ha pedig a' tehen tej helyett vért adna, következendöképpen kell azzal bánni:

1) Gözöld avvagy pällogasd és tisztítsd-meg szorgalmasan tölgyeit a' 34. szám alatt meg-írt fözelékkal, hogy a' tüzesedés el-olozollyék, Adgy néki liszt-italt, és két vagy három napig minden nap' egyszer add néki a' 48. szám alatt lévő orvosságot.

2) Ritkán szükséges rajta eret vágni; de még-is, ha mindgyárt elejénten a' tölgye nagyon fel-dagadna, és a' vér tölle nagyon menne: akkor minden kétkedés nélkül eret lehet rajta nyitni; azonkivül pedig a' 48. szám alatt meg-írt orvossághoz olvasz-fel fél-lóth ammoni sót (sal ammoniacum; salmiak) két lóth velentzei szappanban, áztass-meg velle ruha-darabokat, és borítsd a' tölgyére.

Erre a' tüzesedés el-olozlik majd, és a' tej-fejés meg-szünik. Ez a' rossz azonban ritkán szállja-meg az olyan szorgalmas Gazda' marháját, a' ki tselédgyeire rá parantsol, hogy a' teheneknek tölgyeit friss vízzel minden nap' meg-tisztogassák; hogy így a' motsok a' tölgynek bőrén vízketést ne okozzon, és a' mar-

ha a'

ha a' dörgölődzésre ne késztessek: a' mi által a' tüzesedés 's ezzel a' tej-fejés is el fog távoztatni.

9.

A' Vér-huggyozásról.

De hallottak é Kentek, Gazd' Uraimék,, — kérdezi vala őket Patikai — „a' vérhuggyozásról valamit?

„Mí ugyan hallottunk már egy keveset rólla,, — felele Vas Ferentz — „de Kigyelmed bizony tsak még is jobban fogja tudni a' dolgot, mint a' miképp' mí hallottuk. Mondgya-el Kend tsak, mondgya!,,

„Mikor a' marhának a' hüggya vérrel van egyelítve; akkor ezt vér-huggyozásnak szoktuk nevezni; — monda Patikai. A' teheneknél szokottabb a' vér-huggyozás, mint a' bikáknál és az ökröknél, és mindenkor egy fájdalmas feszüléssel szokott járni.

Oka a' vér-huggyozásnak némellykor a' sok-vérűség lehet: de többnyire a' hólyagban lévő követskék, mellyek későbbre még tályogokat is támasztanak. Adhatnak arra alkalmazosságot a' hathatós verések, a' külső sérelmek és a' törések-is; valamint némelly füvek is, úgymint a' *ló-fark-fü*, a' *bosüvény* avagy a' *bubulitska-fü*, ha azokat a' marha meg-eftzi.

Gyógyításához tartozik ennek a' nyava-lyának, hogy az ember mindenek előtt az okát, mellyből támadott, ki-nyomozza. Ha a' vér-huggyozást

huggyozást a' követskék okozzák : akkor olly orvosságokkal kell élni, mellyek hamar munkálódnak, és a' követskéket bé-boríttják, hogy a' húgy-menésnek úttyát olly hathatósan ne ingerelleyék. Én egy-általlyában az 53 szám alatt meg-írtt orvossággal naponként éltem, és igen sokszor hasznosnak találtam, mivel mintegy gyengén öszve-vonó erővel bír, 's egyszer'smind eléggé nyálkás-is arra, hogy az ingerlő részeket bé-borítsa. Eledelül zöldséget kell a' marhának adni, italúl pedig olly vizet, melly a' len-magnak benne történtt le-főzése által nyálkássá tétetett.

7.

A' Guta-ütésről és a' Farnak Bénaságáról.

„Látták Kigyelmetek, — monda tovább Patikai — „ a' minapában Tzifra Katának az ökrét, melly hirtelen öszve-rogyott, hátúlso tagjaira nézve meg-merevedett, és rendesen csak egyedül első részeit mozdíthatta. Ez a' nyavalya *Guta-ütésnek*, vagy *Far-bénaságnak* neveztetik.

Tzifra Kata még szerentsés volt, kedves Gazda Uraimék! hogy az ökre abban a' szem-pillantásban meg nem döglött. Mert ez igen sokszor meg esik.

Ennek a' bennülésnek oka a' közönséges ítélet szerint a' vérnek felette nagy sokasága; jöllehet, ha egyéb mellék-okok ahhoz nem érkeznek, maga egyedül a' sok vé-rőség soha a' guta ütést nem okozhatná. —

Am

Am de, ha példának okáért az ökröt hizlaljuk, és meleg istállóba zárjuk, a' hol a' levegő sem ki sem bé nem bathat, akkor a' sok-vérűség a' guta-ütésre nézve sokat tehet. A' vér ilyenkor az agy-velőbe ki üt, vagy a' velőnek erei a' vértől úgy fel-dagadnak, hogy a' velőt nyomni kezdik, az inakat megkábíttják, 's mintegy bennáknak tézlik; a' vér némellykor a' marhának orrán és száján ki-tolódik, és a' marha tag-vonogatások között el-döglik. Ha a' vér az agy-velőre ki borúl, akkor a' marhát a' guta üti-meg, 's többnyire hirtelen meg-döglik; ha pedig a' vérnek folyása az agy-velő felé nem olly erős, és a' ki tagíttatott vér-edények a' velőt nem nagyon nyomják, akkor ebből többnyire a' *hátulsó résznek bennülése* támad.

Az első orvoslás, mellyet leg ottan meg kell tenni, mihelyt a' marha így meg-bennül, vagy mihelyt hirtelen el dől, és dögleni készül, a' következőből áll.

1) Nyiss a' marha' nyakán legottan egy eret, 's botsáss ki belölle elég sok vért, hogy a' vérnek a' fő felé való igyekezete meg fogyaszttassék.

2) Öntsd-meg a' fejét töstént hideg vízzel, 's tégy fejére boréték gyanánt égett borba mártott szösz.

3) Végy dohány-levelet, főzd-meg elegendő vízben, olvasz-fel benne só és adgy ezzel a' vegyülettel a' marhának klisztírt. — Ha pedig csak a' hátulsó része bennült-meg: végy ezenkívül annyi szösz, mint egy emberi kéz, mártsd égett borba, tedd a' meg-bennültt

bénnúltt marhának ágyékára, gyűjtsd-meg és égesd el rajta, hogy a' testén tüzesedést okozzon; és ez a' *vonó-flastrom* helyett leg-jobb, leg-foganatosabb és leg-gyorsabb segítség. Az ebből támadó gennyedezést a' 30. szám alatt meg-írtt szernek reá borítása által kell fenn-tartani; és így a' marha nem csak az el-dögléstől meg-szabadúl, hanem lassanként még erejét-is vissza-veszi. Javaslom mindazáltal, kedves Szomszédgyaim! hogy az ilyen marhát, mennél hamarább lehet, meg-hizlallyák Kentek, és le-vágják; mert veszedelmes, sőt olykor lehetetlen-is, az ilyen marhát ismét munkára fogni.

Azt-is kell még Kenteknek tudni, hogy ez a' nyavalya a' marhát nem olly hirtelen szokta el-lepni. A' figyelmetes Gazda, a' ki a' marhájának természetét esméri, előre észre veheti benne az ilyen nyavalyának jelenségeit, és ha ezeket jól esméri, magát a' nyavalyát-is meg-előzheti. — A' marha, melly ebbe a' nyavalyába esni akar, álmos, frissessége és kedve-veszett, bizonyos terhet érez magában, és szemei már jobban már kevésbé homályosak. Mihelyt ezt, kivált a' *kövér* marhában észre veszed, azonn légy, hogy az istállóban a' friss levegőt fenn-tartsd; lélekző likakat tsinálly abban, hogy a' levegő ég ki's bé-mehessen. El ne mulasd azonkívül, az ilyen marhának a' fejét friss vízzel meg-mosni; és add néki többször az 52. szám alatt meg-írtt orvosságot, melly néki egy gyenge has-nyílást fog okozni, és a' veszedelmes követke-

vetkezéseket meg-akadályoztattya. Így lehet a' guta-ütést és a' bennulást meg-elözni.

8.

A Has-pöffedésről avvagy a' Dob-nyavalyáról.

Van a' szarvas marhák közt egy nyavalya, melly *Has-pöffedésnek* vagy *Dob-nyavalyának* neveztetik. Ez a' betegség neve szerint Kigyelmeteknél alkalmasint esméretes léfzen. — Így folytatá beszédgyét Patikai Lukáts. — Azért neveztetik tudniillik ennek, mivel annál a' marhának a' hasa úgy meg-feszül, és úgy fel-pöffed, mintha mindgyárt fel-repedui akarna.

Ez a' nyavalya többnyire tavaszkor támad, mikor az ember a' marhát a' kövér legeltetőre ki-hajtya, a' hol a' zöldséghez való sovárgásból annyi friss és ifjú füvet eszik, hogy ez által sokszor az el-döglésnek veszedelmébe jut. Mert ez a' gyenge eledel a' gyomorban igen hirtelen meg-eméftödvén, és magában véghetetlenül sok levegőt foglalván, melly a' gyomorban hirtelen ki-fejtődik, azt okozza, hogy a' levegő a' marha' bélét fel-pöffesztí, sokasága miatt öszve-nyomódik, a' vérnek szabad folyását meg gátollya, a' lélekzetet meg-nehezíti, fájdalmat és tüzesedést okoz, mellyre sokszor az el-döglés következik.

Gyógyítása ennek a' nyavalyának így történik:

1) Mindenek előtt add a' marhának a' 2 szám alatt meg-írtt klisztírt; belsőképpen pedig az 54 szám alatt lévő orvosságot.

2) Jártasd-meg gyengén; dörgöld-meg mértékletesen szalmával a' fel-pöffedett hasát, és enni, míg a' pöffedés tart, semmit ne adgy. Két óra után addgy néki újra klisztírt, és ha mind ezekre a' pöffedés majdan meg nem szűnne, akkor

3) Az erre különösen el-készültt eszközzel (melly *Trokárnak* neveztetik, a' víz-kór-ságos embereknek meg-tapolására szolgál, és minden falusi Borbélynál esméretes és fel-is találtatik) ezzel az eszközzel mondám két újnyira a' hát-gerintz alatt és négy újnyira a' tsípő-tsontnak hegyétől az úgy nevezett *éh. gödürben* a' bal oldalon tsinálly a' marha' hasában két újnyi méllységre egy szúrást, hogy azonn a' levegő ki-mehessen; a' mi az egész nyavalyát egyszerre el-távoztattya. A' seb könnyen bé-gyógyúl. Azt kell mindazáltal még észre-venni, hogy annak a' *tsövetskének*, melly ezen az eszközön találtatik, mind addig a' marha' hasában kell maradni, míg a' levegő egészen ki nem ment. Mert mihelyt ezt a' *tsövetskét* ki-húzod, a' hús-inak legottan öszve-vonódnak, és a' levegőnek ki-meneteletét meg-gátolják. De még azután-is, mikor ebből a' nyavalyából a' marha már egyszer ki-gyógyúlt, egy darab ideig meg kell ötet a' zöld táplálékkal kémélleni, ki nem kell a' legeltetőre hajtani, és tsak az istállóban kell a' fűhez ismét lassanként szoktatni; el-végre pedig azonn kell lenni, hogy a' meg-emész-

emésztésnek el-lankadtt szerfzámái a' gyomorban a' só-nyalás és a' mezei szeg-fű virágból (Kamillen-Blumen) tsináltt és borral vagy etzettel vegyültt főzelék által ismét erőre hoztassanak.

9.

A' Has-menésről.

A' Has-menés az a' nyavalya, mikor a' marhából sok vékony és sokszor tsupa vize-nyős ganéj megy.

Az állatok e' mellett többnyire fájdalmat és has-rágást-is érzenek, kivált, mikor belőlök a' ganéjon kívül nyálás nedvesség vagy egy bizonyos éles tisztátalanság-is folyik. Az ökrök ezen nyavalyától meg-fognak, el-vesztik hússokat, és a' tehének azonkívül tejet sem adnak.

A' Has-menést a' fagyos, deres vagy a' hideg harmattal bé-borított fű, a' rothadtt és dohos széna, a' hűves ital, és a' marhá' béleiben találkozó bizonyos élesség-is okozhattya.

Orvoslása a' következőkből áll:

1) Ha a' ganéj sem nyirkos nyállal sem vérrel egyelítve nints, akkor semmit egyebet a' marhának nem kell adni, hanem tsak minden reggel a' 24 szám alatt lévő orvos-ságot, melly a' ganéjt a' gyomrából gyengén ki-viszi. E' mellett pedig vizet kell nékie adni, mellybe egy kevés korpa és liszt legyen keverve: Eledeleül végtére semmi zöld-séget,

séget, hanem csak jó és száraz szénát. — Ha erre az eggyügyü orvoslásra a' has-menés erőtlenebb lenne: akkor kétkedés nélkül az 55 szám alatt meg-írtt szerekből készítettett klisz-tírt, és ollyatén hideg vizet adhatz néki, mellyben egy tüzes vas óltatott-el, míg a' has-menés meg nem szünik.

2) Ha pedig a' ganéj nyirkos nyállal vagy on elegyítve, vagy ha talán a' marha fájdalmas has-rágást mutatna: az jele; hogy a' béliiben eggy éles nyirok találtatik, mellynek a' nélkül, hogy a' marha a' meg-döglésnek veszedelmébe ne essék, a' testben maradni nem lehet. Mire nézve a' 24 szám alatt meg-írtt orvosságot mindaddig folytatni kell, míg magával a' ganéj sem nyálat, sem más egyéb veszedelmes szert nem hordoz. Vedd azonkivül az 55 szám alatt meg-írtt klisz-tír helyett a' 2 szám alatt lévőt, és eledelül addgy a' marhának liszttel és korpával vegyültt *lágymeleg* italt, és e' mellett jó szénát. Ha erre a' ganéj meg-változott és meg-javúlt, akkor azután; hogy a' hasmenés egésszen meg-szünnyék, az 55 szám alatt való klisz-tírral kell élni.

10.

A' Köröm-nyavalyáról, a' Száj-fakadékokról és az ingó fogakról.

Ma szinte jól esett a' Gazdáknak az oktatás, és Patikait olly figyelmetesen és olly édesdeden hallgatták, hogy az idő előttök

szinte rövidnek tetstett. Már egynéhányszor félbe akarta vala beszédgyét szakasztani és az ágy felé tekintett; de a' Gazdák a' mai oktatásnak meg-hosszabbítására kényszerítették. Erre tehát a' köröm-nyavalyáról kezdett szólni, a' mint következik.

„A' *Köröm-nyavalya* „ — úgy mond — „olly betegség, mellybe a' mi teheneink és ökreink sokszor esnek. A' köröm ennél a' nyavalyánál hőségben van és fájdalmat okoz; a' korona meg-dagad; és valamint ezenn, úgy a' körmek között-is, vagy mind a' két oldalon, tályogok jelennek-meg, mellyek magoktól egy bűdös nedvességet adnak: a' marha sántítani kezd, és ha ezen nyavalya orvoslás nélkül hagyatik, vagy rosszul orvosoltatik, végtére még a' körme-is el-húll. Ezzel a' rossz nyavalyával többnyire a' száj-fakadékok is járnak.

Lehetséges, hogy ez a' nyavalya eggy egész vidéknek marháját egyszerre elő-vegye, a' nélkül, hogy ragadós legyen. — Gyógyítása következőképpen történik.

1) Mihelyt észre-veézed, hogy a' marha sántít, és lábait fájlallya: végy egy fa-edényt, önts belé hideg friss vizet, olvassz-fel benne egy kevés sót, és ebben fürözd-meg szorgalmatosan lábait. Eledelül adgy néki jó szénát, liszt-italt sóval egyeltve; és azónn légy, hogy a' marha az istállóban mindenkor száraz és tiszta szalmánn állyon.

2) Ha erre a' tályogok el nem múlnak, és ha tályogok a' szájában-is taláztatnak; jele, hogy a' marha' testében egy bizonyos élesség van,

van, és ekkor mindenek előtt azonn légy, hogy a' vérét meg-javíthassd. Ezokáért add-bé néki három nap' egymás után minden reggel a' 29 szám alatt meg-írtt orvosságot, és abból, melly a' 27 szám alatt van, adgy néki nappal ital gyanánt. Retekkel és zöld táplálékkal-is meg-kínálhatod.

3) A' szájában lévő tályogokat tisztogasd elejénten fenyő-fa főzeléssel, és ha száradni kezdenek, élly a' 37 szám alatt meg-írtt orvossággal, hogy egészen meg gyógyúlyanak. A' körmein lévő tályogokat pedig az 56 szám alatt lévő orvossággal kell bekötni, és annyiszor meg-újjítani, a' mennyiszor meg-szárad.

4) Ha pedig a' körömből már néhány darabok le-rothadtak, vagy már el-fajúltak volna: akkor ezt egész' az egészségesig legottan el kell vágni, terpetinnel vastagon bekenni, azonban pedig, míg egészen meg nem gyógyúl, az 56 szám alatt való borétékot folytatni. Ezzel az alkalmatossággal sokszor a' marháknak fogai-is úgy kezdenek inganni, hogy az eledelt meg nem rághattják, és a' meg-gátoltatott kérödzés miatt el-sóványkodnak. Kiváltképp' hajlandó erre az öreg marha, ha mindgyárt alkalmatosságot reá a' tályogok nem adnak-is.

Illyenkor nem tsak a' száját jól ki-tisztítani, hanem a' 37 szám alatt meg-írtt orvossággal szorgalmasan meg-is kell mosogatni.

A' Rühről, Tályogokról és Tölgy-daganatról.

„Valamint az egyéb állatok, — így folytatá beszédgyét Patikai Lukás — „úgy az ökrök és a' tehenek is a' Rüh alá vagyunk vettve. A' tisztátalanság, a' rekedt istálló, a' roz tartás és az éles vér-is lehet a' rühnek oka. Többnyire a' marha' nyakán, a' hátán és a' tölgye körül szokott meg-jelenni.

Ha a' rüh nem hatalmasan ragadgya-meg a' marhát és tsupán csak a' tisztátalanságból támad; akkor elegendő, ha az ember a' marhát és azt a' helyet, a' hol a' rüh le telepedett, egy kevés sós vízzel vagy lúggal megtisztítja, és két vagy három nap múlva a' 8 szám alatt meg-írt orvosságot a' nyelvére keni és a' marhával el nyeleti. — Ha pedig mellette a' vér éles volna, a' rühnek szelei pedig kemények: akkor a' marhának a' 23. szám alatt meg-írt gyomor tisztító orvosságot add-bé, tisztítsd-meg rühét lúggal, add-bé a' 8 szám alatt lévő orvosságot, és ha talán a' rüh erre sem akarna múlni, ély külön-külön a' kénkö-írral; melly egy lóth kistsinyre tört kénköből és két lóth mézből készítettik; kiváltképp' a' marha' tölgye körül lévő rühnél és tályogoknál.

A' tályogokat, mellyek sebesítésekből támadnak, szinte úgy kell gógyítani, mint a' lovaknál. (Lásd fellyebb a' Lovak' betegségeit.) Ha pedig a' tisztátalanságból származnak, úgy kell vélek bánni, mint a' rühvel.

Támad-

Támadnak azonban olykor *daganatok* és *tsumók*-is a' teheneknek tölgyei körül, mellyek attól a' tüzesedéstől erednek, mellyekről a' vér-fejésnél szóllottunk. Ez a' daganat sokszor meg-evesedik, és akkor a' gyógyítása nem nehéz: úgy kell tudniillik azzal a' tályoggal bánni, melly az evesedésből támad, mint akármelley egyéb közönséges tályoggal. De ha talán az ilyen daganat sem el-ozlani sem gennyettséggé válni nem akar, és a' tsumók jobban és jobban meg-keménykednek: akkor végy a' kezedre egy kevés kámfort, és dörgöld meg vélle szorgalmasan a' tsumókat, hogy fel-fakadgyanak; ha pedig a' daganat két vagy három nap alatt el nem-ozlik, sőt inkább hevesebb, keményebb, és meg-tapíntattván fájdalmasabb: akkor nints egyéb mód benne, hanem hogy gennyettséggé változtassék. Meg-történik ez, ha reá egynéhány napig meleg zab-kása avvagy pulitzka, vagy e' helyettfekete lisztből és vízből készítettett kása boríttatik. Ha egyszer ezek a' tsumók illy móddal meg-evesítettve vagynak, akkor azután úgy kell azokat meggyógyítani, mint az egyébféle tályogokat. Lásd ennek módgyát az előbbeni Fejezetben a' lovaknak külső nyavalyáiról.

Az ifjú Borjúk' nyavalyáiról.

Minekutánna mindent el-beszéllettem, a' mit Kenteknek a' szarvas marháról tudni szükséges:

séges: most még egynéhány nyavalyákról-is szóllandok, mellyek alá az iffjú borjúk vettve vagynak.

Ezek némellykor *nem szophatnak*, vagy *gyengeségből*, vagy mivel a' *száj-pöffedék* van rajtok, mellyben sokszor meg-is döglenek. Némellykor olly veszedelmes hasmenés-is jön reájok, melly őket vagy igen meg-erőtleníti, vagy az élettől-is meg-fosztja.

Az olyan borjúknak, mellyek gyengeségből nem szophatnak, egy darab ideig, míg erőhez jutnak, szájokba kell a' tejet adni. Ez pedig így történik-meg. A' tehénnek a' tejét fejd-ki egy edénybe, tedd belé a' kezedet visszajáról, úgy hogy az újjaid a' tejből ki-állyanak; tedd illy móddal a' lágy-melleg tejet az iffjú borjú' elejébe; és ha talán önként és magától nem kapna hozzá, tedd szájába az újjadat, 's legottan majd szopni kezdi; lassanként azután vondd-bé kezedet vissza a' tejbe, mellyet a' borjú követni fog; így az ember ezt az iffjú állatot a' szopásra lassanként könnyen reá szoktathattya.

Ha pedig a' *száj-pöffedék* van rajtok, az az: ha nyelvén vagy nyelve alatt kitsiny fehér szömörtsök vagynak, hólyagokkal elegyítve; akkor ezeket egy eszközzel meg kell nyitni, sós vízzel helyeiket meg-mosni és azután mézzel bé-kenni. Erre a' *száj-pöffedék* lassanként el-enyészik és a' borjú önként szopni kezd; míg ez a' gyógyítás tart, addig a' fellyebb említett mód szerint kell néki a' tejet elejébe adni.

A' *Hasmenés*, melly némellykor a' borjúkon van, a' gyomorban *túróvá* változott tejtől származik: vagy pedig a' tej a' gyomorban öszve-megy, és bizonyos nemű savót tsinál. Idővel azután ez a' túró a' borjú' gyomrában éles lesz, béleit ingerleni kezdi, és mindúntalan eggy új pözsögést okoz. Innen támad azután a' hasmenés, melly a' borjút némellykor nagyon meg-fogyasztja, sőt meg-is öli.

A' hasmenést a' borjúknál soha nem kell *töstént* meg-tsillapítani; előbb mindég a' béleiben találkozó szert kell ki-tisztítani. Ezt az 57 szám alatt meg-írtt orvosság vízi végbe, mellyet három részre osztani, és a' borjúnak háromszorra reggel, délkor és estve kell bé-adni. Ezen orvosság ki-vízi majd a' túrot és a' gyomort ki-tisztítja. Ha pedig erre a' hasmenés le nem tsillapodnék, akkor a' borjút, a' mennyire lehet, a' tej helyett más eledellel kell táplálni; példának okáért liszt-italal, melly egy kevés mézzel meg-édesítve legyen: e' mellett pedig folytasd az 57 szám alatt lévő orvosságot, és ha egyszer a' borjú tökéletesen ki-tisztult, addgy néki kliztírt olly vízzel, mellyben előre mezei szegfü főzetetett és tüzes vas hüvítettet meg. — A' kliztírokat elég hidegen kell adni. Erre a' hasmenés le tsillapodik.

„És ezzel, — monda Patikai —, mindent el mondtam Kenteknek, a' mit a' szarvas marhákról tudnunk kell, és a' mit nyavalyáikról hasznosan tudhatunk.”

„Köszönnyük szépen„ — mondának a Gazdák — „és ne haragudgyék Kigyelmed, hogy ma olly sokáig tartóztattuk„ — Így ök nyugodott szívvel haza mentek, és ettől fogva élesebb tekintettel kezdték vizsgálóra venni marhájokat, mint annakelőtte.

NEGYEDIK FEJEZET.

Miképpen bánik Patikai Lukáts a Juhok' nyavalyáival, és mitsoda egygyüü és bizonyos orvosságokkal, és melly hafznosan él azok ellen?

I.

A' Juh-himlőről.

„A' Juh-himlőnek igen nagy hasonlatossága van az ember-himlővel, mellytől amannak neve eredett „ Így szóllott Patikai Lukáts az ő Gazda-társaihoz, a' kik már ezt a' szeretetre méltó Férjfiút úgy meg-szokták, hogy nem-is alhattak, ha tsak velle előre nem beszéllettek.

„Mikor ez a' nyavalya a' juhokra érkezik„ — monda ő tovább — „akkor őbennek először az ételtől való undorodást, és némellykor a' hatalmas szomjúságot-is ész-

re lehet venni. Nem kérődznek ilyenkor, és szemeik fel-dagadnak, meg-vastagodnak, meg-veresednek 's némellykor folynak-is. Ör-rokból egy sűrű fejezés vagy ollykor sárga nyirok-is folyik. Meg-állanak ezek az állatok egy helyben, le-ütik fejüket, első és hátúlsó lábaikat bé felé vonván öszve-zsugorodnak, és ha füleiket az ember meg-tapintya, ezek ilyenkor hidegek. Két vagy három nap múlva fótotskák ünek-ki rajta, melyek először veresek, későbbre pedig sárgák. A' melyek feketék, azok nem válnak genyettséggé és majd nem mindenkor halálosak. A' veresek továbbra meg evesednek, 's némellykor öszve-is folynak, úgy hogy a' juh mint egy néminémü héjjal vagy on el-borítva. A' gyapjú azokonn a' helyeken, a' hol a' himlők ültenek, el-húll. A' juhnak teste és feje sokszor ennél a' betegségnél fel-dagadnak, és számosan el-szoktak benne dögleni.

A' következő orvoslás leg-jobb arra, hogy ettől a' veszedelemtől meg-oltalmaztassanak.

1) Mihelyt ezt a' nyavalyát észre veszed; tégy a' beteg juhnak mindenik hátúlsó tzombjára belől, a' hol leg-kevesebb gyapja van, Spanyol-légy-flastromot; olly nagyot, mint egy tallér, vastagon fel-kenve, 's kösd reá jól erősen. E' flastrom helyett (mellyet a' patikában *Spanischfliegen-Pflaster* név alatt kell kérni) az 58 ízám alatt meg-írtt kenetet is vehedd; és ha talán a' nyavalya nem olly hatalmas, elegendő léfzen, a' juhnak nyaka' bören

bőrén egy kender-zsineget által-vonni, a' mint a' lovakra a' ször-zsinórt tenni szoktuk. Ezen ingerlés által a' hőség a' főtől és a' juhnak béleitől el-vonattatik, és a' nyavalya felette nagyon meg-enyhül.

2) Belsőképpen add-bé a' beteg juhok az 59 szám alatt meg-írtt orvosságot minden reggel; e' mellett pedig ital gyanánt semmit egyebet, hanem ritka főtt árpa-vizet, egy kevés mézzel és etzettel egyelítve; és ha talán az ételre való kedvét el nem vesztette, lehet néki ártalom nélkül friss füvet, vagy ha ezt az idő nem engedi, vagdaltt répat adni.

3) Ebben a' nyavalyában a' juhokat mindenkor mértékletes levegőben, sem igen hidegben, sem igen melegben kell tartani: a' tiszta, mértékletesen hűves és friss levegő ilyenkor nekik leg-háznosabb. A' juhoknak izemei-is el-kámpólnak sokszor ennél a' nyavalyánál és folynak: mire nézve azokat-is szorgalmasan meg kell lágymeleg vízzel tisztogatni.

A' ki a' himlőben az ő juhaival így bánik, és a' ki nekik a' fellyebb említett árpa-vizből sokat ad, az nagyobb részént az el-dögléstől azokat meg-szabadíthattya, ha egyébaránt a' rossz és egészségtelen idő az orvoslást házontalanná nem tész.

Az Erdei-nyavalyáról.

Már a' könyvnek elején meg-mondottam, mikor a' juhoknak tartásáról szólék, hogy ezeknek az állatoknak a' nedves legeltetők igen ártalmasak: és az *erdei nyavalya*, melly alá a' juhok imitt amott vettve vagynak, nagy részént az alatsony és nedves legeltetőktől szokott támadni, mellyek az erdőkben vagynak.

Ez a' nyavalya sok juhokat meg-veszteget, és *erdei nyavalyának* azért neveztetik, mivel azt egyéb juhoknál, mellyek nem a' ligetekben és erdőkben legelnek, ritkán látni.

Többnyire a' nagy hőséggel kezdődik, és ezzel szünik-is. Június' elejétől fogva Augustus' végéig dühösködik. Mivel a' juhok a' nagy hőséget el nem viselhetik, úgy látszik, hogy ez-is nagy okot ad arra, hogy ez a' nyavalya a' juhokat elő-vegye. Onnan lehet azt a' juhokon észre venni, hogy a' betegek a' nyájtól magokat el különözik és hátra maradnak; keveset esznek és a' fünek tsak a' hegyeit harapják le, kérödzni meg-szünnnek, füleiket le-tsüggesztik, és szemeik hádgadtak, sőt olykor folynak-is. Ajakaik és innyöknek bőre, valamint nyelveik-is, halványok; órraik mint egy vastag nyirokkal töltve vagynak; fejük többnyire meg-dagad, lélekzettyök meg-nehezedik, és torkaikon tajtékos nyirok folyik-ki; vagy ha még vért-

is huggyoznak, akkor minden bizonnal megdöglenek.

Ez a nyavalya már hat, már nyóltz, már tíz napig tart. A nyavalya magában igen veszedelmes; sokan eldöglenek benne, s mellyek rajta által-esnek, igen lassan fzedhetik öszve erejeket. Többnyire az éhes juhok vagynak e nyavalya alá vettve, mellyek alacsony és mohhal beborított mezőkre vagy az erdőknek völgyeibe hajtának. Mert az ilyen helyeken nőnek azok a füvek, mellyek a juhok egészségének felette nagyon ártanak; ezeket ök, mikor nem igen éhesek, megtudgyák ugyan választani, és meg nem eszik; de ha nagyon éheznek, akkor az éhség öket a választásbeli tehetségtől meg szokta fosztani. Mikor ezek a mezők a napnak hőségétől kiszárittatnak, nem olly ártalmasak: úgy tetszik, mintha ez által az említett füvek megváltoztatnák természettyeket, és a juhoknak nem olly annyira ártának. Azért nem tanátsos tavaszkor a juhokat ilyen mezőkre hajtani. Am de azonban azt is észre lehet venni, hogy az öreg juhok ebben az erdei nyavalyában ritkán, vagy legalább nem olly számosan szenvednek; minden bizonnal azért, mivel az ártalmas és az ártalmatlan füveket egymástól jobban megtudgyák választani: egy vagy két esztendő bárányok többnyire, mellyek abban leginkább szenvednek.

E nyavalya ellen kevés orvosság van ollyan, mellyet a tapasztalás foganatosnak talált volna; és az ilyen környülállásokban
nem-is

nem-is volna tanátsos vélek sokat kotyvalkodni. Az egész segítség, mellyet az ember megtehet, ebben áll.

1) A' beteg juhokat hüves, friss és tiszta levegőben kell tartani; az istállót többször ki kell szellőztetni, és fenyő fával ki-füstölni.

2) Ha a' juhok az ételhez való kedvet el nem vesztették egészen; semmit nékik ebben az állapotban jobbat az ember nem adhat, mint jól ki-sajtoltt lenmag-törkölyt, vagy rozs-korpát. Ha pedig szomjúságot mutatnak, az italt ötöllök meg nem kell tagadni, a' mint némelly helyeken szokás: tsak kút vagy forrás-vizet nem kell nékik engedni; hanem e' helyett a' korpa-ital egy kevés etzettel és mézzel egyelítve ártalmas nem lehet, és annyit ihatnak belőlle, a' mennyit tetszik.

3) Ha a' juhoknak az órra bé van rekedve; tsinálly néki gőz-fördőt, mint az ökröknek és a' lovaknak szoktuk, és az 5 szám alatt meg-írva van. Klisztírókat-is kell néki naponként adni; de ez ne állyon más egyéből, hanem tsak főtt korpa-vízből egy kevés lenmagolajjal egyelítve. Belsőképpen semmit egyebet nem kell néki adni, hanem tsak minden reggel a' 60 szám alatt meg-írtt orvosságot.

Ez a' nyavalya nem ragadós, a' mint némellyek vélik: és ha a' betegekkal a' fellyebb meg-írtt mód szerint bánsz, ha tsak éppen hideg és nedves idő az orvoslás közébe nem érkezik, az el-dögléstől nagyobb részént megszabadítod.

A' Kerengő nyavalyáról.

„Mikor a' juhok' tartásáról szóllottunk, emlékezetet már akkor a' kerengő nyavalyáról-is tettünk,, monda Patikai.

Ez olyan nyavalya, kedves Szomszéd Uraim, melly az agy-velőben, és tsak ritkán a' juh' órában, és többnyire az igen nagy hőség-től támad, ha példának okáért a' juhok dél tájban a' szabad ég alatt maradnak.

A' juhok ilyenkor szédülést szenvednek, fejöket félre tartják, és kerengenek. Ebben a' nyavalyában sok juhok meg-döglenek. Oka többnyire a' kerengő betegségnek a' tüzesedés, melly az agyvelőben vagy leg-alább a' juh' órában támad; de némellykor a' kukatzól is származhatik, melly az agyvelőben egy hólyagban van zárva. A' betegségnek következéseit tehát jól meg kell különböztetni, mellyekből azután meg-esmérhettyük, ha a' nyavalyának ez-e? vagy más az oka?

Ha a' kerengés a' tüzesedéstől támad, akkor a' juhoknak réndenkivülvaló és felette nagy hősege van, léleketet nehezen vősz de hirtelen és erősen; 's e' mellett egy erős hideglelés-is van rajta. Az ilyen állapotban a' juhokat így kell gyógyítani.

1) Vonny-által legottan egy szörzsinórt a' homlokának közepén; hogy ez által a' tüzesedés az agyvelőtől el-vonattassék.

2) Adgy

2) Adgy néki, ha felette nagy szomjúsága van, lisztitalt, mellyben egy kevés konyhasó légyen fel-olvasztva, a' mennyit inni akar: kemény táplálékot ne engedgy néki, és add-bé minden reggel a' 61 szám alatt lévő orvosságot. Ha a' kerengő nyavalya hathatós, nyiss rajta eret-is.

Igy gyógyíttatik-meg a' juh a' kerengéstől, ha az agyvelőnek tüzesedésétől származik. Ha pedig ellenben a' fejében lévő kukatztól támadna; akkor ezt onnan lehet meg-esmérni, hogy rajta sem hőség sem hideglelés sem szomjúság nintsen. Gyógyítása pedig tsupán tsak abból áll, hogy az ember a' juhnak órrába szarvas-szarv-párát fetskendez, melly előre egy kevés vízzel egyelítetik; és hogy a' 62 szám alatt lévő orvosságot belsőképpen nékie minden reggel bé-adgya. Erre a' kerengés a' juhok között megszünik; mert ez a' pára (a' patikában németül *Hirschhorngest* a' neve) a' kukatztot meg-öli.

Lám kedves Szomszéd Uraim! „ — monda tovább Patikai — „ hogy tsak egy kis tudományra kel a' dolog, ha azt akarjuk, hogy sokféle bajból ki-fejthessük magunkat, és hogy így előttünk a' leg-tsudálatosabb dolgok világosakká lésznek. A' juhok olly jó és hasznos állatok, olly kevésbe telnek; és mi sokszor nem azért vesztjük-el azokat, mintha nyavalyáik veszedelmesek és gyógyíthatatlanok volnának, hanem tsak azért, mivel az ő természettyekről és betegségeikről semmit sem tudunk „ — „ Ha én azt tudtam volna „ — monda Vas Ferentz — „ a' mit most

most nekünk beszéltet Kigyelmed, biz' én-is
tíz juhval legalább gazdagabb volnék., —
Patikai az oktatást erre tovább folytatá.

4.

A' Juhoknak Forró-nyavalyáiról.

Az emberek és a' lovak után a' juhok
minden bizonnyal, mellyek minden betegsé-
gekre leginkább ki téve vagynak. Mire néz-
ve természettyek szerint, és a' mint élnek és
tartatnak, külömbféle *forró* betegségeket-is
szoktak szenvedni. Sokszor olly hideglelés
jön reájok, mellynek szint' azon következe-
sei vagynak, mellyek a' lovak' forró hideg-
lelésénél meg-jelenni szoktak. Sokszor a'
száraz hurut jön reájok, mintha möllyeiknek
belső részében tüzesedés volna; nehezen vösz-
nek lélekzetet, szomorúak és olly annyira
kedvetlenek, hogy már nyavalyájoknak oká-
ról kételkedni semmiképpen nem lehet. A'
juhnak innye ilyenkor többnyire halavány,
nyelve tisztátalan, és szemei némellykor fel-
dagadnak; ha meg-is veresednek és folynak,
bizonyos jele, hogy forró nyavalyája vagyon.

Nem volna tanátsos, sőt haszontalan-is
volna, kedves Szomszédgyaim! magunkat mind
ezeknek a' betegségeknek tudós fel-osztásá-
nál tartóztatni; elég, ha a' juhoknál a' fel-jegy-
zett jelenségekre vigyázunk, és tudgyuk,
hogy ilyenkor a' nyavalya *forró*.

Ha tehát juhainkat láttyuk, hogy mago-
kat a' nyájtól el-különözik, hogy az istálló-
ban

ban szomorúan félre fekszenek és lélekzetet nehezen vésznek; hogy keveset vagy semmit sem esznek, sokat isznak, és hives helyeket vagy árnyékot keresnek; akkor a' mi juhaink betegek, és így kell azokat meg-gyógyítani.

1) Mivel ezek az állatok igen szomjúhoznak, adgy nekik vizet, a' mennyit akarnak, 's olvász-fel benne meg-tisztultt salitromot, minden italtra egy latot. És mivel a' juhok ebben a' nyavalyában friss levegőt és hives árnyékot-is keresnek, nem kell őket gőzölgő istállókba zárni, vagy borétékokkal bé-takarni; mert a' mit az állatok magok kívánnak, azt többnyire az ő belső ösztönnyök, vagy, a' mint mondani szoktuk, az ő természettyek kívánnya; és a' mit ez kíván, az nekik sokkal egészségesebb annál, a' mit rajtok a' mesterség meg-tehet. Hogy pedig a' hőség valamennyire meg-enyhüllyön, addé nekik naponként a' 61 szám alatt meg-írtt orvosságot.

2) A' juhokon ilyenkor eret szoktak vágni. Igaz ugyan, hogy ezzel még őket meg nem olték; de nintsen-is bizonyosságunk, hogy az el-dögléstől meg-szabadították volna. Azok, a' kik rajtok eret vágta, meg-gyógyították őket és a' veszélytől meg-mentették; és azok, a' kik rajtok ér-vágást nem tettek, hasonlóképpen meg-gyógyították. Lásd alább és olvasd, a' mit az orvosságok' lajstromában az ér-vágásról mondok. Mindenkor jobb, ha az ember az ér-vágás helyett a' juhok mellyére ször-zsinórt téfzen.

3) A' tápláléknak ezen nyavalya alatt abból kell állani : hogy a fellyebb meg-írtt vízből és salitromból tsináltt italba vagy korpát vagy lisztet keverj, és hogy nékik, a' mennyire lehet, friss zöldséget, káposzta-levelet, salátát és több efféléet adgy. Adhatfz nékik szénát-is, de olyant, melly magos és száraz rétekről származott, és ezt-is igen mértékletesen : tanátsos mindazáltal még-is, hogy ezt a szénát előre sós vízzel meg hintsd.

4) Ha erre a' juhok egy keveset jobban vagynak, a' hőség meg-szünt, és az ételhez jobb kedvet mutatnak : akkor add-bé nékik naponként a' 64 szám alatt meg írtt orvosságot, és hogy hamarább erőre jussanak, elejénten adgy nékik egy kevés törött zabot-is.

Igy kell bánni a' juhoknak forró nyavalyáival. Eggyáltallyában, kedves Gazd' Uram! ha az állatokon az ő nyavalyáikban okosan akarunk segíteni, tsak lassatskán kell a' természet után járni, és azt annak idejében, mikor el-bádgyadnak, eggyügyü orvosságokkal gyámolítani. Soha ne higgyenek Kigyelmetek az ollyannak, a' kik a' beteg állatokba eggy egész sereg orvosságot akarnak önteni. Az illyen tsak háborgattya a' természet az ő jótévő munkálódásában, és az állatoknak, az ő veszedelmes mesterségével, tsak ártalmokra van.

A Nyak-daganatról a' Juhoknál.

Tavaszkor, valamint őszkor, de nyáron és télen ritkán, azt Kigyelmetek, kedves Gazd' Uraimék, sokszor észre vehetik, hogy a' juhok' nyakán már *nagyobb* már *kisebb* daganat támad, — monda tovább az ő Hallgatóihoz Patikai.

Ez a' daganat elejénten észre vehetetlenül kitsiny, de hirtelen meg-nyöl, tüzes forróvá léfzen, kemény, majd-nem mindenkor gennyettséggé válik, és ennél a' nyavalyánál tartani lehet, hogy a' beteg juh el ne döggöllyék. És ez sokakon meg-is történik.

Szomorúságot, fő-tsüggedést, forróságot, az ételtől való undorodást, nehéz léleketet és a' nyaknak félre-vonását vészi az ember észre a' juhokban, mikor ebbe a' nyavalyába esni készülnek. Többnyire az időnek hirtelen változásától, a' nagy hőségtől, hosszas essőtől és ködtől, valamint az esztendő részeinek hirtelen általmenetelétől is szokott ez a' betegség támadni.

Ennek a' daganatnak természettye azt kívánna, hogy el ne o'zlattassék; hanem a' mennyire lehet meg-evesítették; hogy így az állatot jól ki lehessen gyógyítani. Ugyan erre nézve

1) Nyírd-el a' daganat körül a' gyapját, 's kenegesd-meg szorgalmatosan a' 30 szám alatt meg-írtt kenettel. Ha a' daganat már talán meg volna keménykedve, a' mi némelly-

kor meg-történik, ha az ember mindgyárt elejénten észre nem veszi: akkor a' 30 szám alatt lévő kenet helyett az 58 szám alatt valóval kell azt kengetni: és akár ezt, akár az előbbenit kened reá, boríts arra napjában kétszer fel-lágyító szereket-is. Ez a' boríték tsüpa rozs-lisztből tejjel vagy vízzel le-főzve, vagy tsak abból-is állhat, a' melly a' 34. szám alatt meg-írva van.

2) Egynéhány napok múlva ennek a' daganatnak a' keménysége el fog enyészni és gennyettséggé válik. Mihelyt ezt észre veszed, nyissd meg azonnal a' hólyagot, hogy a' gennyetség ki-folyhasson. A' sebet azután vázony-foszladékkal és a' 11 szám alatt meg-írt orvossággal kötögesd-bé mind addig, míg meg-gyógyúl.

3) Belsőképpen a' juhoknak, mihelyt a' daganat meg nyitattott, naponként a' 65 szám alatt lévő orvosságot kell bé-adni, melly egy-általlyában a' juhoknak a' forró nyavalyák utánú igen foganatos. Vagynak, a' kik azt minden betegségben bé-adgyák nékik, akár-minémü jöjjön reájok; de által-lehet azonban könnyen látni, hogy nem lehet mindenkor foganatos, sőt hogy sokszor ártalmas is.

A' tápláléknak, míg a' gyógyítás tart, mértékletesnek és gyengének kell lenni. De korpát, jó szénát, lisztitalt, zöldséget és sőt lehet nékik ártalom nélkül engedni.

A' Has-menésről a' Juhoknál, és a' Vér-hasról.

A' *Has-menés* és a' *Vér-has* olly két betegség, melly sok juhokat meg-öl, a' mint Kigyelmetek nálam nélkül is tudhattyák, monda Patikai. — A' *Has-menés* abban különbözik a' *Vér-hastól*, hogy az elsőben tsak ganéj megy töllök vér nélkül; a' vér-hasnál pedig vagy a' ganéj, vagy a' húgy vérrel van egyelítve.

Mind a' két nyavalya eggy igen nagy bádgyadság által jelenti ki magát, és a' ganéjnak egy ritka és hathatos ki-folyása által; e' mellett még az ételre való kedv-is el-enyé-szik. Nemellykor egy gennyettséghöz hasonló fejer nyirok folyik-ki a' juhok órrából; és a' vér-hasnál ezek az állatok egyszerre szédülésnek indulnak, hirtelen meg-állapodnak, és sok vért adnak ki magokból vagy vég-hurkájokon, vagy a' húgynak az úttján, vagy pedig — de leg-ritkábban — a' szájon.

Ha azokat a' juhokat meg-nyitod, mellyek ebben a' nyavalyában meg-döglenek, tüdőjüket teli találod vérrel, a' hasokat a' levegő égtől fel-pöffesztve, és lépjeiket nagyobbak, mint egyébkor lenni szokott.

Mind a' két nyavalya többnyire tavaszkor és őszkor támad; valamint a' többi betegségek-is, a' kerengést ki vévén, a' juhokra az esztendőnek e' két részeiben szoktak leg-inkább érkezni. A' hideg 's egyszer'smind nedves idő, vagy ennek hirtelen változása; vagy

vagy ha a' juhok tavaszkor korán ki-hajtatnak, és őszkor az istállóba későn zárattatnak-el; ha a' télen által őszve-rothadtt szénából esznek, vagy hó vizet isznak; mind ezek és több effélék okot adhatnak a' has-menésre vagy a' vér-hasra.

Sok juhok el-döglenek ebben a' nyavalyában; és ha elejét nem vészi az ember, nehéz meg gyógyítani, kivált a' vér-hast. Mire nézve azon kell lenni, hogy azt megelőzhessük.

1) Mihelyt észre veszed, hogy a' juhnyájban a' has menés vagy a' vér-has uralkodik, a' többi még egészséges juhoknak jó táplálékot, kő-sót kell adni, és őket magos és száraz mezőkre vezetni: rövideden, a' nyavalyának okát kell ki-tudni, a' mennyire lehet, és a' juhokat ennek az oknak részeseülésétől tartóztatni. Meg-előző orvosság helyett kivált a' vér-hasnál a' kövér juhokon eret lehet nyitni, ha még nintsen-is rajtok a' nyavalya; a' sovanyoknak pedig a' mellyére szőr-zsinórt lehet tenni.

2) A' betegeknek add-bé minden reggel a' 66 szám alatt lévő orvosságot, és elede-lül tsak száraz táplálékot adgy nekik. Üröm-sót, üröm-füvet konyha-sóval, rozs-szalmát és rozs-korpát annyit ehetnek, a' mennyit tetszik; a' vér-hasnál, kivált ha sok a' ki-folyó vér, nyiss rajtok eret, és estvénként add-bé a' 61 szám alatt meg-írtt orvosságot.

3) Ha egyszer a' juhoknak gyomrát így ki-üresitetted, és a' has-menés még sem
akar

akar meg-szünni; akkor végy egy pár marokkal nagyra törtt tölgy-fa héjjat, főzd-le jó és édes szénával egyelítve vízbe, adgy belé két lóth salitromot, és add a' juhoknak ital gyanánt. Ha így bánsz vélek, sokakat meggyógyíthatsz, és ha a' nyavalyát a' fellyebb meg-irtt mód szerínt meg-elözöd, sokan meg sem betegszenek, és így juhaidat ettől a' többnyire dögleletes nyavalyától meg-szabadíthatod.

7.

A' Sárgaságról, Vízi-betegségről és a' Nadályról avvagy a' Metélszról a' juhoknál.

A' mint már egyszer mondám, — így folytató beszédgyét a' mi Patikaink — „a' juhok sok nyavalyát szoktak szenvedni: a' többi között a' sárgaságot és a' víz-kórságot-is.

Mind a' két nyavalyának a' májban vagon az ő ülése, melly, ha el-reked, előzőr sárgaságot, azután pedig víz-kórságot-is okoz.

Mihelyt tehát észre veszed, hogy a' szemnek fejrje meg-sárgúl, a' juhok el-bádgynak és az evésre való kedvök el-vesz; bizonyos jele, hogy a' májban rendetlenségek történnek.

Találni olykor a' juhok' májában kitsiny és lapos férgetskéket, mellyek piótzáknak neveztetnek; vagy finom homokot-is; melly két nyavalya külömbféle másokat, leg-többnyire pedig máj-rekedést, sárgaságot és vízi betegséget szokott okozni.

Ha

Ha a' juhokon a' sárgaságnak jeleit látod, akkor

1) Adgy legottan ezeknek az állatoknak sót, felső hegyeit az üröm-fünek, vagy üröm-fü.sót-is, (Wermuthskrautfaltz) mellyet minden patikában találni. Tápláld e' mellett jó szénával és száraz szalmával: azután pedig add nékik a' 66 szám alatt meg-írtt orvosságot. Ez meg-lévén

2) A' 67 szám alatt lévőt: és ha talán a' juhok nyughatatlanok, lábaikkal toppantgának, némellykor hempelygenek-is; jele, hogy férgeik vagynak, és hogy a' mételyben szenvednek, mellyet a' Németek piótza-nyavalyának neveznek. Ezeket a' férgeket tehát meg kell ölni a' 68 szám alatt meg-írtt orvossággal. Ezt tsak kétszer kell bé-adni, és a' nyavalya töstént meg-szünik. Az első és második bé adás között mindazáltal négy napnak kell el-folyni.

Ha a' nyavalya nagyon el-hatalmasodott, és már valóságos víz-kórsággá változott volna, akkor azután ezeket az állatokat az el-ögléstől ritkán lehet meg-fzabadítani,

8.

A' Bör-nyavalyákról a' juhokon, a' Rühröl és a' Tetükről.

Friss emlékezetben vagyok minden bizonyal/Kigyelmeteknél, kedves Szomszéd Uraim!
„ — monda egy kevés hallgatás után Patikai — „ hogy a' minapában az Asszonyfalvai

vai Juhásznak egész nyája ki-döglött, és hogy azok, a' mellyeket a' döglelet meg-kémélt, gyapjú és hús nélkül fél betegen és fél-egészesen idetova tántorganak. És mi volt valyon az ő szerentsétlenségének az oka? Nem az ég, nem a' boszorkányok, sem más egyéb babonás állapotok ölték-meg ezeket az állatokat; nem a' levegő, sem mindenkor a' táplálék; hanem többnyire az emberek' gondatlansága, a' juhoknak a' rossz tartása és nevelése, a' mi tudatlanságunk és a' mi röstségünk.

Ha mi a' juhokat soha sem, vagy ritkán tisztogattyuk, ha az istállóból, a' hol zárva vagynak, a' ganéjt ki nem hordgyuk, és pókhállókkal 's férgekkel teli hagyjuk, ha a' rekkentt istállókból a' meg-romlott és poshadtt levegőt naponként ki nem eresztjük, hogy e' helyett azokba frissebb mehessen; ha a' szénát és szalmát poros vagy nedves helyeken tartjuk, mellyekben el-fajúl, és még-is a' juhok' elejébe vettyük: akkor ezeknek az állatoknak a' vére meg-élesedik, meg-romlik; a' külső bőr azután a' juhoknak, valamint a' gyapjú között fekvő tisztátalanság, vizketést okoz; dörgölődznek végtére, és a' bőr-nyavalyákba esnek, a' fakadéokban, a' rühben, a' tetyükben szenvednek.

A' rüh tehát és minden bőr-fakadék a' külső tisztátalanságtól és az éles vértől származik. Mire nézve kiki által-láthattya, hogy ezeket a' nyavalyákat mind meg lehet előzni, ha az ember a' juhokat tisztán tartja; az istállót ki-söpri, ki-szellőzteti, és a' táplálékot el-romlani és el-fajulni nem hagyja.

Ha

Ha pedig már a' juhok egyszer rühösek volnának, így kell azokat ettől a' rosztól meg-szabadítani.

1) Akár az egész testére el terjedett, akár pedig csak egynéhány tagjain, fején, vagy lábainak belső részén légyen a' rüh: nyírd-le azonnal az egész gyapját, és minde- nek előtt mosd-meg szappannal kivált azokat a' helyeket, a' hová a' rüh le-üledett. Ele- delül adgy nekik zöldséget, egy kevés tor- mát, fejér vagy sárga répát, és édes káposz- ta levelet. Ezen eledel, táplálék egyszer'smind és orvosság, mivel a' vért meg-tisztítja, meg- frissíti, meg-jobbítja; ugyan ezen okra néz- ve egyszer vagy kétszer a' 66 szám alatt meg- írt orvosságot is bé kell nékiek adni.

2) Az így meg-tisztultt juhoknak add- bé kétszerre a' 8 szám alatt lévő orvosságot, az egyik felét ma, a' másikat holnap. Kor- pa-italt-is adgy nekik, egy kevés konyha-só- val egyelítve: és ha erre a' fakadék még sem szünne-meg, akkor a' rühet avvagy az afféle fa- kadékot, kivált a' feje körül, mosd meg egy- szer vagy kétszer a' 33 szám alatt meg-írt orvossággal.

A' tetyük hasonlóképpen a' tisztátalan- ságból támadnak. Tetyü forma kitsiny álla- totskák a' gyapjú közé veszik magokat, ezt meg-rontják és idővel azután rühöt vagy más egyéb fakadékot okoznak.

Mivel az ilyen állatotskák minden égett-sza- gú olajoktól vagy zsírtól meg-döglenek: tehát valamint azoknak meg-ölésére úgy a' gyapjúnak fenn-tartására-is semmiféle orvosság nem jobb
sem

sem ártatlanabb, mintsem ha egynéhány tojást meg-süttetsz, sárgájokat ki veszed, írósvajjal fel-kevered, parázs-tüzön meg-melegíted, és a' juhokat ezzel bé-kened : erre a' tetyük mind el-döglenek. Légy azután szorgalmatos abban, hogy a' juhokat vízzel és szappannal meg-tisztogasd, és így jövendőben a' tetyütől nem kell félned.

Meg-történik ollykor az-is, hogy ebben vagy más egyéb nyavalyában a' juhoknak kérődzése vagy meg-gyengül vagy egészen meg-szünik. Ennek az oka többnyire a' juhok' szájában található tisztátalanság; nyelvéket tehát és innyeiket sóval és etzettel meg kell mosni és tisztogatni; és ha erre a' kérődzés vissza nem érkezne, akkor ez a' nyavalya a' gyomornak tisztátalanságából származik. Ennekokáért add-bé a' juhoknak egynéhányszor a' 66 szám alatt meg-írtt orvosságot, és a' kérődzés meg-jön, ha tsak más egyéb nyavalyából nem ered.

„ Így már tehát meg-esmértettem volna Kigyelmetekkel a' juhoknak leg-fontosabb betegségeit és azoknak gyógyítását-is „ — monda Patikai. „ Kívánom, kedves Szomszéd Uraim! hogy oktatásimnak jó hasznát vehessék. Úgy tetszik azonban nékem, hogy által nem láttyák még elegendőképpen Kigyelmetek azokat a' hasznokat, mellyek a' jó és helyes juh nevelésből nekünk és az Országunk származni szoktak. Mára elég légyen: másszor erről majd többet szóllandok. „ — A' Gazdák erre Patikai Lukátstól nagy köszönetek között el-bútsúztak.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Patikai Lukáts' tapasztalásai a' Sertések' nyavalyáiról, 's azoknak leg-foganatosabb orvoslásáról.

Ma az egyik Gazdának, a' ki, mint Hallgató, Patikához jár vala, az ő leg jobbik 's leg-kövérebb sertése hirtelen meg-döglött. És úgy látzott, hogy a' Faluban a' többi sertések is betegeskedni kezdenének. 'S ime! az Affzonyok a' helyett, hogy egyébkor a' szürke Barátokhoz szaladtak, és nékiek a' Pádvai Szent Antal' oltárjára viasz-gyertyákat ajánlékoztak, vagy kendert 's több efféle vittek, hogy az ő hizott sertéseiknek tsuda-segélyt nyerjenek, most egyenesen Patikai Lukáts'hoz tolódtak. Tudgyák már most még a' Falusi emberek-is saját tapasztalássokból, hogy őket az efféle szükségektől nem a' Barátok, hanem csak az ő saját fáradságjok, szorgalmatosságjok, vigyázások és gondosságjok szabadíthatják-meg; és az okos és sokat próbált Patikai Lukáts meg-mutatta azt az ő foganatos orvoslásival világosan, hogy a' marháknak és a' házi állatoknak fenn tartása csak az embernek tudományától és szorgalmatosságától függ. Sok sertést meg-gyógyított az' nap' a' faluban a' torok-gyektől, és estve meg-tanította Gazdátársait, mit tévők légyenek jövendőben, ha talám ez a' nyavalya a' sertéseket ismét elő-venné.

A' Torok-gyékrol a' Sertéseknél.

A' *Torok-gyék* a' sertéseknél nem egyébb, hanem a' toroknak egy veszedelmes gyúladása, melly olly hirtelen fenévé válik, hogy ezek az állatok 24 óra alatt mind el-döglenek.

Ezt a' nyavalyát későn lehet meg-esmérni, és csak akkor veszi azt észre az ember, mikor már benne egynéhány sertések meg-döglöttek. Eggy igen forró hőség szokott illyenkor reájok érkezni, szemeik ki-dölednek, torkaik fel-dagadnak, rőfögéssek rekedttebb hangú, és mind-úntalan okádnának.

Az orvoslásnak-is későn kell szükségképpen érkezni, mivel a' nyavalyát az ember későn szokta észre venni. Mire nézve, mihelyt a' nyájban a' sertések dögleni kezdenek, azonnal megelőző orvosságokról kell inkább az egészségesekre nézve gondolkodni, mintsem a' betegeknek meg-gyógyításáról; azaz: többet kell szorgalmatoskodni arról, hogy az egészségesek meg ne betegedjenek, mintsem arról, hogy a' betegek helyre hozattassanak. Ha tehát már a' faluban egynéhány sertések meg-döglöttek; akkor

1) Az egészséges sertéseken vágj azonnal eret, és nyakokra tégy szőr-zsinórt. Adgy nekik azután sok savót ital gyanánt, és olyan táplálékot, melly a' vért meg-rikíttya és meg-javíttya. A' hideg levegőre ne erезд, és a' mi az ételt illeti, mértékletesen tartsd.

2) Az

2) Az ember ganéj a' sertéseknek ebben a' nyavalyában igen foganatos, mivel azzal a' repülő *alkalival*, avvagy kali-sóval, melly benne foglaltatik, a' belső rothadást meg-gátollya, és a' vért az ő folyásában fenn-tartya. Imitt amott a' tűzön ízokták által hajtani, azt reménylvén, hogy ez által a' torok-gyéket nem csak meg-előzik, hanem még meg-is gyógyíthattják. A' vérnek meg-állapodását és meg-rekedését az ilyen ijesztés vagy a' sebes ide's tova való hajtás által ezekben az állatokban meg lehet gátolni. És ezen meg-előző orvoslás által, bár melly tsekélynek tesszen-is, a' torok-gyéktől sok sertések valóban meg-őriztetnek. De még-is a' hajtást nem olly annyira ajánlom, mint azt, hogy az ember a' tűznek természet szerint való erejére figyelmetes legyen.

3) Hogy-ha pedig a' sertést a' torok-gyék már elő vette volna, akkor rajta a' 69 szám alatt meg-írt orvossággal, és a' savóval lehet még némellykor segíteni.

Azt javaslom azonban Kenteknek, Szomfzéd Uraim! hogy kivált tavaszkor, mikor a' sertéseket a' mezőre hajtyuk, naponként egy marok fa-hamut keverjenek Kentek a' moslék vagy más egyéb ededellyek közé. Így leg-ótsóbban és leg-bizonyosabban meg lehet a' sertésekben nem csak a' torok-gyéket, hanem még a' többi nyavalyákat-is előzni. Más egyébkor-is jó, minden héten egyszer, egy marok fa-hamut a' moslékra hinteni.

A' Far-fenéről.

A' *Far-fene* a' sertéseknél nem ritka nyavalya; imitt amott ez még többet uralkodik rajtok, mint még a' torok-gyék-is.

Arról lehet ezt a' nyavalyát meg-esmérni, hogy a' sertésnek fara, avvagy hátulsó része, úgy tetszik, mintha le volna törve, és hogy maga utánn hátulsó lábait fáradságotan hurtzollya. Sokszor szintég el-ájúl, és minden érzékenységeitől meg-fosztatik, a' mi azonban nem olly közönséges jelenség. Szájában egyszer'smind és nyelvén hólyagotskák és más egyéb tisztátalanságok-is talátnak. A' sertéje némellykor magától ki-esik, és ez bizonyos jele az el-döglésnek; ha pedig az ember ezen nyavalyában a' sertét erővel kivonnyá, azt veszi minden serte-szálonn észre, hogy a' gyökere véres. Gyógyítása ennek a' nyavalyának ezekből áll:

1) Tisztítsd-meg a' sertésnek száját szorgalmatosan hamuval vagy lúggal, vagy sós vízzel-is, és az egélz táplálék tsak savóból állyon, egy kevés liszttel vagy korpával egyelítve.

2) Add néki minden nap' a' 70 szám alatt meg-írtt orvosságot, míg meg nem gyógyúl: azután pedig tartsd jól, hizlald meg és vágd-le.

A' Szeplőről avvagy Borsúró.

Mikor a' sertés' nyakának eggyik oldalán daganat támad, melly kitsiny tsomótskák-ból

ból áll, akkor azt szoktuk mondani: hogy a' sertésnek *szeplője*, vagy hogy *borsója* van. Sokszor ezt a' nyavalyát kívülről meg nem lehet esmérni; de ha a' sertés le vágattatik, akkor a' szalonnájában a' szeplőket nyilván látni; és mivel az ilyen beteg sertésnek húsa és szalonnája egészségtelen, el kell azt vetni.

Némellyek ugyan azt tartják, hogy ezek a' szeplők nem egyebek, hanem csak hólyag-férgetskék, és hogy a' húst minden ártalom nélkül meg lehet enni. De légyen bár úgy, hogy a' szeplők hólyag-férgetskéknél, avvagy világosabban szólván, frantzia betegségnél nem egyebek; az még-is tsak ugyan bizonyos, hogy az ilyen sertésnek a' húsa azt mutattya, hogy ezen állatt romló félben és egészségtelen volt; mire nézve soha sem tanátsos, hogy az ember a' húsát meg egye.

Meg-lehet azonban ezt a' nyavalyát gyógyítani, ha jókor észre veszed, és a' sertésnek jó tartást adsz.

1) Ha a' daganat látszik, a' mi ollykor meg szokott történni: mosd meg azt meleg lúggal, és a' sertést meleg ólba ne zárd.

2) Add-bé néki három vagy négy nap' egymás után a' 71 szám alatt meg-írtt orvosságot. Az ér-vágás, mellyet ennél a' nyavalyánál némellyek tanátslani szoktak, szükségtelen. Azonkívül éhséggel-is meg kell a' sertést illyenkor egy kevésé fogasztani.

A Hurutról, Epe-sárról és a' száraz Kórságról.

Mikor a' sertések nagyon meg-hajtatnak és szomjúságot szenvednek, akkor hurutot kapnak. Ha ezt az ember észre nem veszi, vagy ha véle nem sokat gondol, és a' savó által, mellyre töstént meg-szünik, le nem tsil-lapítja, akkor a' sertések meg-fogynak, 's ki-száradnak; és ez a' nyavalya *epe-sárnak*, vagy *száraz kórságnak* nevezetik.

Mihelyt tehát a' hurutot a' sertésekben észre veszed, segítss rájok, a' mint már mondám, savóval. Ha pedig a' nyavalya már el-hatalmasodott, ha már a' sertések meg-fogytak és napról napra jobban ki-száradnának; akkor, míg a' nyavalya tart, a' savón kívül, mellyet folytatni kell, add nekik minden nap' a' 72 szám alatt meg-írtt orvosságot-is.

Igy a' nyavalya meg-erőtlenedik, el-enyészik, és a' sertések ismét húsrá kapnak, sőt meg-is híznak.

„Ebből állanak a' nyavalyák,, — monda Patikai — „mellyek a' sertéseket leginkább nyomorgatni szokták. Most ha még majd azt-is meg-tanúllják Kigyelmetek, mit tévők légyenek a' marha dögnök alkalmatosságával, fogadom, hogy sok gondot le téznek Kentek vállaiokról, és sok szerentsétlen eseteket sőt még a' szegénységet-is meg-előzhetik.,, A' Gazdák szép köszöneteket mondottak neki, és szolgálattyyokat igen örömet és jó szívvel ajánlották; akár mikor és miként volna szüksége az ő segedelmökre, vagy tanátssok-

ra, éjjel nappal jöjjön hozzájok, 's érette mindenre készen leendenek. Beszélgettek azután egy kevesé még az iránt-is, mennyi héjával volnának még a' Gazda emberek arra, hogy szerentsésen, hogy szükség nélkül, és hogy boldogságban-is tölthessék napjaikat. Minekutánna pedig bé-estvéledett, egymástól bútsút vettek, 's barátságosan el-váltak.

HATODIK FEJEZET.

Patikai Lukátsnak jó tanátssa minden Marha-dögnél: és miként lehessen e' szomorú tsapások alatt a' házi állatokat a' dügtől meg-ójjni?

A^o leg-fontosabb, a' miről még szóllanom kell, a' *Marha-dög* és a' *Ragadó-nyavalyák*, úgymint valóságos és közönséges tsapások,, —monda vala egyszer Patikai, midön körülötte a' Gazdák számosan öfzve-gyültek volna.

Mikor a' mi Tartományunkban egy vagy több helyen eggy és ugyan-azon nyavalyában több állatok szenvednek; ha valamellyik nyavalya vagy a' házi állatokat, a' teheneket, a' juhokat, a' lovakat és a' sertéseket, vagy pedig ezeknek az állatoknak tsak az eggyik nemét elő-vefzi, úgy hogy abban sokan közülök el-döglenek, és majd nem valamenyien mind meg-betegszenek; akkor azt szoktuk

tuk mondani, hogy a' mi Tartományunkban a' *marha-dög* uralkodik, a' *marha-pestis* dühösködik. Nem kell azt hinni, hogy ez a' dög mindenkor egyféle; sok nemű ragadó-nyavalyák vagynak, és minden ragadó-nyavalyának van valami tulajdona, a' mi a' másikon fel nem tálatatik. Némellyek ezek közül tsak egyedül a' lovakat vesztegetik, némellyek tsak a' juhokat, és meg-meg egyebek tsak a' szarvas marhát vagy a' sertéseket. Némellyek tsak az erős és a' jól meghizlalt állatokat veszik-elő, a' gyengéket pedig és a' soványokat meg-kémélik; valamint ellenben olyanok-is vagynak, mellyek a' gyengéket meg-ölik, az erőseknek pedig nem ártanak. Sőt némellyek jobban dühösködnek a' veres teheneken, mint a' barnákon; valamint egyebek ismét ezeken inkább, mint amazokon.

Még a' testnek tagjaira nézve-is, mellyeken magokat a' ragadó nyavalyák ki mutatni szoktak, felette nagyon szoktak egymástól különbözni. Némellyek a' marhának a' fejét, száját, torkát; némellyek pedig a' lábait és az ökröknek 's teheneknek a' körmeit ragadgya-meg. Ebből, kedves Gazd' Uraimék! által lehet látni, hogy azoknak az okoknak-is különbféleknek kell lenni, mellyekből ezek a' ragadó nyavalyák és marhadögek származnak; és hogy mind ezeket a' különbféle nyavalyákat nem lehet eggyetlen eggy orvossággal meg-gyógyítani, a' mint eddig az emberek hitték.

Egynéhány ezen marha-dögek közül *ragadós*: az az, egy beteg marháról a nyavalya az egész nyájra el-ragadhat, és ezek a dögleletes méreggel eggy egész Országot-is meg-vefztegethetnek. Az ilyen ragadós nyavalyák közé számláltatnak kiváltképpen: a vér-has, a bél és a gyomor nyavalya, a tüzes kelés a marha torkán vagy nyelvén, a teytyü - és a kofz-nyavalya. Azt mindazáltal észre kell venni, hogy az efféle nyavalyák olykor csak eggyes állatokat véfsznek elő, a nélkül, hogy a többiekre ragadgyanak; hihető, hogy ilyenkor a nyavalyának oka nem olly veszedelmes, és hogy a többi állatokat meg-ózza tölle az idő, a levegő, a jó tartás és a jó táplálék.

Azok a nyavalyák, mellyek e marha-dögnél a marha szájában kezdődnek, *száj-fájásnak*, nyelv-nyavalyának, és ha a marha torkában a nyelvnek tövénn kelések támadnak, *nyelv* vagy *torok-dögnék* szoktak neveztetni.

Ha a marha-dög az állatok mellyének belső részeit ragadgya meg, akkor a *tüdő-dög*, a *tüdő-gyütadás* és a *tüdő-fene* szokott támadni: a marhának szíve-is el hervad némellykor, meg-soványodik és el-vefzti azt az erejét, mellyel önnön magának öfzve-vonogatása által a vért a testnek minden részeire ki-terjedni kényszeríti.

Mikor a marha-dög a hasnak belső részeire rohan, akkor a gyomort, a béleket, a májat és a lépet szokta vítatni. Ebből támadnak azután a *löp-dög*, a *löp-fene*, a *gyomor-dög*

dög avvagy a' ragadó has-menés, a' romlott epe és máj, a' vér-has, a' bél-dög; sőt ugyan innen még a' dob-nyavalya-is támadhat, mikor a' levegő a' bélekbe bé-zárva lévén, ki felé való útat sehol sem talál. A' láb-nyavalya vagy a' láb-fájás az, mikor a' marha-dög a' marhának körmeire rohan.

„Illy számosak a' dögök és a' nyavalyák, mellyek minket a' mi marháinktól, a' mi javainktól, és egész házi boldogságunktól meg-foszthatnak! „— monda Patikai —, és alig fogják Kigyelmetek hinni, ha azt mondom, hogy ezek a' nyavalyák inkább az emberek' tudatlanságából származnak, mintsem az időtől, a' levegő égtől és a' nyavalyáknak ragadósságától. Mindenek előtt tehát azonn kell lennünk, hogy azokat az okokat ki-tudhassuk, mellyekből a' marha dögök támadhatnak. Mert ha egyszer az okokat tudjuk, meg-tanúllyuk azokat távoztatni-is; és így minden bizonnyal több marhát ójhatunk-meg a' dögtől, mint a' széles e' Világnak valamennyi orvosságival.

1.

A' Marha-dögöknek okairól.

A' Marha-dögeket az emberek, a' mint már mondám, nagyobb részént önnön magoknak köszönhetik. Most én el-mondom majd a' leg-fontosabb hibákat, mellyeket mi az állatokra nézve el-követni szoktunk. Okai a' marha dögnek mindenek előtt az istállók. Ezeket Kigyelmetek igen nagy szorgalmatlansággal és még így-is csak ritkán tisztíttyák; a' por
raká-

rakásonként fekszik a' padolaton, teli a' fa-
 lak a' pók-hálókkal, a' ganéj tsoportonként
 fekszik minden szegletben, és még az a' hely-
 is, a' hol a' marhák állanak, ki-gőzölgenek,
 és minden idegen gőzöket magokba vésznek,
 még ez a' hely-is, mondám, eggy egész láb-
 nyira van meg-tömve a' rothadtt ganéjjal, úgy,
 hogy az ilyen állapotok miatt a' levegő, melly
 a' Kentek' istállójiban, mivel alatsonyak és
 mivel az ablakok igen pitzinyek, soha meg
 nem frissítettik, soha meg nem tisztul; szük-
 ségképpen el-is romlik, meg-rothad, az álla-
 tokat egésségtelenné teszi, és a' marha-dög-
 re már előre el-készíti. A' mi Eleink, a' kik
 házainkat építették, többnyire a' leg-alatso-
 nyabb helyeket választották istállóknak, azt
 gondolván magokban, hogy csak ezen ala-
 tsony, nedves és egésségtelen hely-is elég-jó
 a' marhának. Mí ezt az esztelenséget még
 azzal szoktuk meg-töldani, hogy a' szemetet
 környöskörül az istállók mellé vettyük, az ál-
 latoknak hüggyát parányi tsatornák által
 le nem eresztjük, az istállókat ki nem töltyük,
 fel nem emeljük, és az ember-ganéjt-is kör-
 nyöskörül melléje rakjuk; a' tollas állatokat
 ki's bé-eresztjük, a' sertéseket azokban ide-
 tova turkálni hagyjuk, hogy a' többi eszte-
 lenségeket és gondatlanságokat el-hallgassam,
 mellyek a' marha-dögnek okai lehetnek.

Az istállók után az többnyire a' marha-
 dögnek az oka, hogy a' marhákkal hely-
 telenül és nem úgy bánunk, a' mint tzelunk-
 hoz illene. Felette gondolatlanul tisztogat-
 tyuk kivált a' szarvas marhát, a' juhokat és
 a' ser-

a' sertéseket; igen ritkán tisztíttjuk meg a' marhának körmeit és lábait; meg nem kefélyük őket, és izemeiket vagy szájakat ritkán mossuk-ki; sokszor a' leg-szükségesebb állapotokat meg nem adgyuk nekik; sem söt sem friss és tiszta vizet nem adunk elejekbe, 's többnyire félig meg-rothadt és izzapos szénával vagy szalmával táplállyuk. Mind ezek meg-rontják a' marhának egészségét, meg-fogyasztyák a' testet, és külömbféle nyavalyákra, sőt még a' dögre-is, hajlandóvá tézlik.

A' legeltető mezők is sok nyavalyákra és marha dögekre adnak alkalmatosságot. A' leg-több Faluknak legeltetői úgy meg-vagnak romolva, hogy egész dőlő-földeken egy egészséges fű szálát alig találhatni. Tövises és bojtortjánok, vakondak-halmak és kövek boríttják el a' földet, a' hol a' mi házi állatainknak legelni kellene. Talán mióltától fogva a' Világ áll, mindenkor csak annak hagyták a' Lakosak ezeket a' mezőket, a' minek azokat az eset tsinálta vala: mire nézve a' leg-jobb legeltetőket a' nyomorított moh, egynéhány poros füvek, és a' férgek szokták el-borítani. A' marha némellykor éhségből kénteleníttetik arra, hogy ezekből a' tisztátalan növényekből egyen. És ha e' mellett még a' mezők mély és motsáros helyeken-is fekszenek, nem lehet egyébképp', hanem hogy a' marhák között számtalan nyavalyák és dögek támadgyanak.

Igy még az idő is oka lehet a' marhadögeknek, mellyekben a' marhák a' mezőre hajtatnak. Az öfznek végén nem tanátsos, az állato

állatokat korán reggel a' mezőre vezetni: mert a' fű helyett dért és ködöt nyelnek. Éppen illy rossz következtései vagynak tavaszkor is a' korán reggel való ki hajtásnak, kivált, ha azokat éh-gyomorral vagy a' nélkül hajtjuk ki, hogy előre jól lakjanak. Illyenkor öök a' hó alatt fekvő meg-rothadt fűvet szokták fel-falni, és így az ő testeikbe külömbféle nyavalyákra való szereket vésznek-bé. A' mottsárookban lévő víz is, melly békákkal és férgekkel van meg-töltve, szinte olly ártalmas a' marháknak, mint a' hó víz.

Okai a' marha-dögnek azok az orvosságok és ér-vágások-is lehetnek, mellyekkel Kentek ollykor a' marhákat minden ok nélkül kínozni szokták. Ezek által meg-romlik benne a' gyomor, a' meg-emésztesre való erő meg-gyengül, a' test rendetlenségbe hozattatik, nyavalyák támadnak, vagy leg-alább az illyen patikabéli petsmegelésekkel még veszedelmesebbekké tétetnek.

A' tisztátalan levegő, az egészségtelen idő, a' legyek és férgek-is lehetnek a' marha-dögnek okai, a' mint minket a' tapasztalás bizonyosakká téfzen, hogy ezek által még a' szarvasok és a' farkasok-is el hüllottak. A' bofszorkányoknak és több efféle természet kívül való állapotoknak a' marha-döggekkel semmi közök nintsen. A' ragadósság-is ritka; és talán mindenkor egy másféle oknak, példának okáért a' romlott vérnek kell előre meg-lenni, minekelőtte a' nyavalyáknak ragadósága lehetséges legyen. Az egészségtelen istállóok tehát, az embernek gondatlansága, a'
romlott

romlott legeltetők, a' későn vagy korán való ki-hajtás, a' rossz táplálék, a' tisztátalan víz, a' patika-béli pezsmegelek, a' rossz idő és a' ragadósság, mellyekből a' marhadögek támadhatnak. Látták tehát Kigyelmeitek, — monda végtére Patikai — „ hogy mi magunk talán hamarább támasztunk tíz marhadöget, mint a' Természet egyet. „ De mennyünk már most tovább!

2.

Miképp' kellyen a' marhával a' dög alatt bánni?

Ha valamellyik vidékben a' marhadög uralkodni kezd, nem kell azt hinni, hogy a' marhának csak akkor szükséges jobb tartást adni, mikor már valóban a' szalmán betegen vagy fél-döglötten fekszik; mert ilyenkor már a' jó-tartás mindenképp' haszontalan. A' marhák azonkívül a' marhadögnél korán sem mindaddig egészségesek, míg rajtok az emberek a' nyavalyát észre veszik; ez lassan és orozva hat be a' marha' testébe, és csak akkor mutattya-meg jelenlétét külső jelek által, mikor már a' marhának húsa, vére és egész teste meg-változva, 's meg-romolva van.

El-takarítása és el-távoztatása mind azoknak, mellyeket imént elő-fzamláltam, a' jó gondviselés és a' jó táplálék, a' szellős istállók és a' tisztaság, az egészségeseknek a' betegektől való el-különözése, az istállóban lévő levegőnek tisztogatása, a' liszt ital salitrommal, a' kő-só, és a' ször-zsinór, mellyet 14 napig sőt még három hétig-is a' marha' bő-

ha' bőrében kell hagyni; — ezek a' meg-előző orvosságok, mellyekből az egészséges állatoknál azonnal élni kell, mihelyt észre-veffzük, hogy a' marha-dög a' mí Falunkban vagy a' szomszéd-ságban magát jelengetni kezdi. És ezek az orvosságok a' dögtől, kivált ha a' forró dögek közül való, ha' nem mind, leg-alább a' marhának leg-nagyobb részét meg-fogják oltalmazni.

Mihelyt az ember valamellyik betegségnek jeleit egy vagy több darab-marhában észre vefzi; akár ragadós légyen a' nyavalya, akár nem, azt mindazáltal az előre-látó gondoskodás mindenkor meg-kívánnya, hogy a' betegeket az egészségesektől el-különözzük, 's egymástól úgy meg-örizzük, hogy köztök semmi közlödés ne légyen. Az edényt, mellyből a' beteg marha evett, a' helyet, a' hol állott, felette-szorgalmatosan meg kell tisztítani, az istállókat ki-füstölni, ki-szellöztetni, és még ezek után-is egynéhány napokat kell meg-várni, minekelötte oda, a' hol a' beteg marhák állottak, egészségesek szállíttassanak. — Ha már a' beteg marha azon a' helyen van egyszer, a' hová azt az ember gyógyításnak okáért el-különözte, azonnal ször-zsineget kell reá tenni. A' hosszú tapasztalás által az is jónak találtatott, hogy egy széles vasal alól a' hasán két vagy három fót égettessék.

Az evésre való kedvét a' marha elején-ten többnyire el-vefzi; de keveset is vagy éppen semmit sem kell neki kivált a' száraz táplálékból adni. Kenyér szeleteket sóval vagy puska-porral meg-hintve, savanyú almát és répát, salátát, édes kápuftát és más egyéb zöldségeket adhatfz nekik; ha önként el-ve-

veszik, akkor nekik ezen eledel táplálék egy-
fzer'smind és orvosság-is; ha pedig erővel
beléjek tolod, akkor nekik ártalmas. A'
nyelv az ilyen nyavalyákban mindenkor tisz-
tátalan, mire nézve a' marhának ínnyét min-
den nap' sóval és etzettel kell meg-tisztogat-
ni. Ha a' marha, a' nélkül, hogy valamit
vagy sokat evett volna, hat vagy hét napot
ki-tartott, akkor főzhet sz nekik elég sűrűn
lisztet vízzel, 's naponként egy vagy más-fél
fontig valót (egy messzellyt) beléjek önthet sz.

A' marhának táplálékjára nézve nagyon
az esztendő' részeihez kell magát az ember-
nek alkalmaztatni. Nyáron az állatok a' friss
zöldséget szeretik; télen és a' nedves idők-
ben a' száraz és aszott táplálékot, a' korpát
's több effélét. Őszkor az ő belső őszton-
nyók, avvagy természet szerint való indulat-
tyok szerint kerti gyümöltsöket vagy gyenge
és keserű füveket keresnek; tavaszkor pedig
a' zöld és a' száraz eledel között fel-ősztvá
marad az ő ízleléssek. Mivel tehát a' ter-
mészetből tudgyuk, hogy a' Teremtő az ál-
latok' életének fenn tartására mindenik nem-
nek egy bizonyos belső ősztonnt adott, melly-
re nézve ők akár egészségesek akár betegek
légyenek, azt magoknak ki-választani tudgyák,
a' mi nekik hasznos és állapottyokhoz képest
foganatos: szükséges valóban, hogy a' mar-
hák' kívánságának ebben az ő állapottyok-
ban ellent ne álljunk, vagy tselekedgyünk.

Mikor az evésre való kedv majd nem
minden marha-dögnél mindgyárt elejénten meg-
fogy; ugyan akkor az italtra való kedv ellen-
ben

ben annál hathatósabb. Illyenkor a' marhát nem kell szomjan hagyni, hanem szorgalmasan meg-itatni. Végy jó száraz szénát, főzd meg elegendő vízben, olvassz-fel benne salitromot, vagy főzz véle kenyér-héjat-is, és adgy a' marhának ebből az italból, a' mennyi nékie tetfzik.

Minden forró nyavalyában azonn kell lenni, hogy a' marha mértékletes hivesben maradjon; ez a' leg-szükségesebb és legjobb orvosság. A' padolatot, a' hol a' marhák állanak, friss és elegendő szalmával naponként meg kell hinteni, hogy a' nyugodalom által erőre juthassanak. A' ganéjt-is mindjárt el kell tisztítani, mert ennek a' gözze rossz. Nyáron igen jó, ha az ember a' szabad mezőn deszkákból egy kulyibát tsinál, és ide a' beteg állatokat bé-állítja; de úgy, hogy a' hivesben, az árnyékban, az elegendő vízben és szalmában, és egy szóval az ollyasban fogatkozás ne légyen, a' mi az illyen állatoknak alkalmas gondviseléséhez és tartásához tartozik. Ezen kulyibák helyett, ha kitől ki nem telhetnének, a' tsürök, ereszek és a' kertek-is jók arra, hogy azokba a' beteg marhák bé-állíttassanak. Friss levegő nélkül soha nem kell nékik szükölködni. Derült hives napokon dél tájban a' beteg marhákat mind a' szabad levegőbe kell hajtani, és jó időben az istálló' ablakjait mindég nyitva kell tartani.

Leg többen vagynak ollyanok, a' kik a' marha dögnél az ablakokat és az ajtókat szorgalmasan el-zárják, hogy a' dögleletes
méreg

méreg az istállóba ne hasson 's marháikra ne ragadgyon: de éppen ez által romlanak-meg a' marhák; mert az ő saját gőzeiktől megvesztegettetik és dögleletessé tétetik a' levegő, mellytől azután meg-betegszenek, és hirtelen el-húllanak. A' Tselédek az ilyen akalmatossággal szorgalmatosak és hívek légyenek. Únalom nélkül jó gondgyát visel-lyék az állatoknak ma úgy, mint holnap. Mossák meg nékik minden nap' az ő szájokat és orrokat, tisztogassák-meg nyelvöket és szemeiket, vonogassák ide 's tova a' ször-zsinórt a' sebben minden nap', és a' gennyet-séget, melly attól támad, mossák el; a' fótokat is, mellyeket az ember a' marhán a' tüzes vassal tsinál, tisztogassák-meg minden nap' sós és friss vízzel, és idegen istállóba soha ne mennyenek.

Jól meg-fontollyák Kigyelmetek, a' mit a' gond viselésről a' marha-dögnél imént mon-dottam, 's azonn légyenek, hogy minden bé-telleyesítsék. A' leg-jobb orvosságok nem olly foganatosak, mint a' jó gondviselés; és ha Kentek a' marhával úgy bánnak, ha azo-kat úgy tartják, ha úgy viselik gondgyokat, a' mint eddig meg-írtam és még részént meg-írni fogom, bizonyos vagyok benne, hogy a' leg-veszedelmesebb marha-dögekben a' Ki-gyelmetek' marháji minden baj és sérelem nél-kül maradandanak.

A' leg-veszedelmesebb és leg-szokottabb marhadögeknek jeleiről.

A' Has-menés, Gyomor-dög, vagy Vérhas mind ragadósak. Ennek jelensége az, ha a' marhában a' hőség és a' hideg egymást hirtelen fel-váltogattyák; ha a' marhának ételre való kedve el esik, és ha ereje megfogy. A' kérődzés többnyire meg-szünik, szeméi homályosak és bádgyattak, nyelve tisztátalan, innye-bőre halavány, és az órra' likaiban nyálkás nyirok gyülekezik. Míg ez a' változás történik, a' marhára azonban hásfájás érkezik, és erre egy igen-hathatós hasmenés, melly has-rágással és has-szággátással jár. A' ganéj többnyire ritka, vizenyős, vagy nyálkás nyirkot hord magával; utóbbra egy zöldellő sárga vízzé változik, és ölykor még véres-is; e' mellett pedig bűdös, mint a' rossz nemű tályogokból ki-folyó gennyettség. Ha mind ezek a' jelenségek egymás után hirtelen következnek, akkor az eldöglés el-kerülhetetlen; ha pedig a' marha tizen-két napot ki-tart, ezekkel a' leg-nagyobb veszedelem el-múlik. Ez a' nyavalya, kivált a' szarvas marhának tulajdona; és ülése a' gyomorban vagy on, mellytől gyomor-dögnek neveztetik. Az oszlató száradásának-is nevezik sokan, mivel a' döglött marhának harmadik gyomrában, mellyet oszlatónak nevezünk, mikor meg-nyitattik, a' meg-nem-emésztett eledelből száraz gomolyagokat találni, mellyek sokaknak itélete szerint erre a' nyavalya

valyára a' tulajdonképpen való okot és alkalmatosságot adgyák. — A' lovak és a' juhok-is szenvednek a' vér-hasban: de a' lovaknál nem ragadós, és a' juhoknál ritkán támad belőlle marha-dög. Ez a' nyavalya tehát kiváltképpen az ökröket és a' teheneket illeti.

A' *tüdő-dög* olyan nyavalya, melly *tüdő-gyúladással* kezdődik, és a' lovakat, ökröket és teheneket mind egyaránt az ezten-dőnek minden részeiben elő-veszi. A' *tüdő-dög* magában nem ragadós, de még-is, kivált a' hadakozás' idejében a' katonák' lovai között, nagyon el szokott hatalmasodni, és még a' leg-jobb 's leg-erősebb lovakat-is el-ragadgya; mivel mindegyikében egy és ugyan-azon okokból, példának okáért az eröss fárasztásokból, a' rossz istállókból, az egészségtelen vidékekből származik. Sokszor meg-történik azonban még-is, hogy a' *tüdő-dög* ragadós, ha tudniillik a' gyomor-döggel jár, mellyet imént meg-írtunk. A' *tüdő-dögnél* a' marhának szemei forrók és tüzesek, oldalainak járása hathatós, és a' hideglelés, melly rajtok vagyon, felettebb hatalmas: hurutolnak vagy a' nyavalya előtt, vagy mikor már őket a' nyavalya elő-fogta. Nehéz lélekzetet-is lehet rajtok észre venni. Ha a' döglött marha meg-nyittatik, a' *tüdőt* vérrel tellyesnek, felette barnának, ólom-szí-nűnek vagy éppen feketének talállyuk. Sokszor a' *tüdő* kemény-is, homokos és tömött: némellykor a' borda-hártyához ragadva, 's e' mellett meg-rothadva, és egy bűdös genyettséggel mintegy el-borítva van. Vala-mennyi

mennyi egyéb belső részei a' marhának sokszór mind frissek és egészségesek: tsak a' tüdő nagyon illy nyomorútt állapotban, melly miatt számosan el-hullanak. Ezekből a' megírtt jelekből könnyen meg lehet a' tüdő-döget esmérni.

A' *Lép-dög* avvagy az úgy nevezett *lépfene* egy olyan nyavalya, melly kivált a' szarvas marhát szokta meg-ragadni, 's melly azokat hirtelenebb dühösséggel meg-öli, mint akármelly egyéb nyavalya. Alig veszi azt az ember a' marhán észre, már is egynéhány órák múlva az istállóban vagy a' mezőn döglötten találja. Néemellykor három vagy négy napig a' marhát meg-kéméli ugyan — de végtére, későn vagy korán, tsak ugyan még is meg-öli. Okai ennek a' nyavalyának többnyire azok a' legeltető mezők, mellyekre a' víz ki-áradott vala, vagy az a' rothadt fű is, melly a' télen által a' hó alatt feküdt. A' hatalmas hőségtől, a' felette nagy szárazságtól, és a' víznek fogyatkozásától is támadhat. Az okait a' *lép-dögnek* azért számlálom elő Kigyelmeteknek, — monda Patikai —, hogy ezt a' nyavalyát el-távoztatni tudgyák, mert azokonn a' marhákonn, a' mellyek már egyszer ebben a' nyavalyában szenvednek, nehezen lehet már többé segíteni. Hogy a' marhának *lép-döge* van, onnan lehet meg-esmérni, hogy szomorú, és hogy minden érzékenység nélkül egy helyen szokott meg-állapodni, a' nélkül, hogy tsak meg-fordúlyon is. Semmi leg-kissebb fájdalmat vagy erőltetést sem lehet benne észre-venni; a' lélekzet

lekzet lassú, és a' marha szenderedni tetszik. Vízét iszik, és az ételre való kedvet, valamint a' kérődzést egészen el nem veszi. Továbbá a' beteg marhának a' mellyén, vagy egyéb tagján dagánatok, vagy tályogok is támadnak, mellyekben mindazáltal nem jőnemű gennyettségek, hanem csak sárga víz foglaltatik, melly annak a' jele, hogy a' testnek minden nedvességei felette nagyon megromlottak. Leg-többnyire a' szarvas marhákon uralkodik ez a' nyavalya; de ugyan a' fellyebb említett okokból a' juhokban-is támadhat az ilyen lép-fene, valamint végtére, noha ritkábban, a' lovak között is.

A' *dob düg*; avvagy a' marhának felpöf-fedése tavaszkor támad, nyáron ritkán, őszkor még ritkábban, télen pedig soha sem. Oka ennek a' nyavalyának az, hogy a' marha idein korán éh gyomorral hajtatik a' mezőre, a' hol az ifjú kövér füből, példának okáért a' ló heréből 's a' t. igen sokat eszik. Ezek a' füvek, kivált tavaszkor, felette sok levegőt foglalnak magokban; ez tehát magát a' marha' gyomrában ki-fejti, a' hasát felette nagyon fel pöffeszi, a' bőrt és a' béleit nagyon ki-feszíti, lélekzetét nehéznek teszi; és hogy ha ennek az el zárt levegőnek azonnal nyílást nem tsinálunk, egynéhány napok alatt a' marhát mind meg öli. Ki tetszik ebből, hogy ez a' nyavalya nem ragadós; az-az: a' beteg marháról az egészségesre nem ragadhat; de az említett okból még-is az egész nyáját egyszerre elő-veheti. — Ezt a' nyavalyát könnyen meg lehet előzni; mert ha a'

marhát tavaszkor a' mezőre soha éh-gyomorral ki nem hajtyuk, ritkán fog uralkodni. Ha nyáron a' legeltető mezőt hirtelen elváltoztattjuk, az az: ha talán a' marhát egy sovány mezőről kövérebbre hirtelen általhajtyuk, akkor is szintén arra kell vigyázni, hogy a' marhát éh gyomorral soha ki ne hajtsuk.

Vagynak még más-féle marha-dögek is, mellyek az állatok *szájában*, és olyanok, mellyek a' szarvas marhának *körmeiben* dühösködnek.

Azok, mellyek a' marha' száját előveszik, külömbfélék, 's többnyire a' szájok körül való fakadékokból, rühekből, hólyagokból és koszokból allanak. Némellykor csak a' fog-hús szenved, a' fogak lógni kezdenek, és a' marha' nyelvén is sokszor kelések, nyelv-fenek, és pöffedékek támadnak — mind ezek a' *gyomor-dög*gel is egyfeszmind érkezhetnek. Szenvednek pedig azokban nem csak a' szarvas marhák, hanem még a' juhok és a' lovak is.

A' kelések és a' fakadékok ezt a' nyavalyát önnként elárúllják. Ha talán ehhez a' száj-nyavalyához a' gyomor dög van kaptsolva, akkor ragadós és dögleletes. Mikor pedig a' kelések magányosan jelennek meg, lehet reményleni, hogy a' marha ki-gyógyul, ha a' keléseknek húsa megveresedik, eleven színt vesz magára, és magok a' kelések öszve nem folynak. Az ilyen állapotban meg ne tagadgyuk a' marhától a' friss levegőt, itassuk meg sokszor sós vízzel, adgyunk

néki

néki eledelül, gyümölcstöt, répát, almát, zöldségeket, 's némellykor liszt-italt is.

A' *köröm-dög*, a' *láb-fájás*, a' *bénnaság* többnyire nyáron és az ősznek elején támad. A' száraz és heves nyáron leg inkább dühösödik, és csak a' hőséggel szünik meg. Sokszor a' *száj-döggel* van egybekapcsolva, és akkor mindég veszedelmes. Ezt a' nyavalyát abból lehet meg-esmérni, hogy a' marhának körme hőségben van és fáj; hogy azután meg tüzesedik, a' koronán lévő hús feldagad és a' marha sántít. Innen azután hideg-lelések támadnak és olyan tályogok, mellyek valamint a' köröm nyílások között úgy a' korona körül is le telepednek és gennyettséggé válnak. Sokszor a' körömnek száraz része el-válik a' bőrtől, és ha ezt a' száraz részt legóttan le nem vágod, többnyire a' marhának egész körme el-hull.

Ezek a' leg-közönségesebb marha-dögeknek jelei, mellyek a' mi házi állatainkra rohani szoktak. Szükséges ezeket Kigyelme-teknek tudni, monda Patikai, mert az ilyen országos tsapások' idejében ritkán van magunkon kívül más segítettök. Most majd valamit azoknak a' beteg marháknak gyógyításáról szóllok, mellyek a' marha-dögtől elő-vétetnek.

4.

A' Marha-dögben való Gyógyításról.

„Mind azok, kedves Szomszéd Uraim! a' miket a' házi állatoknak a' marha-dög alatt való gondviseléséről szólottam, amaz orvos-

ságokhoz tartoznak már, mellyeket a' marha-dögnél okosan javasolhatok, — monda a' sokat próbáltt Patikai Lukáts. — „Az állatoknak jó tartása és gondviselése, a' tisztaság és az egészséges eledel, a' friss levegő és a' mesterségesen támasztott kelések, szőrszinórok és a' salitrom, mind ezek, ha vélek annak idejében élünk, valamint az is, hogy a' beteg marhákat az egészségesektől elkülönözzük, mind ezek, mondám, a' marha-dögnél az egyetlen egy orvosságok, mellyek soha nem árthatnak, sokszor pedig használnak-is. — Ha a' beteg marhák a' kórödzést elvesztették, és így a' gyomorban a' meg-emésztés meg-szünt, akkor nékik az olyan orvosságok, mellyek a' vízben fel nem olvadnak, mind ártalmasak; mert azokat a' gyomor meg nem emésztheti, és így benne maradnak egészen, és a' vérbe által nem bathatnak. Nagy esztelenség a' marhákat olly állapotokkal kínozni, mellyeket felette nagy erőltetéssel kell az ő szájokba bé-önteni. Az undorodás és az erőltetés meg-öregbíti a' hőséget; a' hideglelés és a' gyomorban lévő idegen állapotok a' meg-emésztésnek erejét még jobban meg-gyengítik, és így az állatok még hamarabb meg-döglenek. —

Eggy-általlyában azonn kell lenni inkább, hogy az egészségeseket a' nyavalyától meg-óvjuk, mintsem hogy a' betegeket meg-gyógyítsuk: mert a' leg-jobb tapasztalások bizonyíttyák, hogy, mikor a' marha-dögnek az oka halálos, alig lehet a' betegeknek harmad' részét meg-szabadítani. De ugyan az a' tapasztal-

tapasztalás arra-is tanít minket, hogy a' jó gondviselés, a' szorgalmatosság és az okos megelőzés által az egészségeseket még a' ragadós marha-dögtől-is meg oltalmazhattuk. Az a' vélekedés tehát, hogy a' marha-dögek gyógyíthatatlanok, minden bizonnyal helytelen; mert ha mi a' marhákat a' dögtől meg oltalmazhattuk, sőt még akkor-is, mikor még a' nyavalya el nem hatalmasodott, meg menthettyük, mi vallyon az egyébb, hanem gyógyítás?

Mind ezen nyavalyák ellen, mellyeket itt a' marha-dögről szólván elő-fzámláltam, találni a' szarvas marhák' betegségei között, mellyek ezen név alatt a' *harmadik fejezetben* meg-írva vagynak, találni, mondám, orvos-ságokat-is, mellyekkel Kigyelmetek a' jó tartás és gondviselés mellett bátran élhetnek. Tanátslom azt-is, hogy a' marha-dögnek okait mindenkor jól ki-tanúllják, és a' menyire tehetségjekben áll, el-távoztatni iparkodgyanak.

A' leg foganatosabb orvosságok a' marha-dög alatt a' következők: a' szőr-zsinór a' marha' mellyén, a' bőrnek fel-égetése egy tallérnyi szélességű tüzes vassal vagy ismét a' mellyén vagy a' hasának alsó részén; a' friss levegő, mellyet az esztendőnek változásai szerint kell meg-mértékleni; a' liszt-ital salitrommal elegyítve, vagy pedig a' szénából le-főtt víz egy kevés sóval és mézzel öszve keverve; répa, torma, savanyú alma, ha a' marha erőltetés nélkül meg-eszi, azután

tánn pedig a' korpa, és kenyér-szeletek puskaporral meg-hintve.

Az olyan marha-dögnél, melly az állatok' szájában szokott le-telepedni, szükséges azonkívül az-is, hogy a' marha' száját sós vízzel és etzettel, vagy pedig rozmarinból főtt vízzel egy kevés salitrommal és mézzel meg-keverve, szorgalmasan meg tisztogassuk. A' köröm-dögnél az el-váltt köröm-darabot azonnal el kell vágni, a' sebet tisztán tartani, és az 56 szám alatt meg-írt borétékokkal bekötözni. Az egésségeseket a' betegekkel együtt vezesd többször a' folyó vízbe, és ezt az orvoslást mindaddig folytasd, míg a' hőség meg-szűnik.

Igy hát, kedves Szomszéd Uraim! mind elő-beszéllettem volna már, a' mit Kigyelmeteknek a' házi állatok' nyavalyáiról hasznosan mondhatok. — Talán Kigyelmetekre nézve, noha egyébaránt rövideden szólottam, hossz-as-is valék. E' rövid oktatás mellett ne gondolják Kentek, hogy a' közlött orvosságokkal mindent ismét helyre-hozhatnak, a' mit talán a' marháknak a' rossz gondviselés által okozhatnának. Ha szerentsések akarnak Kigyelmetek a' marha-tartásban lenni, csak egyedül a' szükségben éllyenek orvosságokkal; egyébaránt pedig azonn légyenek, hogy a' marha' egéssége a' jó gondviselés által épen tartassék. Ezt a' mesterséget kell Kenteknek megtanulni, és, a' mennyire lehet, tökéletességre vinni. Ez a' mi kötelességünk; a' mi sorsunknak tzéllya: ezen nyugszik a' mi boldogságunk, és minden vagyunk. A' természet,

szet, az ország, az önnön magunkhoz, felelőségeinkhez és gyermekeinkhez való kötelességek mind azt parantsollyák nekünk, hogy a' barom-tartásnak mesterségét tanuljuk és tökéletességre vigyük, valamint a' Képiró magát abban gyakorollya, hogy szemeink elejébe az etsettel egész tartományokat le tudjon rajzolni. De marháinknak még Orvossai se legyünk, ha előre azoknak természetét, és a' nyavalyáknak okait nem esmérjük; mert egyébaránt igen könnyen meg-történhetnek, hogy a' marhának az orvosságot roszkor adgyuk bé, és így még a' leg-jobb orvosság-is méreggé vályék.

El ne felejtsék Kentek az én intéseimet, és tsak akkor, ha ezek szerínt bánnak marháikkal, közlök majd Kigyelmetekkel írásban több orvoslásokat-is.,,

Így szóllott Patikai az ő Szomfzédgyaihoz, és mivel önékik ezeket a' tanításokat többször elő-beszéllette, kitsoda kételkedhetik rólla, hogy végtére ezek a' Gazdák a' marha-nyavalyákat tsak ugyan meg-tanulták nem tsak esmérni, hanem még ártatlan orvoságokkal gyógyítani-is.

Az egész Országban lévő tselédes Gazdáknak javára ki-jöttek azután ezek a' tanítások nyomtatásban is; úgy, hogy már most számtalan ember meg-tanúlhattya, miként kellen banni a' házi állatok' nyavalyáival, ha ezt a' könyvetskét többször és figyelmetesen ártal olvasgattya.

Igaz köz-mondás az; hogy a' jó és okos férjfi jó és okos feleséget nevel magának. És kitől lehetne ezt vallyon inkább reményleni, mint a' mi Patikai Lukásunktól? A' mint egyszer a' Gazdák körülötte ültek, és az Asszonyoknak házi gazdagságáról egymás között beszélgettek, közikbe lépett Patikainé Örzse Asszony, 's külömbféle állapotokról sok igazat, újjat és hasznost mondott nekik; el-beszéllette a' többi között önnön tapasztalásiból a' tyúkoknak és az egyéb házi szárnyas állatoknak nyavalyáit, és a' mi a' házi gazdaságnak ezen részéhez tartozik: rövideden, a' mit tsak egy okos Gazdasszony tudhat, és tudni kötelek, arról ő igen helyesen és értelmesen beszélgetett. — Mire nézve méltó valóban, hogy ennek az Asszonynak oktásai is nyomtatásban ki-botsáttassanak, kivált, mivel ezek szintűgy, mint az Uráé, az ő saját tapasztalásiból vagynak véve.

TOLDALÉK,

mellyben a' Marhák' betegségei ellen való leg-eggyűgyűebb és legfoganatosabb orvosságok foglaltatnak.

Jegyzés. Ezek az orvosságok többnyire olyanok, mellyeket a' tselédes Gazda oda haza maga el-készíthet. De még-is, mivel imitt amott olly fűszerek, vagy patika-szerek akadnak elő, mellyeket csak a' patikában lehet fel-találni, és a' Patikások többnyire nem olly jó magyarok, hogy azoknak neveit magyarul igazán meg-értsék; fel-tettem azoknak német neveit-is. Mert csak ugyan tartani lehet az ilyen állapotoknál, ne hogy az embernek, mikor kenyeret kér, mivel a' nyelvet, a' mellyiken kér, nem értik, skorpiót adgyanak.

I. Szám.

A' Ször-zsinór, a' mesterséges Kelevények, a' tüzes vas.

A' Ször-zsinór és a' mesterséges kelevények a' marhák' betegségeire nézve valóban a' leg-nevezetesebb orvosló eszközök közé tartoznak. Mitsoda esetekben, és mennyiféle kellyen azzal élni, kitétfzik az előbbeniekből. Itt csak a' módgyát írom meg, miképp' kellyen azokkal bálni?

A' ször-zsinór vagy sineg a' marhának mellyére, hasára, vagy oldalaira, lábaira, nyakára, vagy homlokára-is szokott tétetni. A' zsinórnak vagy sinegnek kenderből vagy ló-szörből kell lenni. Azzon a' helyen, a' hová az ember az ilyen ször-zsinórt tenni akarja, fel kell egy kevésé a' bőrt hasítani; fellyül, a' hol a' zsinór bé — és alól ismét, a' hol ki-vonattassék. A' zsinórt azután a' bőr és a' hús között által-vonva kell hagyni, vagy naponként fel 's alá húzgálni, míg a' seb meg-evesedik, avvagy közönségesebben szállván, gennyettséggé válik.

A' mesterséges kelevények egy tallérnyi szélességű tüzes vassal való égetés által szoktak meg-

tétetni. Külömbféle helyekre, de többnyire a' hasnak alsó részére süttetnek. A' vasnak nem kell felette-nagyon tüzesnek lenni, és a' testen sem kell felette sokáig tartani.

2. Szám.

A' Klisztírozás.

A' Klisztírok-is a' leg-ártatlanabb és a' leg-foganatosabb orvosságok közé tartoznak. Minden has-rekedésnél, vagy mikor a' gyomorban tisztá-talanságok vagynak, hasznosan lehet azokkal élni. A' leg-közönségesebb klisztír így készítettik:

Végy len-magot négy maroknyit, főzd-fel négy font vízben; olvassz-fel benne két-marok konyha-sót, 's tégy hozzá hat lat len-mag-olajt. Mind ezeket keverd-össze jól, és told-bé lágymelegen tsendesen egy fetskendő által a' marhának vég hurkájába.

Szoktunk némellykor szappan-klisztírral-is' élni; ez így készítettik:

Végy négy lat közönséges szappant, olvassz-el négy font meleg vízben, 's told-bé, a' mint már fellyebb mondám, lágymelegen.

3. Szám.

Az Ér-vágás.

Sok intéseket küldöttem már előre a' felől, hogy az ér-vágással vigyázva kell élni, és itt én tsupán tsak ezeket az intéseket akarom meg-újítani. Vagynak olly esetek, mellyekben a' marhákön való ér-vágás szükséges; de az ilyen esetek tsak akkor kerülnek-elő, mikor a' marha' béleiben tüzesedés támad; ezeken kívül pedig, vagy még mint meg-előző orvosság-is, az ér-vágás mindenkor ártalmas. Mind egygy ugyan, ha vért kell erefszteni, akármmellyik tagon történnyen; de tsak szükséges még-is, hogy az ember mindenkor a' leg-bátorságosabb helyet válassza; a' nyak-ér, avvagy a' rüdö-ér valamint leg-nagyobb, úgy erre leg-alkalmatosabb-is; kevés az ennek fel-vágásánál a' veszedelem, és ebből leg-hamarább-is lehet vért venni: a' marha' farkán ellenben vagy a' nyelve alatt soha sem kell eret vágatni.

4. Szám.

A' Lifzt-ital.

A' Lifzt-ital ebben a' könyvben leg-több betegségek ellen javasoltatott. Ez a' marhának eledele és orvosság-is egyszer'smind, 's imígyen készítettik:

Végy rozs-lifztet vagy más egyéb búza-lifztet hat marokkal, keverd-öszve annyi vízzel, hogy azt a' marha meg-ihassa Tégy belé két lat meg-tisztult salitromot (németül: *zwei Loth Salpeter*) vagy két maroknyi konyha-sót, 's add a' marhának ital gyanánt.

Jó szénából-is lehet főzeléket tsinálni, melly azután lifzttel, salitrommal vagy sóval hasonlóképpen fel-kevertetik és a' marhának ital gyanánt adatik.

5. Szám.

A' Gőz-fördő.

A' marhák' gyógyításánál a' gőz-fördőkkel is felette hasznosan lehet élni, kivált a' melly nyavalyákban, és mikor magának a' betegséget okozó nedvesség a' marha' órrán útat tör. Fel-is jegyeztem ebben a' könyvben minden marha-betegségnél, melly ellen lehessen azzal élni. Így szokott pedig az illyen fődő készítettetni.

Végy mályva-füvet (németül *Pappelkraut*) két maroknyit. Szent-györgy virágát (*Wollkraut*) két maroknyit Főzd-fel elegendő vízben; tégy azután hozzá fél font etzetet. Tedd ezt mind öszve egy vastag len-zatskóba, 's akafzd a' lónak nyakába úgy, hogy az órra a' zatskóba jöjjön.

6. Szám.

Végy difznó-zsirt fél fontot — Mézet fél fontot — Terpetin-olajt harmintz tsöppet. — Keverd öszve jól, 's ély velle, mint keuettel.

7. Szám.

Végy jól öszve-törtt piskoltz-máját két latot (*zwei Loth Spießglasleber*) — Búza-korpát két maroknyit. — Keverd öszve és add-bé a' marhának egyszerre eledele gyanánt.

8. Szám.

Végy kénkö-virágot egy latot (*ein Loth Schwefelblumen*) — mézet két latot. — Keverd öfzve jól, 's kend-fel egyfzerre a' marha' nyelvére.

9. Szám

Végy kénkö-virágot egy latot (*ein Loth Schwefelblumen*) — Örmény-gyökeret egy latot. (*ein Loth Alandwurzel.*) — Mézet, a' mennyi szükseges, hogy azokból nyaladékot lehessen tsinalni. Élly véle úgy, a' mint ebben a' könyvben fel-jegyezve van.

10. Szám.

Végy Spanyol légy-port fél latot (*1/2 Loth Spanisch Fliegenpulver.*) — Disznó-zsirt négy latot. — Dorgöld egybe jól, 's élly véle, mint kenettel.

11. Szám.

Végy terpetint fél fontot — Terpetin-olajt egy latot. — Friss tojás sárgáját hármat. — Keverd egybe mindaddig, míg egy-átallyában mindenütt egyenlő sárga szint nem vesz magára; 's élly vele, a' mint ebben a' könyvben fel-jegyezve van.

12. Szám.

Végy fejer Mályva-füvet három maroknyit; (*Eibischkraut*) — Édes gyökeret egy latot (*ein Loth Süßholz.*) — Vízet három fontot. — Föld-fel, és add-bé, a' mint fel-jegyezve van, a' lónak; — de nem az órrán, a' mint sok helyeken szokás; mert e' miatt a' ló könnyen meg-döglik; hanem a' száján, mert ez az út, mellyet erre a' természet rendelt.

13. Szám.

Végy Fenyő-magot egy maroknyit (*Wachholderbeeren*) — Föld-fel egy font vízben, keverj közibe egy lat porrá-törtt kénkövet; tégy hozzá egy fertály-font etzetet, és három lat mézet. — Élly véle öntelék gyanánt; az az: öntsd a' marhába, a' mint fel-jegyezve van.

14. Szám.

Végy Kénkö-virágot egy latot (*ein Loth Schwefelblumen*) — Piskoltz májat egy latot (*ein Loth Spießglasleber*) — Mézet annyit, hogy azok-

ból nyaladékot tsinálhass. Kend-fel egyfzerre a marha' nyelvére.

15. Szám.

Végy Kopajva-balsamot két latot (*zwei Loth Kopaiwabalsam.*) — Porrá törtt édes gyökeret (*gepulvertes Süßholz*) a' mennyi szükséges, hogy abból gömbölyéket avvagy pilulát tsinálhass, és add-bé egyfzerre.

16. Szám.

Végy zöld szappant egy latot (*ein Loth grünze Seife.*) — Sót egy latot. — Lisztet, a' mennyi szükséges, hogy abból egygy olly nagy tsapot tsinálhass, mint egy sárga répa; dugd ezt a' marhá-nak vég-hurkájába klisztír helyett, ha talán a' klisztirozásra szükséges szerszámok nélkül szükölködnél.

17. Szám.

Végy közönséges Kömény-magot egy maroknyit. — Porrá törtt borst két gyűzfönyit. — Mézet annyit, a' mennyi szükséges, hogy abból nyaladékot tsinálhass és kend-fel egyfzerre a' marha' nyelvére.

18. Szám.

Végy apróra törtt kémény-kormot hat latot. Egy fertály-font tejet; 's keverve add-bé egyfzerre.

19. Szám.

Végy Szent László-fű gyökeret, melly más-ként dantzia vagy entzián, vagy keserű-fű gyökérnek (németül *Enzianwurzel*) neveztetik, egy maroknyit. — Örmény-gyökeret (*Alantwurzel*) egy maroknyit. — Kofz-fű gyökeret (*Grindwurzel*) egy maroknyit. — Föld-fel három font vízben, ostd-fel két egyyenlő részre, 's öntsd-bé a' marha' szájába az egygyik felét reggel, a' másikat estve.

20. Szám.

Végy Lenmag-olajt fél fontot. — Két tojás sárgáját. — Keverd öszve, 's tégy hozzá két font lágymeleg vizet, 's ély vele, mint klisztírral.

21. Szám.

21. Szám

Végy erdei Mályvát (*Käseappeln*) két maroknyit. — Föld-fel két font vízben és olvasz-fel benne egy lat salitromot.

22. Szám.

Végy lenmag olajt fél fontot. — Mézet fél fontot. — Porrá tört timsót egy latnak negyed részét. Add-bé egyfzerre.

23. Szám.

Végy lenmag-olajt fél fontot. — Salitromot fél fontot (*1/2 Pfund Salpeter*) — Rhabarbarom port egy latot (*Rhabarberpulver 1 Loth.*) — Keverd egybe jól és add-bé egyfzerre.

24. Szám.

Végy fenyő-magot egy latot. — Rhabarbaromot egy latot. — Mézet, a' mennyi szükséges, hogy belőlle nyaladékot tsinálhass, és add-bé egyfzerre.

25. Szám.

Végy terpetint egy köntinget (*ein Quentlein Therpetin*) — Lisztet, a' mennyi szükséges, hogy abból egy gömbölyéket tsinálhass.

26. Szám.

Végy egy marok rozmarint. — Egy marok zsályát. — Tölts reá két font meleg vizet, takard-bé jól és hadd mindaddig állani, míg meghidegzik; adgy azután hozzá egy fertály-font bort; 's élly vele, mosó-viz gyanánt.

27. Szám.

Végy Has-lágyító füvet egy maroknyit (*Bingelkraut*) Mályvát egy maroknyit (*Pappel*) — Erdei tzikóriát avvagy Katángot egy maroknyit. — Föld-fel elegendő vízben; olvasz-fel benne egy lat salitromot (*ein Loth Salpeter*;) vegyítsd-meg egy kevés liszttel 's add-bé ital gyanánt.

28. Szám.

Végy Szarvas-szarv párát más-fél latot (*1 1/2 Loth Hirschborn-Spiritus.*) — Égett bort egy fertály fontot. — Mézet és lisztet, a' mennyi szükséges, hogy abból nyaladékot tsinálhass, és add-bé egyfzerre.

29. Szám.

Végy Szenna-levelet egy latot (*ein Loth Sen-
nesblatter.*) — Föld-bé harmad-fél font vízbe egé-
két fontig. Tégy hozzá Glaubernak tsuda savá-
ból hat latot. (*6 Loth Glauberisches Wunderfaltz*) —
's add-bé egyfzerre.

30. Szám.

Végy egy lat Fa-szurkot (*ein Loth Harz*) —
sárga vialzt egy latot. — Fa-olajt egy fertály-fon-
tot. — Olvaszd-öszve tsendes melegnél, és élly
vele, mint kenettel.

31. Szám.

Végy zöld szappant két latot (*2 Loth grüne
Seife.*) Eröss Égett-bort egy fontot. — Kámfort
egy latot. — Keverd-egybe és élly vele, a' mint
e' könyvben fel-jegyezve van.

32. Szám.

Végy Értz-szeretsenyt fél latot (*1/2 Loth Mä-
neralmobr*) — Lifztet és mézet, a' mennyi szüksé-
ges, hogy abból nyaladékot tsinálhass.

33. Szám.

Végy füst-porrá változtatott kényesöt egy
köntinget (*ein Quentlein Mercurium sublimatum*) —
Olvaszd-fel két font tiszta forrás-vízben, 's élly
vele, a' mint fel jegyezve van.

34. Szám.

Végy egy marok Mályvát (*Pappelu*) — Egy
marok fejer Mályvát (*Eibischkraut*) — Egy marok
Szent György virágot (*Wollkraut.*) — Föld-fel,
és a' vizével förözd-meg, a' mint meg-írva van,
a' meg-tüzesedett tagot; tedd azután reá a' füve-
ket-is.

35. Szám.

Végy mezei Szög-füvet egy marokkal (*Kamill-
ten.*) — Bodza-virágot egy marokkal (*Flieder oder
Holunderblüthen.*) — Föld-fel elegendő vízben. Tégy
hozzá annyi Kámfort, a' mennyi három gránumot
avvagy árpa-szemet nyom. Élly vele, a' mint
meg írva van.

36 Szám.

Végy két marok korpát, forraszd-fel két font szappanban, mellyet előre etzetben vagy égett borban kell fel-olvasztani, 's élly vele, a' mint fel-jegyeztetik.

37. Szám.

Végy egy font bort, és négy lat mézet; 's keverd egybe jól.

38. Szám.

Végy Föld-epe füvet két maroknyit. (*Tausendguldenkraut.*) — Petreselymet két marokkal (*Epicb.*) — Farkas-alma füvet két maroknyit (*Osterrucei.*) — Föld-le hat font vízben: vegyítsd meg sóval, 's add a' lónak naponként, a' mint megírva van, ital gyanánt.

39. Szám.

Végy a' 11-dik Szám alatt meg-irtt kenetből három latot. — Keverd egybe jól és élly vele, mint kenettel.

40. Szám.

Végy Spanyol-légy vizet két latot (*zwei Loth Spanisch Fliegenwasser*) — Lenmag-olajt négy latot. — Terpetin-olajt egy latot. — Tsinály belőlle kenetet.

41. Szám.

Végy két marok üröm-füvet (*Wermuthskraut*) Forraszd-fel elegeudő vízben, 's töltsd teli melegen egy marok rozmarinnal; tégy hozzá egy lat kámfor-párát (*ein Loth Kampfelgeist*) Végy azután lenruha darabot, vagy foszladékot, mártsd belé; és tedd a' sebre.

42. Szám.

Végy porrá törtt Áloét egy latot. — Konyha-sót fél-fontot. — Föld-fel két font vízben, 's élly vele, a' mint írva van.

43. Szám.

Végy Kénkö virágot két latot (*zwei Loth Schwefelblumen.*) — Apróra törtt timsót két latot. Lenmag olajt más fél fontot. Keverd-öszve és tsinály belőlle kenetet.

44. Szám.

44 Szám.

Végy finomra törtt réz-rozsdát avvagy gris-pánt két latot (*zwei Loth feingestoffenen Spangrün.*) — Mézet hat latot. — Ezt egygyütt egy új tserép edényben mindaddig főzd, míg tajtékzik, de úgy, hogy ki ne forjon. Élly azután vele, a' mint írva van.

45. Szám.

Végy fejer Vitriolt fél-latot (*1/2 Loth weißer Vitriol.*) — Olvaszd-fel két font tiszta kút-vízben, 's élly vele szem-víz gyanánt.

46. Szám.

Végy fejer Mályvából tfináltt kenetet avvagy írt négy latot (*4 Loth Eibischsalbe.*) — Apróra törtt Kámfort fél-latot. Keverd-öszve jól.

47. Szám.

Végy törött timsót egy latot. — Két tojás' fejerjét. Keverd-öszve jól.

48. Szám.

Végy meg-tisztúltt Salitromot egy latot. (*ein Loth gereinigten Salpeter.*) — Mézet két latot. — Ke-verd-öszve 's kend-fel egyszerre a' marha' nyelvére.

49. Szám.

Végy porrá-törtt Khínai fa-héjt egy köntin-get (*ein Quentlein gepulverte Chinarinde.*) — Két lat mézet. — Keverd-öszve jól.

50. Szám.

Végy egy font etzetet. — Két lat Borst. — Három lat Konyha-sót. Keverd-öszve 's élly ve-le, a' mint meg-írva van.

51. Szám.

Végy fél-font etzetet, 's olvasz-fel benne Kámfort két köntinget (*zwei Quenzlein Kampfer*) — úgy szintén Terjéket-is ugyan annyit (*zwei Quenzlein Theriak.*) Tégy hozzá egy fertály-font vizet, és add-bé egyfzerre.

52. Szám.

Végy fél-font Konyha-sót. — Mézet, a' mennyi szükséges, hogy abból nyaladékot tsinálhass, és add-bé egyfzerre.

53. Szám.

Végy egy marok mezei Szög-füvet (*Kamillen*) — Föld-le egy font vízben. Tégy hozzá fél-font Etzetet, és fél-font friss Len-mag-olajt, és add-bé egyfzerre.

54. Szám.

Végy egy font friss Lenmag-olajt. — Egy lat meg-tisztúlt salitromot (*ein Loth gereinigten Salpeter.*) — és egy fertály-lat Ördög-ganéjt (*ein Quenzlein Teufelsäreck.*) Keverd egybe jól és add-bé egyfzerre.

55. Szám.

Végy mezei Szög-füvet egy maroknyit (*Kamillen.*) — Ánis-magot egy köntinget (*ein Quenzlein Anissaamen*) — Föld-fel egy font vízben, míg egyfzer fel-forr; tégy hozzá Rhabarbara-porrt egy köntinget (*ein Quenzlein Rhabarherpulper*;) és fél-lat Magnéziát (*1/2 Loth Magnesia*) Keverd egybe jól, 's élly vele Kliztír gyanánt.

56. Szám.

Végy Enyves földet egy fertály-fontot. (*1/4 Pfund Leimenerde.*) Ugyan annyi ón-etzetet (*1/4 Pfund*

Pfund Bleieffig.) — Vízet, a' mennyi! szükséges, hogy abból téfztát tsinálhass, 's ély vele boréték gyanánt.

57. Szám.

Végy Velentzei szappant fél-latot (*1/2 venezianische Seife*;) 's dörgöld-öszve egy tojás' sárgájával, míg jól öszve nem vegyül: tégy hozzá Rhabarbarom-port egy köntinget (*ein Quentlein Rhabarberpulver*) — egy font kút-vízet. Osszd-fel három egyyenlő részre, 's ély vele, a' mint megírva van.

58. Szám.

Végy Spanyol légy-port egy latot (*ein Loth Spanisch Fliegenpulver*) Lenmag-olajt nyoltz latot. Keverd-öszve, 's ély vele, mint vonó-flajstrommal.

59. Szám.

Végy Khína-port fél-köntinget (*ein 1/2 Quentlein Chinapulver* — széllyel-dörgöltt Kámfort ugyan annyit (*ein 1/2 Quentchen geriebenen Kampfer.*) — Egy tojás' sárgájával keverd öszve jól: tsinálly belölle mézzel 'nyaladékot, 's kend-fel a' juhok' nyelveire.

60. Szám.

Végy Balsam-füvet fél-latot (*1/2 Loth Thymian*) — Konyha-sót egy latot. — Keverd egybe jól, és add-bé egyfzerre.

61. Szám.

Végy egy könting meg-tisztultt salitromot (*ein Quentchen gereinigten Salpeter.*) — Egy lat mézet. Add-bé egyfzerre.

62. Szám.

Végy Szarvas-fzarv-olajt tizen-két tsöppet (12 *Tropfen Hirschhornöl.*) Fél-lat mézet. Keverd öfzve jól, 's ély vele, a' mint írva van.

63. Szám.

Végy apróra törtt Bor-követ egy latot (*ein Loth feingestoffenen Weinstein.*) — Salitromot egy latot (*ein Loth Salpeter.*) — Konyha-sót két latot. — Mézet egy fertály-fontot. Keverd öfzve és add-bé egyfzerre.

64. Szám.

Végy Rhabarbaromat egy köntinget (*ein Quentchen Rhabarher.*) — Apróra törtt kénkövet két köntinget (*zwei Quentchen fein gestoffenen Schwefel.*) Mézet egy latot. Tsinálly belölle nyaladékot és add-bé egyfzerre.

65. Szám.

Végy Terjéket két köntinget (*zwei Quentchen Theriack.*) — Mézet egy latot. Keverve add-bé egyfzerre.

66. Szám.

Végy Rhabarbarom port egy köntinget (*ein Quentchen Rhabarberpulver.*) — Mézet egy latot. Keverve add-bé egyfzerre.

67. Szám.

Végy porrá törtt keserü gyökeret egy köntinget (*ein Quentchen Enzianwurzel*) — Ugyan annyi Velentzei szappant (*ein Quentchen venezianische Seife*) — Mézet egy latot. Egyfzerre.

68. Szám.

68. Szám.

Végy mustárt két kávé-kanálkával. — Fél-pohárka égett bort. — Keverd-öszve 's add-bé egyfzerre.

69. Szám.

Végy puska-port egy latot. — Zsállyát egy maroknyit. — Izsópot egy maroknyit. — Föld-meg vízben és öntsd-bé a' marhába.

70. Szám.

Végy Piskoltzot fél latot (1/2 *Loth Antimonium*) — Kénkövet egy köntinget (*ein Quentchen Schwefel.*) — Kámfort fél-köntinget (1/2 *Quentchen Kampfer.*) Lifzttel és mézzel tsinálly belölle gömbölyéket, avvagy pilulát.

71. Szám.

Végy öszve-törtt borostyán-magot fél-latot (1/2 *Loth gestoffene Lorbeere.*) — Piskoltzot fél-latot (1/2 *Loth Antimonium.*) Lifzttel és mézzel tsinálly belölle gömbölyéket, avvagy pilulát.

72. Szám.

Végy Piskoltzot egy latot (*ein Loth Antimonium*) — Velentzei szappant fél-latot (1/2 *Loth venezianische Seife*) — Olvaszd-fel vízben, és öntsd-bé a' marhába.

Ezeket az orvofságokat, a' kinek tetszik, a' Patikában-is meg-tsináltathattya.

A' Hibák' Jobbitása.

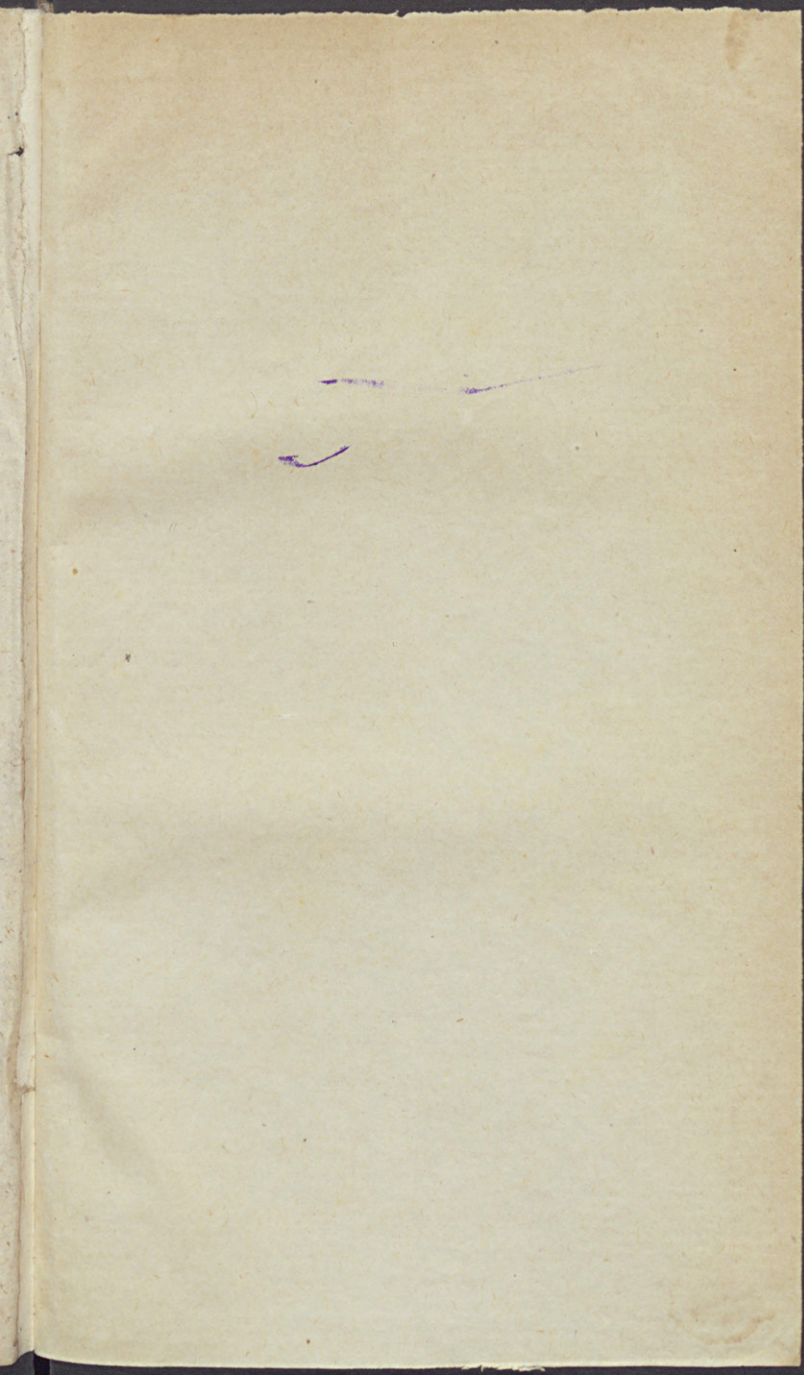
Lap.	sor.	e' helyett:	olvasd.
17 - A'	12 és 13 sorokat	illy reuiddel olvasd:	
	A'	Kentek ökrei és tehenei szinte	ollyanok lehetnek, ha akarják Kentek.
31 - 15		kevekjenek.	kerengjenek.
36 - 7		bolfa-fü.	bolha-fü.
54 - 12		has-rágáshoz nyöl -	has-hártyához nyöl.
68 - 5		fekszneek.	fekszenek.
71 - 10		a' 31 szám alatt lévőnel:	a' 31. szám alatt lévővel
121 - 28		tej-fejés meg-szünik.	- vér-fejés meg-szünik.
122 - 2		tej-fejés.	-- vér-fejés-is el fog távoztatni.
146. - 22.		bádogyadnak.	bádogyad.
— - 24.		a' kik.	a' ki.
— - 25.		akarnak	akar.
151. - 12.		Metélyről.	Mételyről.
163. - 26.		ragadgya meg.	ragadgyák-meg.
192. - 16.		A' 39. Szám alatt való orvosságot így kell meg-egészíteni: Végy a' 11-dik Szám alatt meg-írtt kenetből három latot — Porrá törtt Áloét fél-latot — Keverd egybe jól és élly vele, mint kenettel.	
192 - 29.		Kampfelgeist.	Kampfergeist.

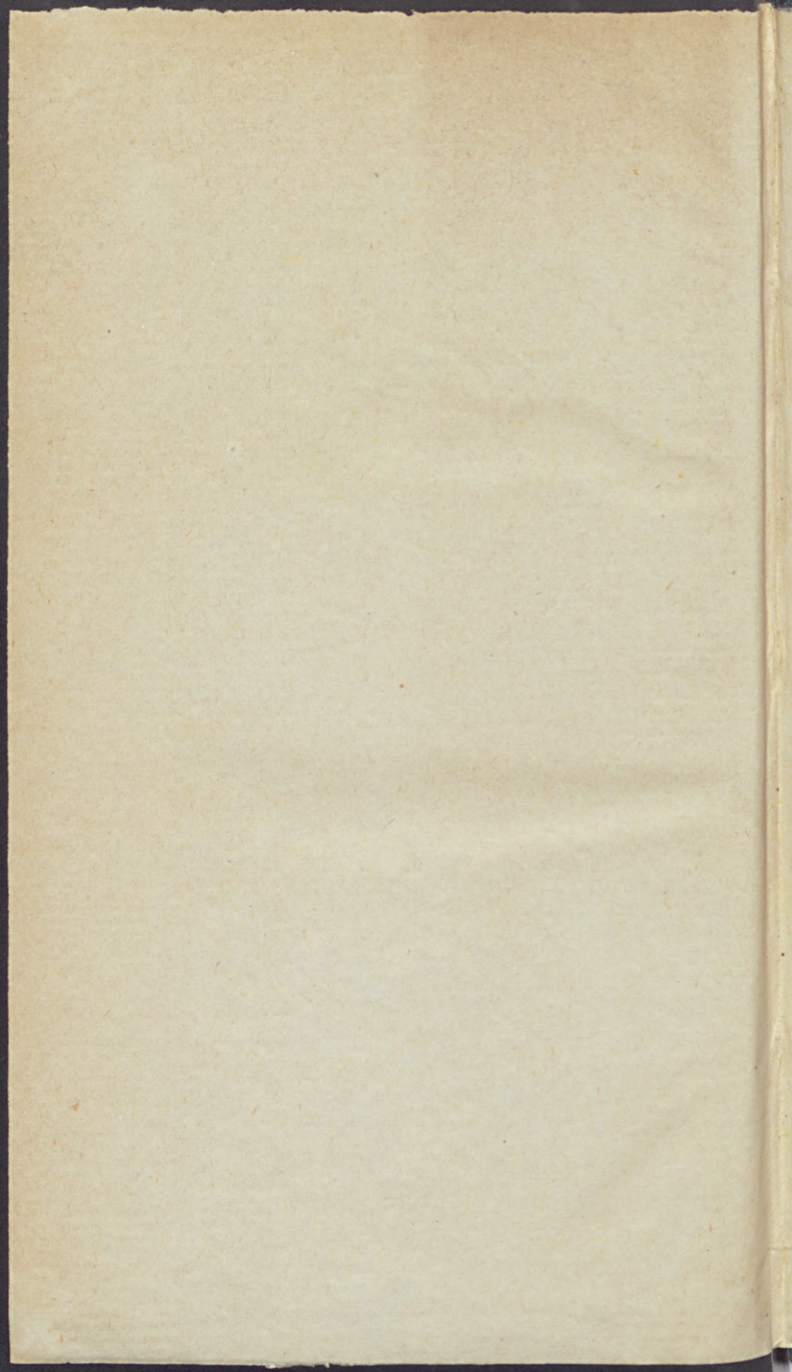

B U D Á N

Nyomtattatott Landerer Katalin Özvegnél.

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
6394-1913 naplósám

756115

756115

756115

Pa
65